

IMPERIALISMUL,
STADIUL CEL MAI ÎNALT
AL CAPITALISMULUI ¹²³
(EXPUNERE POPULARĂ)

Scris în ianuarie—iunie 1916

*Publicat pentru prima oară la mijlocul
anului 1917, la Petrograd, în broșură
apărută în editura „Žizn i znanie” ;
prefața la edițiile franceză și ger-
mană — în 1921, în revista „Kommun-
nisticeskii Internațional” nr. 18*

*Se tipărește după manuscris, confrun-
tat cu textul broșurii ; prefața la edi-
țiile franceză și germană — după tex-
tul apărut în revistă*

Н. ЛЕНИНЪ (ВЛ. ИЛЬИНЪ).

**ИМПЕРІАЛИЗМЪ,
КАКЪ НОВѢЙШІЙ ЭТАПЪ
КАПИТАЛИЗМА.**

(Популярный очеркъ).

СКЛАДЪ ИЗДАНІЯ:

Книжный складъ и магазинъ „Жизнь и Знаніе“
Петроградъ, Поварской пер., 2, кв. 9 и 10. Тел. 227—42.
1917 г.

Сoperta cărții lui V. I. Lenin
„Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului“. — 1917
Micșorac

PREFAȚA

Lucrarea pe care o supun atenției cititorului a fost scrisă în primăvara anului 1916, la Zürich. În condițiile de lucru de acolo am resimțit, firește, o oarecare lipsă de literatură franceză și engleză și o foarte mare lipsă de literatură rusă. Am avut totuși posibilitatea să folosesc principala lucrare engleză cu privire la imperialism, cartea lui J. A. Hobson, și am folosit-o cu toată atenția pe care, după convingerea mea, o merită această carte.

Am scris lucrarea de față ținând seama de rigorile cenzurii țariste. De aceea am fost nevoit nu numai să mă limitez cât mai strict la o analiză exclusiv teoretică, în special economică, ci să și formulez cu maximum de prudență puținele observații absolut necesare cu privire la politică, servindu-mă de aluzii, de limbajul esopic — blestematul limbaj esopic — la care țarismul silea pe toți revoluționarii să recurgă ori de câte ori luau pana în mână ca să scrie o lucrare „legală“.

Îți vine greu să recitești acum, în zilele de libertate, aceste pasaje mutilate, gătuite, strânse ca într-o menghină de fier din cauza rigorilor cenzurii țariste. Pentru a arăta că imperialismul este ajunul revoluției socialiste, că social-șovinismul (socialism în vorbe, șovinism în fapte) înseamnă trădarea deplină a socialismului, trecerea totală de partea burgheziei, că această scindare a mișcării muncitorești este în legătură cu condițiile obiective ale imperialismului etc. —, pentru a arăta toate acestea a trebuit să folosesc o limbă „de sclav“, și de aceea sînt nevoit să trimit pe cititorul pe care-l interesează această problemă la arti-

coatele mele apărute în străinătate în perioada 1914—1917, care vor fi reeditate în curînd. Aș vrea să semnalez în special un pasaj din p. 119—120 *, în care, pentru a arăta cititorului, într-o formă îngăduită de cenzură, cu cîtă nerușinare mint capitaliștii și social-șoviniștii trecuți de partea lor (împotriva cărora luptă atît de inconsecvent Kautsky) în problema anexiunilor, cu cîtă nerușinare *acoperă* ei anexiunile capitaliștilor lor, am fost nevoit să invoc exemplul... Japoniei! Cititorului atent nu-i va fi greu să pună în locul Japoniei — Rusia, iar în locul Coreii — Finlanda, Polonia, Kurlanda, Ucraina, Hiva, Buhara, Estonia și alte regiuni cu populație nevelicorusă.

Vreau să nădăjduiesc că broșura mea va ajuta pe cititor să se orienteze în problema economică fundamentală, fără studiul căreia nici nu poate fi vorba de o justă orientare în aprecierea caracterului războiului de azi și a politicii de azi, și anume: în problema esenței economice a imperialismului.

Autorul

Petrograd, 26 aprilie 1917

* Vezi volumul de față, p. 426. — Nota red.

PREFAȚĂ
LA EDIȚIILE FRANCEZĂ ȘI GERMANĂ ¹²⁴

I

Așa cum am arătat în prefața la ediția rusă, lucrarea de față a fost scrisă în 1916, ținându-se seama de rigorile cenzurii țariste. Nu am posibilitatea să refac în prezent întregul text, ceea ce ar fi de altfel lipsit de orice rost, căci scopul principal al lucrării a fost și rămîne acela de a arăta, după datele generale ale unor statistici burgheze certe și după mărturiile unor oameni de știință burghezi din toate țările, care a fost la începutul secolului al XX-lea, în ajunul primului război imperialist mondial, *tabloul de ansamblu* al economiei capitaliste mondiale în corelațiile ei internaționale.

Într-o oarecare măsură va fi chiar folositor pentru mulți comuniști din țările capitaliste avansate să se convingă din exemplul acestei lucrări, care era *legală din punctul de vedere al cenzurii țariste*, că este posibil — și necesar — ca pînă și slabele rămășițe de legalitate care mai rămîn pentru comuniști, de pildă, în America de azi sau în Franța, după recenta arestare a aproape tuturor comuniștilor, să fie folosite pentru a dezvălui toată falsitatea concepțiilor social-pacifiste și a speranțelor pe care și le pun social-pacifiștii în „democrația mondială“. Cît privește completările cele mai necesare la broșura de față, scrisă sub regimul cenzurii, voi încerca să le dau în această prefață.

II

În lucrarea de față se demonstrează că războiul din 1914—1918 a fost de ambele părți un război imperialist (adică un război tâlhăresc, de cotropire, de jaf), un război pentru împărțirea lumii, pentru împărțirea și reîmpărțirea coloniilor, a „sferelor de influență” ale capitalului financiar etc.

Căci dovada adevăratului caracter social, sau mai bine zis a adevăratului caracter de clasă al unui război, trebuie căutată, bineînțeles, nu în istoria diplomatică a războiului, ci în analiza situației *obiective* a *claselor* conducătoare din *toate* statele beligerante. Pentru a putea înfățișa această situație obiectivă, nu trebuie să luăm exemple izolate sau date răzlețe (căci, dată fiind enorma complexitate a fenomenelor vieții sociale, poți găsi întotdeauna oricâte exemple izolate sau date răzlețe care să confirme orice teză), ci neapărat *totalitatea* datelor referitoare la *bazele* vieții economice a *tuturor* statelor beligerante și a lumii *întregi*.

Tocmai asemenea date de ansamblu, care nu pot fi infirmate, sînt citate de mine pentru a ilustra *împărțirea lumii* în anii 1876 și 1914 (în § 6) și repartizarea rețelei de *căi ferate* în lumea întreagă în anii 1890 și 1913 (în § 7). Rețeaua de căi ferate este un indicator sintetic al dezvoltării celor mai însemnate ramuri ale industriei capitaliste — industria cărbunelui și a fierului — și totodată indiciul cel mai grăitor al dezvoltării comerțului mondial și al civilizației burghezo-democratice. Legătura dintre rețeaua de căi ferate și marea industrie, monopoliurile, sindicatele, cartelurile, trusturile, băncile, oligarhia financiară este arătată în capitolele precedente ale lucrării. Repartizarea rețelei de căi ferate, inegalitatea acestei repartizări, dezvoltarea inegală a rețelei de căi ferate, toate acestea sînt rezultate ale capitalismului contemporan, monopolist, pe scară mondială. Și aceste rezultate arată că pe o *asemenea* bază economică, *atîta timp* cît există proprietate privată asupra mijloacelor de producție, războaiele imperialiste sînt absolut inevitabile.

Construirea de căi ferate pare a fi o întreprindere simplă, firească, democratică, care contribuie la răspîndirea culturii și a civilizației: așa apare ea în ochii profesorilor burghezi, care sînt plătiți să prezinte în culori trandafirii robia capitalistă, precum și în ochii filistinilor mic-burghezi. În realitate însă, firele capitaliste prin care aceste întreprinderi sînt în mii de chipuri legate de proprietatea privată asupra mijloacelor de producție în general au transformat construirea de căi ferate într-un instrument de asuprire a unui *miliard* de oameni (coloniile plus semicoloniile), adică a mai mult de jumătate din populația globului în țările dependente și a robilor salariați ai capitalului din țările „civilizate“.

Proprietatea privată bazată pe munca micului producător, libera concurență, democrația, — toate aceste lozinci cu care capitaliștii și presa lor înșală pe muncitori și pe țărani au fost mult depășite. Capitalismul s-a transformat într-un sistem mondial de asuprire colonială și de sugrumare financiară a imensei majorități a populației globului de către un mănunchi de țări „înaintate“. Această „pradă“ se împarte între doi-trei tîlhari atotputernici în lume, înarmați pînă-n dinți (America, Anglia, Japonia), care tîrăsc întregul glob în războiul lor pentru împărțirea prăzii lor.

III

Pacea de la Brest-Litovsk ¹²⁵, dictată de Germania monarhică, iar după aceea mult mai bestială și mai mîrșava pace de la Versailles ¹²⁶, dictată de republici „democratice“ ca America și Franța, precum și de „libera“ Anglie, au adus omenirii un serviciu dintre cele mai folositoare, demascînd atît pe scribii năimiți ai imperialismului cît și pe micii burghezi reacționari — oricît și-ar zice ei pacifiști și socialiști — care proslăveau „wilsonismul“ ¹²⁷ și căutau să dovedească posibilitatea păcii și a reformelor în condițiile imperialismului.

Zecile de milioane de cadavre și de mutilați pe care i-a lăsat în urma sa războiul, acest război purtat pentru a se decide care din cele două grupuri de bandiți ai finanței

— cel englez sau cel german — să capete o parte mai mare din pradă, precum și sus-arătatele două „tratate de pace“ deschid, incomparabil mai rapid ca pînă acum, ochii a milioane și zeci de milioane de oameni asupra, împilați, înșelați, proștiți de burghezie. Pe terenul ruinei provocate de război în lumea întreagă se dezvoltă, așadar, criza revoluționară mondială, care, oricît de lungi și de grele ar fi peripețiile prin care ar trece, nu se poate termina altfel decît cu revoluția proletară și cu victoria ei.

Manifestul de la Basel al Internaționalei a II-a, care în 1912 a făcut o apreciere nu războiului în general (războaiele sînt de mai multe feluri, sînt și războaie revoluționare), ci tocmai războiului care a izbucnit apoi în 1914, acest manifest a rămas un monument care dezvăluie tot falimentul rușinos al eroilor Internaționalei a II-a, toată renegarea de care au dat ei dovadă.

De aceea reproduc acest manifest în anexa la ediția de față și atrag iarăși și iarăși atenția cititorilor asupra faptului că eroii Internaționalei a II-a ocolesc cu grijă pasajele în care manifestul subliniază în mod expres, în termeni clari și preciși, legătura dintre acest război — pe atunci în perspectivă — și revoluția proletară, le ocolesc cu aceeași grijă cu care hoțul ocolește locul unde a săvîrșit furtul.

IV

O atenție deosebită se acordă în lucrarea de față criticii „kautskismului“, curent ideologic internațional pe care îl reprezintă în toate țările lumii „teoreticienii cei mai de vază“, conducătorii Internaționalei a II-a (în Austria — Otto Bauer & Co., în Anglia — Ramsay MacDonald și alții, în Franța — Albert Thomas etc. etc.), precum și o mulțime de socialiști, reformiști, pacifiști, democrați burghezi, popi.

Acest curent ideologic este, pe de o parte, un produs al descompunerii, al putrezirii Internaționalei a II-a, iar pe de altă parte rodul inevitabil al ideologiei unor mici burghezi pe care întregul ansamblu al condițiilor lor de trai

îi ține în captivitatea prejudecăților burgheze și democratice.

La Kautsky și la cei de teapa lui, asemenea concepții nu înseamnă altceva decât renunțarea totală la bazele revoluționare ale marxismului, pe care acest autor le-a apărut decenii de-a rîndul, îndeosebi în lupta împotriva oportunismului socialist (al lui Bernstein, Millerand, Hyndman, Gompers etc.). De aceea nu este întîmplător faptul că în toată lumea „kautskiștii” s-au unit acum, pe planul politicii practice, cu ultraoportuniștii (în cadrul Internaționalei a II-a, sau galbenă ¹²⁸) și cu guvernele burgheze (în cadrul guvernelor burgheze de coaliție la care participă socialiști).

Mișcarea revoluționară proletară în general și cea comunistă în special, care e în creștere în lumea întreagă, nu se poate dispensa de analizarea și dezvăluirea greșelilor teoretice ale „kautskismului”. Acest lucru e cu atît mai adevărat, cu cît pacifismul și „democratismul” în general — care nici nu afișează măcar pretenții de marxism, dar care asemenea lui Kautsky & Co. disimulează adîncimea contradicțiilor imperialismului și caracterul inevitabil al crizei revoluționare generate de el — mai sînt încă extrem de răspîndite în lumea întreagă. Lupta împotriva acestor curente este obligatorie pentru partidul proletariatului, care trebuie să cucerească de partea sa pe micii producători și milioanele de oameni ai muncii puși în condiții de viață mai mult sau mai puțin mic-burgheze, smulgîndu-i de sub influența burgheziei, care îi înșală.

V

Este necesar să spun cîteva cuvinte despre capitolul al VIII-lea : „Parazitismul și putrefacția capitalismului”. Cum am arătat și în textul cărții, fostul „marxist” Hilferding, actualmente tovarăș de luptă al lui Kautsky și unul dintre principalii reprezentanți ai politicii reformiste, burgheze în „Partidul social-democrat independent din Germania” ¹²⁹, a făcut în această problemă un pas înapoi în raport cu englezul Hobson, care e un pacifist și reformist *declarat*. Scindarea pe scară internațională a întregii miș-

cări muncitorești este acum o realitate incontestabilă (Internaționala a II-a și a III-a). Este de asemenea un fapt incontestabil că între cele două curente se desfășoară o luptă armată și un război civil: în Rusia, menșevicii și „socialiștii-revoluționari” sprijină pe Kolceak și pe Denikin împotriva bolșevicilor; în Germania, Scheidemannii și Noske & Co. luptă alături de burghezie împotriva spartakiștilor¹³⁰; același lucru se întâmplă în Finlanda, în Polonia, în Ungaria etc. Care este deci baza economică a acestui fenomen de amploare istorică mondială?

Este tocmai parazitismul și putrefacția capitalismului, care sînt propriu stadiului său istoric cel mai înalt, adică imperialismul. După cum s-a demonstrat în lucrarea de față, capitalismul a dus acum la situația că un *mănunchi* de state (mai puțin de o zecime din populația globului, iar după calculele cele mai „largi” și mai exagerate, mai puțin de o cincime) deosebit de bogate și de puternice jefuiesc lumea întreagă, prin simpla „tăiere de cupoane”. Potrivit datelor statisticii burgheze dinainte de război, exportul de capital aduce un venit anual de 8—10 miliarde de franci la prețurile din acea perioadă. Astăzi, desigur, mult mai mult.

Se înțelege că un asemenea *supraprofit* (căci el se obține peste profitul pe care capitaliștii îl storc de la muncitorii din „propria” lor țară) *oferă posibilitatea de a corupe* pe liderii muncitorești și pătura de sus a aristocrației muncitorești. Pe aceasta capitaliștii țărilor „înaintate” o corup prin mii de mijloace directe și indirecte, fățișe și camuflate.

Această „aristocrație muncitorească” sau pătură de muncitori îmburgheziți, adevărați mici burghezi prin modul lor de viață, prin nivelul cîștigului lor, prin întreaga lor concepție despre lume, formează reazemul principal al Internaționalei a II-a, iar în zilele noastre principalul *reazem social* (nu militar) *al burgheziei*. Căci ei sînt adevărați *agenți ai burgheziei* în mișcarea *muncitorească*, vătafi muncitorești ai clasei capitaliștilor (labor lieutenants of the capitalist class), adevărați promotori ai reformismului și șovinismului. În războiul civil dintre proletariat și burghezie nu puțini dintre ei se situează în mod inevitabil

de partea burgheziei, de partea „versaillezilor“¹³¹ împotriva „comunarzilor“.

Fără a înțelege rădăcinile economice ale acestui fenomen, fără a elucida semnificația lui politică și socială, nu se poate face nici un pas în domeniul rezolvării problemelor practice ale mișcării comuniste și ale revoluției sociale care se apropie.

Imperialismul este ajunul revoluției sociale a proletariatului. Începând din 1917 acest lucru a fost confirmat pe scară mondială.

6 iulie 1920

N. Lenin

În ultimii 15—20 de ani, mai ales după războiul americano-spaniol (1898) și după cel anglo-bur (1899—1902), literatura economică, precum și cea politică a lumii vechi și a lumii noi recurge tot mai des la noțiunea de „imperialism” pentru a caracteriza epoca în care trăim. În 1902 a apărut la Londra și la New York lucrarea economistului englez J. A. Hobson intitulată „Imperialismul”. Autorul, care se situează pe punctul de vedere al social-reformismului și al pacifismului burghez — punct de vedere identic, în fond, cu poziția de astăzi a fostului marxist K. Kautsky —, a descris foarte bine și amănunțit particularitățile economice și politice fundamentale ale imperialismului ¹³². În 1910 a apărut la Viena lucrarea marxistului austriac Rudolf Hilferding intitulată „Capitalul financiar” (traducere rusă : Moscova, 1912). Cu toate că autorul greșește în teoria banilor și vedește o anumită tendință de a împăca marxismul cu oportunismul, lucrarea sa ne oferă o analiză teoretică extrem de valoroasă a „fazei contemporane în dezvoltarea capitalismului” — cum o numește el în subtitlul acestei lucrări ¹³³. În fond, ceea ce s-a spus în anii din urmă despre imperialism — mai ales în numeroasele articole de revistă și de ziar apărute în legătură cu această temă, precum și în rezoluțiile adoptate, de pildă, la congresele de la Chemnitz ¹³⁴ și Basel, care au avut loc în toamna anului 1912 — aproape că nu depășește cercul ideilor expuse sau, mai bine zis, rezumate de ambii autori amintiți mai sus...

Империализм, какъ высшая
стадія капитализма.

(Популярные очерки).

За послѣдніе 15-20 лѣтъ, особенно послѣ испано-американской (1898) и англо-бурской (1899-1902) войнъ, экономическая, а также политическая, импература стараго и новаго свѣта все чаще и чаще останавливается на понятіи "империализма" въ его характеристичекой пресвиваемой нами эпохи. Въ 1902 году въ Лондонѣ и Нью-Йоркѣ вышло въ свѣтъ сочиненіе англійскаго экономиста Д-ра А. Гобсона: "Империализм". Авторъ, стоящій на почвѣ зрѣлнхъ буржуазныхъ социал-реформизма и нацирфизма — одностороннѣ, въ сущности, съ теперешней позиціей бывшаго марксиста К. Кауцкаго, — далъ очень хорошее и содержательное описаніе основнаго экономическаго и политическаго особенностей империализма. Въ 1910 году въ Вѣнѣ вышло въ свѣтъ сочиненіе австрійскаго марксиста Рудольфа Гильфердинга: "Римановскій капитализм" (рус.

Prima pagină
a manuscrisului lui V. I. Lenin
„Imperialismul, stadiul cel mai înalt
al capitalismului”. — 1916

Micșorat

În cele ce urmează vom încerca să expunem pe scurt, într-o formă cât mai populară, legătura și corelația dintre particularitățile economice *fundamentale* ale imperialismului. Asupra laturii neeconomice a problemei nu ne vom opri, oricât de mare ar fi interesul pe care-l prezintă ea. Indicele bibliografic și alte indicații care ar putea să intereseze numai pe unii dintre cititori vor fi date la sfârșitul lucrării.

I. CONCENTRAREA PRODUCȚIEI ȘI MONOPOLURILE

Creșterea uriașă a industriei și procesul extrem de rapid al concentrării producției în întreprinderi din ce în ce mai mari constituie una dintre particularitățile cele mai caracteristice ale capitalismului. Recensămintele industriale din ultimul timp furnizează date cât se poate de complete și de exacte cu privire la acest proces.

În Germania, de pildă, la fiecare mie de întreprinderi industriale reveneau în 1882 trei, în 1895 șase și în 1907 nouă întreprinderi mari, adică întreprinderi cu mai mult de 50 de muncitori salariați. Din fiecare 100 de muncitori, acestor întreprinderi le reveneau respectiv 22,30 și 37. Dar concentrarea producției este mult mai accentuată decât concentrarea muncitorilor, pentru că munca în întreprinderile mari este mult mai productivă. O dovadă în acest sens ne oferă datele referitoare la folosirea mașinilor cu aburi și a motoarelor electrice. Dacă luăm ceea ce în Germania se numește industrie în înțelesul larg al cuvântului, adică dacă includem și comerțul, căile de comunicație etc., obținem următorul tablou. Din cele 3 265 623 de întreprinderi câte există în Germania, 30 588, adică numai 0,9%, sînt întreprinderi mari. Lor le revin : muncitori — 5 700 000 din totalul de 14 400 000, adică 39,4% ; motoare cu aburi — 6 600 000 de cai putere din totalul de 8 800 000, adică 75,3% ; motoare electrice — 1 200 000 kW din totalul de 1 500 000, adică 77,2%.

Mai puțin de o sutime din numărul total al întreprinderilor posedă *peste* $\frac{3}{4}$ din totalul forței motrice electrice și cu aburi ! Celor 2 970 000 de întreprinderi mici (avînd pînă la 5 muncitori salariați), care reprezintă 91% din

totalul întreprinderilor, le revin numai 7% din forța motrice electrică și cu aburi! Cîteva zeci de mii de întreprinderi mari sînt totul; milioane de întreprinderi mici — nimic.

În 1907 existau în Germania 586 de întreprinderi cu 1 000 și mai mulți muncitori. Ele aveau aproape a zecea parte (1 380 000) din numărul total al muncitorilor și aproape a treia parte (32%) din totalul forței motrice electrice și cu aburi*. Capitalul bănesc și băncile, după cum vom vedea, fac ca această precumpănire a unui mănunchi de întreprinderi foarte mari să fie și mai covârșitoare, și aceasta în sensul literal al cuvîntului, adică milioane de „patroni” mici, mijlocii și chiar o parte dintre cei mari sînt în realitate complet aserviți cîtorva sute de financiari milionari.

Intr-o altă țară înaintată a capitalismului contemporan, în Statele Unite ale Americii de Nord, creșterea concentrării producției este și mai accentuată. Aici statistica înregistrează separat industria în sensul strict al cuvîntului și grupează întreprinderile după mărimea valorii producției lor anuale. În 1904 erau 1 900 de întreprinderi foarte mari (din totalul de 216 180 de întreprinderi, adică 0,9%) cu o producție de la 1 000 000 de dolari în sus; ele aveau 1 400 000 de muncitori (din totalul de 5 500 000, adică 25,6%) și o producție anuală în valoare de 5,6 miliarde (din 14,8 miliarde, adică 38%). După 5 ani, în 1909, cifrele respective erau: 3 060 de întreprinderi (din 268 491, adică 1,1%) cu 2 000 000 de muncitori (din 6 600 000, adică 30,5%) și cu o producție în valoare de 9 miliarde (din 20,7 miliarde, adică 43,8%)**.

Aproape jumătate din întreaga producție a tuturor întreprinderilor din această țară este concentrată în mîna unei sutimi din numărul lor total! Și aceste trei mii de întreprinderi gigantice cuprind 258 de ramuri industriale¹³⁵. De aici se vede limpede că, pe o anumită treaptă a dezvoltării ei, concentrarea duce de la sine, se poate spune, de-a dreptul la monopol. Căci cîtorva zeci de întreprinderi gigantice le e ușor să se înțeleagă între ele, în

* După Annalen des deutschen Reichs. 1911, Zahn.

** Statistical Abstract of the United States 1912, p. 202.

timp ce, pe de altă parte, tocmai proporțiile mari ale întreprinderilor fac să devină mai dificilă concurența, generează tendința spre monopol. Această transformare a concurenței în monopol este unul dintre fenomenele cele mai importante — dacă nu cel mai important — în economia capitalismului contemporan, și de aceea trebuie să-l analizăm mai amănunțit. Mai întâi însă trebuie să înlăturăm o eventuală confuzie.

Statistica americană spune : 3 000 de întreprinderi gigantice în 250 de ramuri industriale. S-ar părea deci că sînt numai cîte 12 întreprinderi gigantice în fiecare ramură.

Dar nu este așa. Nu în fiecare ramură industrială există întreprinderi mari ; pe de altă parte, o trăsătură extrem de importantă a capitalismului care a atins cel mai înalt grad de dezvoltare este așa-numita combinare, adică unirea unor ramuri industriale diferite în cadrul unei singure întreprinderi, fie că ele reprezintă etape successive ale prelucrării materiei prime (de pildă, obținerea fontei din minereu și transformarea ei în oțel, iar apoi, eventual, fabricarea din oțel a unor produse finite), fie că au una față de alta un rol auxiliar (de pildă, prelucrarea deșeurilor sau a produselor accesorii, producția de ambalaje etc.).

„Combinarea — scrie Hilferding — nivelează deosebirile de conjunctură și prin aceasta asigură întreprinderii combinate o mai mare stabilitate a ratei profitului. În al doilea rînd, combinarea duce la înlăturarea comerțului. În al treilea rînd, ea face cu puțință perfecționările tehnice și, în consecință, realizarea unui profit suplimentar în comparație cu întreprinderea «simplă» (adică ne-combinată). În al patrulea rînd, ea consolidează poziția întreprinderii combinate față de cea «simplă», întărind-o în lupta de concurență în perioade de adîncă depresiune (stagnare în afaceri, criză), cînd scăderea prețurilor la materie primă nu merge în pas cu scăderea prețurilor la fabricate“ *.

Economistul burghez german Heymann, care a consacrat o lucrare specială descrierii întreprinderilor „mixte“, adică

* „Capitalul financiar“, trad. rusă, p. 286—287.

combinate, din industria siderurgică germană, spune : „Întreprinderile simple cad strivite între prețurile ridicate ale materialelor și prețurile scăzute ale fabricatelor“. Rezultă următorul tablou :

„Au rămas, pe de o parte, marile societăți pentru extracția cărbunelui, care au o producție de câteva milioane de tone de cărbuni și sînt puternic organizate în sindicatul cărbunelui, iar strîns legate de ele — marile turnătorii de oțel organizate în sindicatul oțelului. Aceste gigantice întreprinderi cu o producție anuală de 400 000 de tone de oțel (o tonă = 60 de puduri), cu o enormă extracție de minereu și de cărbune și cu o mare producție de produse finite din oțel, cu cîte 10 000 de muncitori instalați în cazărmi special construite pentru ei în apropierea uzinelor și uneori cu căi ferate și porturi proprii, sînt reprezentantele tipice ale industriei siderurgice germane. Și concentrarea progresează tot mai mult. Întreprinderile devin din ce în ce mai mari ; tot mai multe întreprinderi din aceeași ramură sau din ramuri industriale diferite se contopesc în întreprinderi gigantice, care sînt sprijinite și dirijate de o jumătate de duzină de mari bănci berlineze. În ceea ce privește industria minieră și siderurgică germană, justetea teoriei concentrării a lui Karl Marx este pe deplin dovedită ; ce-i drept, aceasta se referă la o țară în care industria este ocrotită prin taxe vamale și tarife de transport protecționiste. Industria minieră germană este coaptă pentru expropriere“ *

La această concluzie a trebuit să ajungă un economist burghez care, cu titlu de excepție, se dovedește a fi un om conștiincios. Trebuie să notăm că el pare a considera Germania ca un caz aparte, dat fiind că industria ei este ocrotită prin taxe vamale protecționiste ridicate. Dar această împrejurare nu putea decît să grăbească concentrarea și formarea de uniuni patronale monopoliste, carteluri, syndicate etc. Este extrem de important că în țara liberului schimb, în Anglia, concentrarea duce tot la monopol, deși ceva mai tîrziu și, poate, sub altă formă. Iată ce scrie profesorul Hermann Levy în studiul său special

* Hans Gideon Heymann. „Die gemischten Werke im deutschen Grosssengewerbe“. Stuttgart, 1904 (SS. 256, 278—279).

despre „Monopoluri, carteluri și trusturi“, pe baza datelor referitoare la dezvoltarea economică a Marii Britanii :

„În Marea Britanie tocmai proporțiile mari ale întreprinderilor și înaltul lor nivel tehnic poartă în sine tendința spre monopol. Pe de o parte, ca urmare a concentrării, fondarea unei întreprinderi necesită mari investiții de capital; de aceea noile întreprinderi trebuie să facă față unor cerințe crescînde în ce privește mărimea capitalului necesar, ceea ce îngreuiază apariția lor. Pe de altă parte (și acest lucru e, după părerea noastră, mai important), orice întreprindere nouă care vrea să țină pasul cu întreprinderile gigantice create ca urmare a procesului de concentrare trebuie să producă un surplus de produse atît de mare, încît desfacerea lor la preț rentabil nu este posibilă decît în condițiile unei creșteri neobișnuite a cererii; în caz contrar, acest surplus de produse va face ca prețurile să scadă la un nivel nerentabil atît pentru noua întreprindere cît și pentru uniunile monopoliste”. Spre deosebire de alte țări, unde taxele vamale protecționiste înlesnesc formarea cartelurilor, în Anglia uniunile patronale monopoliste, cartelurile și trusturile apar de cele mai multe ori numai atunci cînd numărul principalelor întreprinderi concurente se reduce la „vreo două duzini“. „Aici influența procesului de concentrare asupra nașterii monopolurilor în marea industrie apare în toată claritatea sa“ *.

Acum o jumătate de secol, cînd Marx și-a scris „Capitalul“, libera concurență părea majorității covârșitoare a economiștilor o „lege a naturii“. Știința oficială a încercat să ucidă printr-un complot al tăcerii opera lui Marx, care, printr-o analiză teoretică și istorică a capitalismului, dovedise că libera concurență generează concentrarea producției, iar această concentrare, pe o anumită treaptă a dezvoltării ei, duce la monopol. Acum monopolul a devenit o realitate. Economiiștii scriu munți de cărți în care înfățișează diversele forme de manifestare ale monopolului și continuă să declare în cor că „marxismul a fost infirmat“. Dar faptele sînt încăpățînate, spune un proverb englez, și vrînd-nevrînd trebuie să ții seama de ele. Or,

* Hermann Levy. „Monopole, Kartelle und Trusts“. Jena, 1907, SS. 286, 290, 298.

faptele arată că deosebirile existente între diferite țări capitaliste, de pildă în ceea ce privește protecționismul sau liberul schimb, determină numai deosebiri neesențiale în ceea ce privește forma monopolurilor sau momentul apariției lor, pe cînd nașterea monopolurilor ca urmare a concentrării producției în general este o lege generală și fundamentală a stadiului actual de dezvoltare a capitalismului.

În ce privește Europa, momentul în care noul capitalism a luat *definitiv* locul celui vechi poate fi stabilit destul de precis: începutul secolului al XX-lea. Într-una din cele mai recente lucrări de sinteză asupra istoriei „formării monopolurilor” citim :

„Se pot cita din epoca dinainte de 1860 unele cazuri de monopoluri capitaliste; se pot descoperi în ele germeii acelor forme care au devenit atît de curenți astăzi; pentru carteluri însă toate acestea sînt, fără doar și poate, timpuri preistorice. Deceniul al 7-lea al secolului trecut poate fi considerat ca începutul propriu-zis al monopolurilor moderne. Prima mare perioadă de dezvoltare a monopolurilor începe cu depresiunea industrială internațională din deceniul următor și se întinde pînă la începutul ultimului deceniu al aceluiași secol”. „Privită pe scară europeană, dezvoltarea liberei concurențe atinge punctul ei culminant între anii 1860 și 1880. Pe vremea aceea și-a terminat Anglia organizarea ei capitalistă de stil vechi. În Germania această organizare a intrat în luptă hotărîtă împotriva meseriilor și a industriei casnice și a început să-și creeze forme de existență proprii”.

„Un mare reviriment începe odată cu crahul din 1873 sau, mai bine zis, cu depresiunea care i-a urmat și care — cu o întrerupere aproape imperceptibilă la începutul deceniului al 9-lea al secolului trecut și cu un avînt neobișnuit de viguros, dar de scurtă durată, în jurul anului 1889 — cuprinde 22 de ani din istoria economică a Europei”. „În cursul scurtei perioade de avînt din 1889—1890, cartelurile au fost larg folosite pentru exploatarea conjuncturii. O politică nechibzuită a făcut ca prețurile să crească mai repede și într-o măsură mai mare decît ar fi crescut fără carteluri, și aproape toate aceste carteluri au

dispărut fără glorie «în mormîntul crahului». Au urmat apoi alți cinci ani de afaceri proaste și de prețuri scăzute, dar în industrie nu mai domnea starea de spirit dinainte. Depresiunea nu mai era considerată ca ceva de la sine înțeles, ci a început să fie privită numai ca o pauză înaintea unei noi conjuncturi favorabile.

Formarea cartelurilor a intrat astfel în cea de-a doua, epocă a ei. Cartelurile încetează să fie un fenomen trecător, ele devin una din temeliiile întregii vieți economice. Ele cuceresc o ramură industrială după alta, și în primul rînd prelucrarea materiilor prime. Chiar la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, ele au găsit în forma de organizare a sindicatului cocsului, după modelul căruia a fost creat apoi sindicatul cărbunelui, o tehnică de cartelare care în fond n-a mai fost depășită. Marele avînt de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și criza din anii 1900—1903 se desfășoară — cel puțin în industria minieră și siderurgică — pentru prima oară în întregime sub semnul cartelurilor. Și dacă pe atunci acest fenomen mai părea ceva nou, acum opinia publică largă consideră de la sine înțeles faptul că mari sectoare ale vieții economice sînt, de regulă, scoase din sfera liberei concurențe*.

Țată, așadar, principalele momente ale istoriei monopolurilor: 1) Perioada 1860—1880 — punctul culminant al dezvoltării liberei concurențe. Monopolurile nu sînt decît germeți abia vizibili. 2) După criza din 1873 cartelurile cunosc o dezvoltare largă, dar continuă să fie excepții de la regula generală. Ele încă nu sînt durabile și constituie doar un fenomen trecător. 3) Avîntul de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și criza din anii 1900—1903: cartelurile devin una dintre temeliiile întregii vieți economice. Capitalismul s-a transformat în imperialism.

Cartelurile se înțeleg asupra condițiilor de vînzare, asupra termenelor de plată etc. Ele își împart piețele de desfacere, stabilesc anticipat volumul producției, fixează prețurile și repartizează pe întreprinderi profitul etc.

* Th. Vogelstein. „Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen“ in „Grundriss der Sozialökonomik“. VI Abt., Tüb., 1914. Vezi de același autor: „Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika“. Bd. I, Lpz., 1910.

Numărul cartelurilor din Germania era evaluat cam la 250 în 1896 și la 385 în 1905, înglobând circa 12 000 de întreprinderi *. Dar toată lumea recunoaște că aceste cifre sînt inferioare celor reale. Din datele statisticii industriale germane din 1907, citate mai sus, se poate vedea că chiar și cele 12 000 de întreprinderi foarte mari concentrează, probabil, mai mult de jumătate din totalul forței motrice electrice și cu aburi. În Statele Unite ale Americii de Nord, numărul trusturilor era evaluat în 1900 la 185, iar în 1907 la 250. Statistica americană împarte toate întreprinderile industriale în întreprinderi aparținînd unor persoane fizice, firme sau corporații. În 1904 acestea din urmă posedau 23,6%, iar în 1909 — 25,9%, adică mai mult de un sfert din numărul total al întreprinderilor. În 1904 lucrau în aceste întreprinderi 70,6%, iar în 1909 — 75,6%, adică trei sferturi din numărul total al muncitorilor ; valoarea producției lor a fost respectiv de 10,9 și de 16,3 miliarde de dolari, adică 73,7% și 79% din valoarea ei totală.

Cartelurile și trusturile concentrează adesea în mîinile lor între șapte și opt zecimi din întreaga producție a ramurii industriale respective. Sindicatul cărbunelui din Renania-Westfalia concentra în 1893, în momentul înființării sale, 86,7% din întreaga producție de cărbune din această regiune, iar în 1910 — 95,4% **. Monopolul creat în felul acesta asigură profituri enorme și duce la formarea unor unități industriale de proporții uriașe. Faimosul trust al petrolului din Statele Unite (Standard Oil Company) a fost înființat în 1900. „Capitalul lui se ridică la 150 000 000 de dolari. Au fost emise acțiuni obișnuite în valoare de 100 000 000 și acțiuni privilegiate în valoare de 106 000 000. La acestea din urmă s-au plătit în anii 1900—1907, cu titlu de dividend, 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40 și 40%, în total 367 000 000 de dolari. Din

* Dr. Riesser. „Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland“. 4. Aufl., 1912, S. 149. — R. Liefmann. „Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation“. 2. Aufl., 1910, S. 25.

** Dr. Fritz Kestner. „Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern“. Brl., 1912, p. 11.

1882 pînă în 1907 profitul net a fost de 889 000 000 de dolari, din care 606 000 000 au fost repartizate cu titlu de dividend, iar restul a fost vărsat la capitalul de rezervă* . „În toate întreprinderile trustului oțelului (United States Steel Corporation) lucrau în 1907 nu mai puțin de 210 180 de muncitori și funcționari. Cea mai mare întreprindere din industria minieră și siderurgică germană, Societatea minieră și siderurgică din Gelsenkirchen (Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft), avea în 1908 nu mai puțin de 46 048 de muncitori și funcționari** . Încă în 1902 trustul oțelului producea 9 000 000 de tone de oțel*** . Producția lui de oțel reprezenta în 1901 66,3%, iar în 1908 56,1% din întreaga producție de oțel a Statelor Unite**** ; extracția lui de minereu reprezenta în aceiași ani respectiv 43,9% și 46,3% .

Un raport al comisiei guvernamentale americane pentru cercetarea activității trusturilor spune : „Superioritatea lor față de concurenți se bazează pe proporțiile mari ale întreprinderilor lor și pe excelența lor echipare tehnică. De la înființarea sa, trustul tutunului a depus toate eforturile pentru a înlocui pe scară întinsă munca manuală prin mașini. El a cumpărat toate brevetele care aveau vreo legătură cu prelucrarea tutunului, cheltuind în acest scop sume enorme. La început, multe brevete s-au dovedit a fi necorespunzătoare și au trebuit să fie puse la punct de inginerii trustului. La sfîrșitul anului 1906 au fost create două societăți filiale, exclusiv în scopul de a achiziționa brevete. În același scop trustul și-a construit turnătorii proprii, fabrici proprii de mașini și ateliere proprii de reparații. La una din aceste întreprinderi, situată la Brooklyn, lucrează în medie 300 de muncitori ; aici se experimentează invențiile pentru fabricarea țigaretelor, a țigărilor de foi și a tutunului de prizat, a staniolului pentru ambalaj, a cutiilor etc. ; tot aici se perfecționează inven-

* R. Liefmann. „Betelligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen“. 1. Aufl., Jena, 1909, p. 212.

** Op. cit., p. 218.

*** Dr. S. Tschierschky. „Kartell und Trust“. Gött., 1903, p. 13.

**** Th. Vogelstein. „Organisationsformen“, p. 275.

țiile“ *. „Și alte trusturi au în serviciul lor așa-ziși developing engineers (ingineri pentru dezvoltarea tehnicii), a căror sarcină este să inventeze noi procedee de fabricație și să experimenteze perfecționările tehnice. Trustul oțelului dă premii mari inginerilor și muncitorilor săi pentru invenții de natură să perfecționeze tehnica sau să reducă cheltuielile de producție“ **.

În același mod este organizată activitatea de perfecționare tehnică și în marea industrie germană, de pildă în industria chimică, care a luat în ultimele decenii o dezvoltare atât de uriașă. Procesul de concentrare a producției a creat în această industrie, încă pe la 1908, două „grupuri“ principale care în felul lor se apropiau și ele de monopol. La început aceste grupuri au fost „uniuni bipartite“ a două perechi de mari fabrici, având fiecare un capital de 20 000 000—21 000 000 de mărci : pe de o parte, fabrica fostă „Meister“ din Höchst și fabrica „Casella“ din Frankfurt pe Main ; pe de altă parte, fabrica de anilină și sodă din Ludwigshafen și fabrica fostă „Bayer“ din Elberfeld. Apoi fiecare din aceste grupuri a încheiat, unul în 1905, iar celălalt în 1908, o convenție cu câte o altă fabrică mare. În felul acesta au fost create două „uniuni tripartite“, având fiecare un capital de 40 000 000—50 000 000 de mărci, iar la rîndul lor aceste „uniuni“ au și pornit pe calea unei „apropieri“ reciproce, au încheiat „convenții“ cu privire la prețuri etc. ***

Concurența se transformă în monopol. Rezultă un progres uriaș pe calea socializării producției. Printre altele se socializează și procesul invențiilor și al perfecționărilor tehnice.

Asta nu mai e de loc vechea concurență liberă a patronilor izolați, care nu știu nimic unul de altul și care produc în vederea desfacerii pe o piață necunoscută. Concentrarea a ajuns atât de departe, încît se pot evalua cu aproximație

* Report of the Commissioner of Corporation on the Tobacco Industry. Washington, 1909, p. 266 — citat din cartea „Dr. Paul Tafel. „Die nord-amerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik“. Stuttgart, 1913. p. 48.

** Op. cit., p. 48—49.

*** Riesser, op. cit., p. 547 și urm., ed a 3-a. Zlarele (din iunie 1916) anunță formarea unui nou trust uriaș, care unește întreprinderile industriei chimice din Germania.

toate resursele de materii prime (de pildă zăcămintele de minereu de fier) din țara respectivă și chiar, după cum vom vedea, dintr-o serie de țări, din lumea întreagă. Și aceste resurse sînt nu numai evaluate, ci și acaparate de uriașe uniuni monopoliste. Se evaluează cu aproximație capacitatea de absorbție a pieței, pe care aceste uniuni și-o „împart” între ele pe bază de convenții. Se monopolizează forțele de muncă calificate, se angajează cei mai buni ingineri, se acaparează căile și mijloacele de comunicație — căile ferate în America, societățile de navigație în Europa și în America. În stadiul său imperialist, capitalismul duce de-a dreptul la socializarea integrală a producției; el târăște, ca să spunem așa, pe capitaliști, fără știrea lor și împotriva voinței lor, într-un fel de ordine socială nouă, care constituie faza de tranziție de la libertatea deplină a concurenței la socializarea deplină.

➤ Producția devine socială, dar forma de însușire rămîne privată. Mijloacele de producție sociale rămîn proprietatea privată a unui mic număr de persoane. Cadrul general al liberei concurențe, formal recunoscută, se păstrează, iar împilarea populației de către un mănunchi de monopolști devine de o sută de ori mai grea, mai apăsătoare, mai insuportabilă.

Economistul german Kestner a consacrat o lucrare specială „luptei dintre carteluri și outsiders”, adică fabricanții neîncădrați în cartel. Lucrarea sa se intitulează „Constrîngere la organizare”, deși pentru a nu idiliza capitalismul ar fi trebuit să spună, desigur, constrîngere la supunere față de uniunile monopoliste. Este extrem de sugestivă fie și o simplă enumerare a mijloacelor la care recurg uniunile monopoliste în lupta actuală, modernă, civilizată, pentru „organizare”: 1) privarea de materii prime („...unul dintre cele mai importante procedee pentru a constrînge o întreprindere să intre în cartel”); 2) privarea de brațe de muncă prin intermediul „alianțelor” (adică al acordurilor dintre capitaliști și sindicatele muncitorești în sensul că membrii acestora din urmă trebuie să lucreze numai în întreprinderile cartelate); 3) privarea de mijloace de transport; 4) înlăturarea de pe piață; 5) convenții cu cumpărătorii prin care aceștia se angajează să nu întrețină relații co-

merciale decît cu cartelurile ; 6) micșorarea sistematică a prețurilor (pentru ruina „outsiderilor“, adică a întreprinderilor care nu se supun monopolistilor, se cheltuiesc milioane pentru a vinde un timp produsele sub prețul lor de cost : în industria benzinei au fost cazuri de scădere a prețurilor de la 40 la 22 de mărci, adică aproape la jumătate !); 7) privarea de credit a întreprinderilor necartelate ; 8) boicotul.

Aici nu mai avem de-a face cu o concurență între întreprinderi mici și întreprinderi mari, între întreprinderi înapoiate și întreprinderi înaintate din punct de vedere tehnic, ci cu sugrumarea de către monopolști a celor care nu se supun monopolului, presiunilor lui, samavolniciei lui. Iată cum se reflectă acest proces în conștiința unui economist burghez :

„Pînă și în sfera activității pur economice — scrie Kestner — are loc o anumită deplasare de la activitatea comercială, în vechiul sens al cuvîntului, spre activitatea organizatorică-speculativă. Maximum de succes îi este asigurat nu negustorului care, bazat pe experiența sa tehnică și comercială, știe să aprecieze cel mai bine cerințele cumpărătorului, să găsească și, ca să zicem așa, «să trezească» o cerere aflată în stare latentă, ci geniului (!) speculativ care știe să calculeze dinainte sau cel puțin să intuiască dezvoltarea organizatorică, posibilitatea unor anumite legături între diferitele întreprinderi și bănci...”

Mai pe înțelesul tuturor aceasta înseamnă : dezvoltarea capitalismului a ajuns la un grad în care, deși producția de mărfuri continuă „să domnească“ și este considerată baza întregii economii, în fapt însă ea este deja subminată, iar profiturile cele mai grase intră în buzunarul „geniilor“ manoperelor financiare. La baza acestor manopere și escrocherii se află socializarea producției, dar de progresul uriaș al omenirii care prin munca ei a ajuns la această socializare profită... speculanții. Mai încolo vom vedea cum „pe această bază“ critica mic-burgheză reacționară a imperialismului capitalist se lasă legănată de visul unei *în-țoarceri* la concurența „liberă“, „pașnică“, „leală“.

„O ridicare durabilă a prețurilor ca rezultat al formării cartelurilor — spune Kestner — a fost înregistrată pînă

acum numai la principalele mijloace de producție, în special la cărbune, fier și potasiu, dar niciodată la produsele finite. Creșterea corespunzătoare a rentabilității se limitează de asemenea la industria producătoare de mijloace de producție. Această constatare trebuie completată în sensul că, datorită formării cartelurilor, industria care prelucrează materii prime (și nu semifabricate) nu numai că trage foloase realizând profituri mari în dauna industriei de prelucrare ulterioară a semifabricatelor, dar a și dobândit în raport cu această industrie o anumită *poziție dominantă*, necunoscută pe vremea liberei concurențe*.

Cuvintele subliniate de noi exprimă miezul chestiunii, pe care economiștii burghezi îl recunosc atât de greu și atât de rar și pe care apărătorii de azi ai oportunistului, în frunte cu K. Kautsky, caută cu atâta zel să-l ocolească și să-l ignoreze. Relațiile de dominație și silnicia legată de ele — iată ce e tipic pentru „cea mai nouă fază de dezvoltare a capitalismului“, iată ce trebuia să rezulte și a rezultat inevitabil din formarea unor atotputernice monopoluri economice.

Să dăm încă un exemplu care ilustrează dominația cartelurilor. Acolo unde pot fi acaparate toate sau principalele resurse de materii prime, apariția cartelurilor și formarea monopolurilor se desfășoară în condiții deosebit de lesnicioase. Ar fi însă greșit să se creadă că monopolurile nu apar și în alte ramuri industriale, unde acapararea resurselor de materii prime nu este posibilă. În industria cimentului materia primă se găsește pretutindeni. Totuși și această industrie este puternic cartelată în Germania. Fabricile s-au unit în syndicate pe regiuni : sindicatul din Germania de sud, cel din Renania-Westfalia etc. Au fost fixate prețuri de monopol : 230—280 de mărci vagonul, la un preț de cost de 180 de mărci ! Întreprinderile dau un dividend de 12—16% ; dar nu trebuie să uităm că „geniile“ speculei moderne se pricep să bage în buzunar profituri mari în afară de sumele care se împart cu titlu de dividend. Pentru a înlătura concurența într-o industrie atât de rentabilă, monopoliiști recurg chiar la șiretlicuri : răs-

* Kestner, op. cit., p. 254.

pîndesc zvonuri false că situația acestei industrii e precară, publică în presă anunțuri anonime: „Capitaliști! feriți-vă să investiți capitaluri în industria cimentului!“; în sfîrșit, cumpără întreprinderile „outsiderilor“ (adică ale acelor care nu fac parte din sindicate), plătindu-le „filodorme“ de cîte 60 000 — 80 000 — 150 000 de mărci *. Monopolul își croiește drum pretutindeni și prin orice mijloace, începînd cu „modeste“ plăți de filodormă și terminînd cu sistemul american al „folosirii“ dinamitei împotriva concurentului.

ρ Afirmația că cartelurile înlătură crizele este o poveste inventată de economiștii burghezi, care caută cu orice preț să ascundă hidoșenia capitalismului. Dimpotrivă, monopolul care se creează în unele ramuri ale industriei accentuează și agravează caracterul haotic propriu întregii producții capitaliste în ansamblu. Discordanța dintre dezvoltarea agriculturii și a industriei, caracteristică pentru capitalism în general, devine și mai mare. Situația privilegiată în care se află așa-numita industrie grea, cea mai cartelată dintre toate, și îndeosebi industria cărbunelui și a fierului, duce la „o și mai accentuată lipsă de plan“ în celelalte ramuri industriale, după cum mărturisește Jeidels, autorul uneia dintre cele mai bune lucrări cu privire la „relațiile dintre marile bănci germane și industrie“ **.

‡ „Cu cît o economie națională e mai dezvoltată — scrie Liefmann, un nerușinat apărător al capitalismului, — cu atît mai mult se îndreaptă ea spre întreprinderi mai riscante sau spre crearea de întreprinderi în străinătate, spre întreprinderi a căror dezvoltare necesită un timp îndelungat, sau, în sfîrșit, spre cele care nu au decît o însemnătate locală“ ***. Creșterea riscului e legată, în definitiv, de creșterea uriașă a capitalului, care, ca să spunem așa, se revarsă, se scurge în străinătate etc. În același timp, dezvoltarea extrem de rapidă a tehnicii generează tot mai multe elemente de neconcordanță între diferitele ramuri ale economiei naționale, tot mai multe elemente de haos, de

* „Zement“ von L. Eschwege. „Die Bank“ 1⁸⁸, 1909, 1, p. 115 și urm.

** Jeidels. „Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie“, Lpz., 1905, p. 271 ¹⁴⁷.

*** Liefmann. „Beteiligungs- etc. Ges.“, p. 434.

criză. „E de presupus — se vede nevoit să recunoască același Liefmann — că într-un viitor nu prea îndepărtat omenirea va fi din nou martora unor mari prefaceri în domeniul tehnicii, care vor influența și întreaga organizare a economiei naționale“... electricitatea, aeronautica... „De regulă, în asemenea vremuri de prefaceri economice radicale se practică o speculă intensă...“ *

La rîndul lor, crizele de orice fel, economice de cele mai multe ori, dar nu numai cele economice, accentuează foarte mult tendința spre concentrare și monopol. Reproducem din sus-amintita lucrare a lui Jaidels o serie de considerații extrem de instructive cu privire la însemnătatea crizei din 1900, care, după cum se știe, a marcat o cotitură în istoria monopolurilor moderne :

„Criza din 1900 a găsit, alături de întreprinderile uriașe din principalele ramuri ale industriei, numeroase întreprinderi cu un sistem de organizare învechit, după concepțiile de azi, întreprinderi «simple» (adică necombinate) „pe care valul avîntului industrial le ridicase la suprafață. De-gringolada prețurilor și scăderea cererii au adus aceste întreprinderi «simple» într-o situație dezastruoasă, care n-a atins de loc giganticele întreprinderi combinate sau, chiar dacă le-a atins, apoi numai pentru un timp foarte scurt. Datorită acestui fapt, criza din 1900 a dus la concentrarea industriei într-o măsură încomparabil mai mare decît criza din 1873 : aceasta din urmă determinase și ea o anumită selecție a celor mai bune întreprinderi, dar, la nivelul de atunci al tehnicii, această selecție nu putea să ducă la un monopol al întreprinderilor care știuseră să iasă victorioase din criză. Un asemenea monopol durabil dețin, într-o măsură foarte mare, giganticele întreprinderi din actuala industrie siderurgică și electrică datorită tehnicii lor extrem de complexe, organizării lor extrem de minuoase și forței capitalului lor, apoi, într-o măsură mai mică, întreprinderile din industria construcției de mașini, din anumite ramuri ale industriei metalurgice, transporturilor etc.“ **

* Op. cit., p. 465—466.

** Jaidels, op. cit., p. 108.

Monopolul — iată ultimul cuvânt al „fazei celei mai noi în dezvoltarea capitalismului“. Dar ideea noastră despre puterea și însemnătatea reală a monopolurilor de azi ar fi extrem de unilaterală, incompletă și îngustă dacă nu am ține seama de rolul băncilor.

II. BĂNCILE ȘI NOUL LOR ROL

Operația fundamentală și inițială a băncilor este mijlocirea plăților. Prin aceasta băncile transformă capitalul bănesc inactiv în capital activ, adică aducător de profit, și adună toate veniturile bănești, punându-le la dispoziția clasei capitaliste.

Pe măsura dezvoltării activității bancare și a concentrării ei într-un număr mic de instituții, băncile se transformă din mijlocitori modești în monopolști atotputernici, care dispun de aproape tot capitalul bănesc al tuturor capitaliștilor și al tuturor micilor patroni, precum și de cea mai mare parte a mijloacelor de producție și a resurselor de materii prime din țara respectivă sau din mai multe țări. Această transformare a numeroși mijlocitori modești într-un mănunchi de monopolști este unul dintre procesele de bază ale transformării capitalismului în imperialism capitalist, și de aceea trebuie să ne oprim în primul rând asupra procesului de concentrare a băncilor.

În 1907/08, în Germania suma totală a depunerilor făcute la băncile pe acțiuni cu un capital de peste 1 000 000 de mărci fiecare se ridică la 7 miliarde de mărci; în 1912/13 această sumă s-a ridicat la 9,8 miliarde, ceea ce înseamnă o creștere de 40% în cinci ani, cu mențiunea că din sporul total de 2,8 miliarde, 2,75 miliarde revin la 57 de bănci cu un capital de peste 10 000 000 de mărci fiecare. Repartizarea depunerilor între băncile mari și mici era următoarea*. [Vezi tabelul din p. 335.]

Băncile mici sînt tot mai mult împinse pe planul al doilea de cele mari, dintre care numai 9 concentrează aproape jumătate din totalul depunerilor. Aici însă mai

* Alfred Lansburgh. „Fünf Jahre d. Bankwesen“, „Die Bank“, 1913, nr. 8, p. 728.

Procentul din suma totală a depunerilor

	la cele 9 mari bănci din Berlin	la celelalte 48 de bănci cu un capi- tal de peste 10 000 000 fiecare	la 115 bănci cu un capital de 1—10 milioane fiecare	la băncile mici (cu un capital de mai puțin de 1 000 000 fiecare)
1907/08	47	32,5	16,5	4
1912/13	49	36	12	3

trebuie luate în considerație numeroase alte aspecte, cum ar fi transformarea multor bănci mici în sucursale de fapt ale celor mari etc., lucru despre care va fi vorba mai jos.

Depunerile aflate la cele 9 mari bănci berlineze la sfârșitul anului 1913 au fost evaluate de Schulze-Gaevernitz la 5,1 miliarde de mărci, din suma totală de circa 10 miliarde¹⁸⁸. Luând în considerație nu numai depunerile, ci întregul capital bancar, acest autor scria: „La sfârșitul anului 1909 cele 9 mari bănci berlineze, împreună cu băncile ce le sînt afiliate, administrau 11,3 miliarde de mărci, adică 83% din totalul capitalului bancar german. «Banca germană» («Deutsche Bank»), care, împreună cu băncile ce-i sînt afiliate, administrează circa 3 miliarde de mărci, constituie, alături de direcția căilor ferate de stat din Prusia, cea mai mare — și totodată cea mai descentralizată — concentrare de capital din Lumea Veche” *.

Am subliniat cuvintele referitoare la băncile „afiliate” pentru că ele exprimă una dintre cele mai importante trăsături caracteristice ale concentrării capitaliste contemporane. Marile întreprinderi, și mai ales băncile, nu numai că înghit pur și simplu pe cele mici, dar le și „afiliază”, le subordonează, le înglobează în grupul „lor”, în „concernul” lor — ca să folosim un termen tehnic — prin „participare” la capitalul lor, prin cumpărare sau schimb de acțiuni, printr-un sistem de relații de credit etc. etc. Profesorul Liefmann a consacrat o „lucrare” mare, de 500 de pagini, descrierii „societăților de participare și finanțare” ** din zilele noastre, adăugînd, din păcate, la materialul brut,

* Schulze-Gaevernitz. „Die deutsche Kreditbank” în „Grundriss der Sozialökonomik”. Tüb., 1915, p. 12 și 137.

** R. Liefmann. „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen”. 1 Aufl., Jena, 1909, p. 212.

adeseori neprelucrat, o serie de considerații „teoretice“ lipsite de orice valoare¹³⁹. Ce efecte are pe linia concentrării acest sistem al „participațiilor“ se vede cel mai bine în lucrarea „omului de bancă“ Riesser cu privire la marile bănci germane¹⁴⁰. Dar înainte de a trece la examinarea datelor furnizate de el, vom cita un caz concret de folosire a sistemului „participațiilor“.

„Grupul“ „Băncii germane“ este unul dintre cele mai mari, dacă nu chiar cel mai mare, din toate grupurile băncilor mari. Pentru a putea urmări firele principale care leagă laolaltă toate băncile acestui grup, trebuie să deosebim „participații“ de gradul întâi, al doilea și al treilea, sau, ceea ce este același lucru, trei grade de dependență (a băncilor mai mici de „Banca germană“). Rezultă următorul tablou * :

		Dependență de gradul întâi:	Dependență de gradul al doilea:	Dependență de gradul al treilea:
„Banca germană“ participă:	permanent . . .	la 17 bănci;	din ele 9 la alte 34;	din ele 4 la alte 7.
	pe termen ne- determinat . .	la 5 „	—	—
	din când în când	la 8 „	din ele 5 la alte 14;	din ele 2 la alte 2
	<i>Total</i>	la 30 bănci;	din ele 14 la alte 48;	din ele 6 la alte 9

Printre cele 8 bănci cu „dependență de gradul întâi“, subordonate „Băncii germane“ „din când în când“, figurează 3 bănci din străinătate : una austriacă („Bankverein“ din Viena) și două rusești (Banca comercială siberiană și Banca rusească pentru comerțul cu străinătatea). În total, grupul „Banca germană“ înglobează direct sau indirect, în întregime sau în parte, 87 de bănci, iar suma totală a capitalului, propriu și străin, de care dispune grupul este evaluată la 2—3 miliarde de mărci.

E clar că o bancă care se află în fruntea unui asemenea grup și care încheie convenții cu o jumătate de duzină de alte bănci ceva mai puțin puternice în vederea unor operații

* Alfred Lansburgh. „Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen“, „Die Bank“, 1910, 1, p. 500.

financiare deosebit de mari și de avantajoase, cum sînt împrumuturile de stat, a încetat de a fi un simplu „mijlocitor“ și s-a transformat într-o uniune a unui mănunchi de monopoliști.

Ritmul rapid în care s-a desfășurat procesul de concentrare a băncilor în Germania la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea se vede din următoarele date furnizate de Riesser, pe care le redăm într-o formă rezumată :

6 mari bănci berlineze aveau

A n i i	Sucursale în Germania	Casa de depozit și oficiu de schimb	Participații per- manente la băn- cile germane pe acțiuni	Total instituții
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Vedem, așadar, cît de repede crește rețeaua densă de canale care, împînzind toată țara, centralizează toate capitalurile și veniturile bănești și transformă în economie capitalistă națională unică, iar apoi în economie capitalistă mondială, mii și mii de întreprinderi izolate. „Decentralizarea“ despre care a vorbit în sus-citatul pasaj Schulze-Gaevernitz, ca reprezentant al economiei politice burghize din zilele noastre, constă de fapt în aceea că un număr din ce în ce mai mare de unități economice, odinioară relativ „independente“ sau, mai bine zis, limitate la cadrul local, sînt subordonate unui centru unic. În fapt, așadar, avem de-a face aici cu o *centralizare*, cu o creștere a rolului, a însemnătății, a puterii gigantilor monopoliști.

În țările capitaliste mai vechi, această „rețea bancară“ este și mai densă. În Anglia, inclusiv Irlanda, numărul sucursalelor tuturor băncilor se ridică în 1910 la 7 151. Patru mari bănci aveau fiecare peste 400 de sucursale (între 447 și 689) ; alte 4 — peste 200, iar 11 — peste 100.

În Franța, *trei* bănci de prim rang — „Crédit Lyonnais“, „Comptoir National“ și „Société Générale“ — și-au dezvoltat operațiile și rețeaua de sucursale în modul următor * :

* Eugen Kaufmann. „Das französische Bankwesen“. Tüb., 1911, p. 356 și 362.

	Numărul suorsalelor și al ag'nțiilor			Mărimea capitalului	
	în provincie	la Paris	total	propriu (în milioane de franci)	străin
1870	47	17	64	200	427
1890	192	66	258	265	1 245
1909	1 033	196	1 229	887	4 363

Pentru a caracteriza „legăturile“ unei mari bănci moderne, Riesser citează date cu privire la numărul scrisorilor expediate și primite de către „Societatea de scont“ („Disconto-Gesellschaft“) — una dintre cele mai mari bănci din Germania și din lumea întreagă (în 1914 capitalul ei se ridica la 300 000 000 de mărci) :

	Numărul scrisorilor	
	primite	expediate
1852	6 135	6 292
1870	85 800	87 513
1900	533 102	626 043

La marea bancă pariziană „Crédit Lyonnais“ numărul conturilor a crescut de la 28 535 în 1875 la 633 539 în 1912*.

Aceste cifre simple arată, mai grăitor, poate, decît orice raționamente lungi, că o dată cu concentrarea capitalului și cu creșterea volumului operațiilor efectuate de bănci se schimbă radical și rolul lor. Din capitaliștii răzleți se formează un singur capitalist colectiv. Cînd ține conturi curente pentru cîtiva capitaliști, banca pare a efectua operații cu caracter pur tehnic, exclusiv auxiliar. Cînd însă aceste operații iau proporții uriașe, se constată că un mănunchi de monopolști își subordonează operațiile comerciale și industriale ale întregii societăți capitaliste, căpătînd mai întîi — prin intermediul legăturilor bancare, al conturilor curente și prin alte operații financiare — posibilitatea de a *afla precis* cum stau afacerile diferiților capitaliști, apoi de a-i *controla* și influența prin lărgirea sau restrîngerea creditului, prin înlesnirea sau îngreuierea lui și, în sfîrșit, de a *le hotărî definitiv* soarta, de a stabili mărimea veniturilor lor, de a-i lipsi de capital sau de a le oferi posibilitatea

* Jean Lescure. „L'épargne en France“. P., 1914, p. 52.

să-și mărească rapid și în proporții uriașe capitalul etc.

Am amintit mai sus despre capitalul de 300 000 000 de mărci al „Societății de scont“ din Berlin. Această sporire a capitalului „Societății de scont“ a fost unul dintre episoadele luptei pentru hegemonie între cele mai mari două bănci berlineze : „Deutsche Bank“ și „Societatea de scont“. În 1870 cea dintâi era o întreprindere nouă încă, cu un capital de numai 15 000 000, pe cînd cea de-a doua avea 30 000 000. În 1908 cea dintâi avea un capital de 200 000 000, iar cea de-a doua 170 000 000. În 1914 cea dintâi și-a sporit capitalul la 250 000 000, iar cea de-a doua, prin fuzionarea ei cu o altă mare bancă de prim rang — „Schaffhausenscher Bankverein“ —, la 300 000 000. E de la sine înțeles că această luptă pentru hegemonie se desfășoară paralel cu încheierea tot mai frecventă a unor „înțelegeri“ tot mai durabile între cele două bănci. Iată concluziile pe care această evoluție le impune specialiștilor în materie, care privesc problemele economice dintr-un punct de vedere care nu depășește nicidecum cadrul celui mai moderat și mai corect reformatorism burghez :

„Alte bănci vor urma aceeași cale — scria revista germană „Die Bank“ în legătură cu sporirea capitalului „Societății de scont“ la 300 000 000 de mărci —, și din cele 300 de persoane care dirijează acum economia Germaniei vor rămîne cu timpul numai 50, 25 sau chiar și mai puține. Și nu trebuie să ne așteptăm ca actuala mișcare de concentrare să se limiteze numai la sistemul bancar. Legăturile strînse dintre diferitele bănci duc în mod firesc la o apropiere între syndicatele industriale patronate de ele... Într-o bună zi ne vom trezi și ne vom freca mirați ochii : în juțul nostru vom vedea numai trusturi, iar în fața noastră se va contura necesitatea de a înlocui monopolurile private prin monopoluri de stat. Și, cu toate acestea, nu ne putem reproșa nimic altceva decît că am lăsat lucrurile la voia liberei lor dezvoltări, grăbită întrucîtva prin introducerea acțiunilor“ *.

Iată un exemplu care ilustrează miopia totală a publicisticii burheze, de care știința burgheză se deosebește numai

* A. Lansburgh. „Die Bank mit den 300 Millionen“, „Die Bank“, 1914, 1, p. 426.

printr-un grad mai mic de sinceritate și prin tendința de a estompa fondul problemei, de a ascunde pădurea în spatele copacilor. Să rămîi „mirat” în fața urmărilor concentrării, să faci „reproșuri” guvernului Germaniei capitaliste sau „societății” capitaliste („noi”), să te temi de faptul că introducerea acțiunilor „grăbește” concentrarea, la fel cum Tschierschky, specialist german „în materie de carteluri”, se teme de trusturile americane și „preferă” cartelurile germane, pentru că, zice el, „acestea accelerează progresul tehnic și economic într-un ritm mai puțin excesiv decît trusturile” *, — nu sînt oare toate acestea tot atîtea dovezii de miopie totală ?

Dar faptele rămîn fapte. În Germania nu există trusturi, ci „numai” carteluri, și totuși ea *este condusă* de cel mult 300 de magnați ai capitalului. Și numărul lor scade într-una. În orice caz, în toate țările capitaliste, băncile, cu toată diversitatea legislației bancare, intensifică și grăbesc enorm procesul de concentrare a capitalului și de formare a monopolurilor.

„În sistemul bancar avem, firește, forma unei contabilități generale și a unei repartizări generale a mijloacelor de producție pe scară socială, dar numai forma” — scria Marx acum o jumătate de secol în „Capitalul” (trad. rusă, vol. III, partea a II-a, p. 144¹⁴¹). Datele de mai sus cu privire la creșterea capitalului bancar, la sporirea numărului agențiilor și sucursalelor marilor bănci, a numărului conturilor lor etc. ne arată în chip concret această „contabilitate generală” a întregii clase a capitaliștilor, și chiar nu numai a capitaliștilor, căci băncile adună, fie și numai pentru scurt timp, tot felul de venituri bănești, atît ale micilor patroni cît și ale funcționarilor, ca și ale unei infime pături de sus a muncitorilor. O „repartizare generală a mijloacelor de producție” — iată ce se *dezvoltă*, sub aspectul formei, din sistemul bancar modern, care, prin vreo 3—6 bănci mari în Franța și vreo 6—8 în Germania, dispune de sume de miliarde. Prin *conținutul* ei însă, această repartizare a mijloacelor de producție, departe de a fi „generală”, este, dimpotrivă, o repartizare privată,

* S. Tschierschky, op. cit., p. 128.

adică făcută potrivit intereselor marelui capital — și în primul rînd ale capitalului foarte mare, monopolist —, care operează în condiții în care masa populației e condamnată să flămînzească în permanență, în care întreaga dezvoltare a agriculturii rămîne iremediabil în urma dezvoltării industriei, iar „industria grea“ ia tribut de la toate celelalte ramuri ale industriei.

Pe linia socializării economiei capitaliste, băncile încep să fie concurate de casele de economii și de oficiile poștale, care sînt mai „descentralizate“, sau, cu alte cuvinte, cuprind în sfera lor de influență un număr mai mare de localități, de colțuri îndepărtate, pături mai largi ale populației. O comisie americană a cules următoarele date cu privire la dezvoltarea comparativă a depunerilor la bănci și la casele de economii * :

Depuneri (în miliarde de mărci)

	Anglia		Franța		Germania		
	la bănci	la casele de economii	la bănci	la casele de economii	la bănci	la asociațiile de credit	la casele de economii
1880....	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888....	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908....	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

Plătind la depuneri o dobîndă de 4 și 4¹/₄%, casele de economii sînt nevoite să caute un plasament „rentabil“ pentru capitalurile lor, să se lanseze în operații cambiale, ipotecare și altele. Deseosebirea dintre bănci și casele de economii „se șterge tot mai mult“. Camerele de comerț din Bochum și din Erfurt, de pildă, cer „să se interzică“ caselor de economii să facă operații „pur“ bancare cum ar fi scontarea polițelor, cer să fie îngăduită activitatea „ban-cară“ a oficiilor poștale **. Magnații finanței par a se teme de un eventual monopol de stat, ivit printre ei dintr-o direcție cu totul neașteptată. Se înțelege însă că această teamă nu depășește cadrul concurenței dintre doi, ca să

* Date culese de „National Monetary Commission“ din S.U.A., citate după revista „Die Bank“, 1910, 2, p. 1200.

** Date culese de „National Monetary Commission“ din S.U.A., citate după revista „Die Bank“, 1913 p. 811, 1022 ; 1914, p. 713.

spunem așa, șefi de birou care lucrează la același serviciu. Căci, pe de o parte, în fapt, de capitalurile de miliarde ale caselor de economii dispun, în ultimă instanță, *tot* magnații capitalului bancar, iar pe de altă parte monopolul de stat în societatea capitalistă nu este decît un mijloc de a mări și de a asigura veniturile milionarilor din cutare sau cutare ramură industrială, atunci cînd aceștia se află în pragul falimentului.

Înlocuirea vechiului capitalism, în care domnește libera concurență, cu noul capitalism, în care domnește monopolul, își găsește expresia, printre altele, în scăderea rolului bursei. „Bursa — scrie revista „Die Bank“ — și-a pierdut de mult rolul de mijlocitor indispensabil al circulației pe care l-a avut înainte, cînd băncile nu puteau încă să plaseze printre clienții lor majoritatea valorilor emise“*.

„Orice bancă este o bursă» — acest aforism modern conține o doză cu atît mai mare de adevăr, cu cît mai mare este banca, cu cît mai mari sînt progresele realizate pe linia concentrării sistemului bancar“**. „Dacă odinioară, prin deceniul al 8-lea al secolului trecut, bursa, cu excesele ei tinerești“ (aluzie „fină“ la crahul de bursă din 1873¹⁴², la scandalurile provocate de febra fondării de societăți anonime fictive¹⁴³ etc.), „a inaugurat epoca de industrializare a Germaniei, astăzi băncile și industria pot «să se descurce singure». Dominația marilor noastre bănci asupra bursei... nu este altceva decît o expresie a statului industrial german pe deplin organizat. Dacă în felul acesta se îngustează sfera de acțiune a legilor economice care funcționează automat și se lărgeste enorm sfera reglementării conștiente prin intermediul băncilor, o dată cu aceasta crește enorm răspunderea pe care o are în domeniul economiei naționale un mic grup de personalități conducătoare“ — așa scrie profesorul german Schulze-Gaevernitz***, un apologet al imperialismului german și o autoritate pentru imperialiștii din toate țările, care se străduiește să estompeze un „mic amănunt“, și anume că această

* „Die Bank“, 1914, 1, p. 316.

** Dr. Oscar Stillich. „Geld- und Bankwesen“. Berlin, 1907, p. 169.

*** Schulze-Gaevernitz. „Die deutsche Kreditbank“, în „Grundriss der Sozialökonomik“, Tüb., 1915, p. 101.

„reglementare conștientă“ prin intermediul băncilor constă în jecmănirea publicului de către un mănunchi de monopolști „pe deplin organizați“. Sarcina unui profesor burghez nu este aceea de a dezvălui întregul mecanism, de a da în vileag toate manoperele monopolștilor bancari, ci de a le prezenta în culori trandafirii.

La fel și Riesser, „om de bancă“ și economist cu și mai mare autoritate, în fața unor fapte care nu pot fi negate, preferă să se limiteze la câteva fraze care nu spun nimic : „Bursa își pierde tot mai mult însușirea, absolut indispensabilă pentru întreaga economie și pentru circulația hîrtiilor de valoare, de a fi nu numai cel mai precis instrument de măsurare, dar și un regulator, cu funcțiune aproape automată, al mișcărilor economice care converg spre ea“ *.

Cu alte cuvinte : vechiul capitalism, capitalismul liberei concurențe, cu regulatorul său absolut indispensabil — bursa —, dispare pentru totdeauna. Locul lui e luat de un nou capitalism, care poartă trăsăturile vădite ale unui fenomen de tranziție, ale unui amestec de liberă concurență și de monopol. În chip firesc se pune întrebarea *spre ce anume* „trece“ acest capitalism contemporan, dar oamenii de știință burghezi se tem să și-o pună.

„Acum treizeci de ani, cînd întreprinzătorii se concureau liber, ei îndeplineau $\frac{9}{10}$ din activitatea economică ce nu ținea de sfera muncii fizice a «muncitorilor». Astăzi $\frac{9}{10}$ din această activitate economică intelectuală este îndeplinită de *funcționari*. Băncile stau în fruntea acestei dezvoltări“ ** . Această constatare a lui Schulze-Gaevernitz duce iarăși și iarăși la întrebarea *spre ce anume* trece capitalismul contemporan, capitalismul în stadiul său imperialist. — — —

Printre puținele bănci care, în virtutea procesului de concentrare, rămîn în fruntea întregii economii capitaliste se conturează și se accentuează în chip firesc tendința spre un acord monopolist, spre un *trust bancar*. În America, nu nouă, ci *două* bănci gigantice — acelea ale miliardarilor Rockefeller și Morgan¹⁴⁴ — dispun de un capital de

* Riesser, op. cit., p. 629, ed. a 4-a.

** Schulze-Gaevernitz. „Die deutsche Kreditbank“, în „Grundriss der Sozialökonomik“, Tüb., 1915, p. 151.

11 miliarde de mărci *. În Germania, înghițirea, semnalată de noi mai sus, a lui „Schaffhausenscher Bankverein“ de către „Societatea de scont“ a stîrnit următorul comentariu din partea cotidianului „Frankfurter Zeitung“¹⁴⁵, exponentul intereselor bursei :

„O dată cu creșterea concentrării băncilor se restrînge numărul instituțiilor cărora le pot fi adresate cereri de credit, ceea ce face ca marea industrie să fie tot mai dependentă de un număr mic de grupuri bancare. Dată fiind legătura strînsă dintre industrie și lumea finanțelor, libertatea de acțiune a societăților industriale nevoite să recurgă la capitalul bancar se dovedește a fi stînjenită. De aceea marea industrie privește cu sentimente contradictorii trustificarea (unirea sau transformarea în trusturi) crescîndă a băncilor ; într-adevăr, în repetate rînduri au putut fi observate anumite începuturi de acorduri între diferitele conerne de mari bănci, acorduri a căror esență se reduce la o restrîngere a concurenței“ **.

Din nou se confirmă că ultimul cuvînt în dezvoltarea sistemului bancar este monopolul.

Cît privește legătura strînsă dintre bănci și industrie, trebuie spus că tocmai în acest domeniu se manifestă, mai grăitor poate ca oriunde, noul rol al băncilor. Cînd banca scontează polițele unui întreprinzător, cînd îi deschide un cont curent etc., aceste operații, luate în parte, nu restrîng cîtuși de puțin independența acestui întreprinzător, iar banca nu depășește rolul modest al unui mijlocitor. Dar dacă aceste operații devin mai frecvente și mai statornice, dacă banca „adună“ în mîinile ei capitaluri enorme, dacă ținerea conturilor curente ale unei întreprinderi îi îngăduie băncii — și așa se și întîmplă în realitate — să cunoască tot mai amănunțit și mai complet situația economică a clientului ei, urmarea este o dependență din ce în ce mai deplină a capitalistului industrial față de bancă.

O dată cu aceasta se dezvoltă, ca să spunem așa, o uniune personală între bănci și marile întreprinderi industriale și comerciale, un proces de fuzionare reciprocă prin posedare de acțiuni, prin intrarea directorilor de bănci în consiliile

* „Die Bank“, 1912, 1, p. 435.

** Citat de Schulze-Gaevernitz în „Grdr. d. S.-Uk“, p. 155.

de supraveghere (sau de administrație) ale întreprinderilor industriale și comerciale, și invers. Economistul german Jeidels a cules date extrem de amănunțite în legătură cu această formă de concentrare a capitalurilor și întreprinderilor. Șase mari bănci berlineze erau reprezentate, prin directorii lor, în 344 de societăți industriale, iar prin membrii consiliilor lor de administrație în alte 407, deci în total în 751 de societăți. În 289 de societăți, ele aveau câte doi membri în consiliul de supraveghere sau locul de președinte al consiliului. Aceste societăți comerciale și industriale își desfășoară activitatea în domenii extrem de variate : industria, asigurările, căi de comunicație, restaurante, teatre, industria obiectelor de artă etc. Pe de altă parte, printre membrii consiliilor de supraveghere ale aceluiași șase bănci se numărau (în 1910) 51 mari industriași, printre care și un director al firmei „Krupp“, unul de la marea societate de navigație „Hapag“ (Hamburg — Amerika) etc. etc. Din 1895 pînă în 1910 fiecare din aceste șase bănci a participat la emisiuni de acțiuni și obligațiuni în sute de societăți industriale, și anume între 281 și 419 *.

„Uniunea personală“ a băncilor și industriei se completează cu „uniunea personală“ a societăților bancare și industriale cu cîrmuirea. „Locul de membru în consiliile de supraveghere — scrie Jeidels — se oferă de bunăvoie unor persoane cu nume cunoscute, precum și unor foști funcționari de stat care pot crea anumite înlesniri (!!) în relațiile cu autoritățile“... „În consiliul de supraveghere al unei mari bănci găsim, de obicei, un parlamentar sau consilier municipal din Berlin“.

Formarea și dezvoltarea marilor monopoluri capitaliste se desfășoară într-un ritm rapid pe toate căile „naturale“ și „supranaturale“. Se statornicește sistematic o anumită diviziune a muncii între cele cîteva sute de regi ai finanței din societatea capitalistă de azi.

„Paralel cu această lărgire a cîmpului de activitate al unor mari industriași“ (care intră în consiliile de administrație ale băncilor etc.) „și cu limitarea sferei de activitate

* Jeidels și Riesser. op. cit.

a directorilor de bancă din provincie la o singură regiune industrială bine determinată are loc o anumită creștere a specializării conducătorilor de bănci mari. O astfel de specializare este posibilă numai în cadrul unei largi dezvoltări a activității băncilor și a legăturilor lor cu industria. Această diviziune a muncii se înfăptuiește pe două linii : pe de o parte, relațiile cu industria în ansamblu sînt încredințate unuia dintre directori ca sarcină ce-l privește în mod special, iar pe de altă parte, fiecare director își asumă sarcina de a supraveghea anumite întreprinderi sau un anumit grup de întreprinderi cu profil înrudit sau cu interese similare". ... (Capitalismul a atins un nivel care permite exercitarea unei *supravegheri* organizate a diferitelor întreprinderi)... „Specialitatea unuia este industria germană, în unele cazuri numai industria din vestul Germaniei“ (vestul Germaniei este partea cea mai industrializată a țării), „a altora — relațiile cu celelalte state și cu industria de peste hotare, informațiile asupra persoanei industriașilor etc., afacerile de bursă și altele. Pe lângă aceasta, fiecăruia dintre directorii de bancă i se repartizează pentru supraveghere o anumită regiune sau o anumită ramură a industriei ; unul lucrează mai ales în consiliile de supraveghere ale societăților de electricitate, altul în fabricile de produse chimice, de bere sau de zahăr, al treilea în cîteva întreprinderi industriale izolate și, paralel cu aceasta, în consiliile de supraveghere ale societăților de asigurare... Într-un cuvînt, este cert că în cadrul marilor bănci, pe măsura creșterii volumului și a diversității operațiilor lor, se statornicește o tot mai accentuată diviziune a muncii între conducători, avînd drept scop (și rezultat) de a-i ridica întrucîtva, ca să spunem așa, deasupra activității pur bancare, de a-i face mai competenți, mai capabili să se pronunțe în problemele generale ale industriei și în problemele speciale ale diferitelor ei ramuri, de a-i pregăti în vederea activității în sfera industrială de influență a băncii. Acest sistem al băncilor se completează cu tendința de a alege în consiliile lor de supraveghere persoane care cunosc bine industria, întreprinzători, foști funcționari de

stat, în special de la departamentul căilor ferate, al mine-
lor“ etc. *

Rînduieli similare, dar într-o formă oarecum diferită, întîlnim și în sistemul bancar francez. „Crédit Lyonnais“, de pildă, care e una dintre cele mai mari trei bănci franceze, și-a organizat un serviciu special de „studii financiare“ (service des études financières), în care lucrează permanent peste 50 de ingineri, statisticieni, economiști, juriști etc. Întreținerea lui costă între 600 000 și 700 000 de franci anual. La rîndul său, acest serviciu este subîmpărțit în 8 secții : una culege în special informații asupra întreprinderilor industriale, a doua studiază statistica generală, a treia — societățile de căi ferate și de navigație, a patra — hîrțiile de valoare, a cincea — dările de seamă financiare etc. **

Rezultă, pe de o parte, o contopire sau, cum spune foarte bine N. I. Buharin, o îngemănare tot mai strînsă a capitalului bancar cu cel industrial, iar pe de altă parte o transformare a băncilor în instituții cu „caracter“ realmente „universal“. Credem necesar să reproducem textual formulările folosite în legătură cu aceasta de Jeidels, care a studiat cel mai temeinic problema de care ne ocupăm :

„Din examinarea legăturilor industriale în totalitatea lor rezultă că instituțiile financiare care lucrează pentru industrie au un *caracter universal*. În opoziție cu alte forme de organizare bancară, în opoziție cu recomandările formulate uneori de diverși autori în sensul că, pentru a nu pierde terenul de sub picioare, băncile trebuie să se specializeze într-un anumit domeniu de activitate sau într-o anumită ramură industrială, — marile bănci tind să imprime legăturilor lor cu întreprinderile industriale un caracter cît mai variat în ceea ce privește locul și felul producției, să înlătore acea inegalitate de repartizare a capitalului pe localități sau pe ramuri industriale care își are explicația în istoria diferitelor întreprinderi“. „O tendință este aceea de a face ca legătura cu industria să devină un fenomen general, cealaltă — de a consolida și

* Jeidels, op. cit., p. 156—157.

** Articolul lui Eug. Kaufmann cu privire la băncile franceze, în „Die Bank“, 1909, 2, p. 851 și urm.

intensifica această legătură ; în cadrul celor șase mari bănci, ambele tendințe sînt realizate, dacă nu în întregime, cel puțin în proporții considerabile și în egală măsură“.

Din partea cercurilor comerciale și industriale se aud adesea plîngeri împotriva „terrorismului“ băncilor. Și nu e de mirare că se aud asemenea plîngeri, cînd marile bănci „comandă“, așa cum se vede din următorul exemplu. La 19 noiembrie 1901, una dintre așa-numitele bănci *D* din Berlin (denumirile principalelor patru bănci încep cu litera *D*) a adresat consiliului de administrație al sindicatului fabricilor de ciment din Germania centrală și de nord-vest o scrisoare cu următorul conținut : „Din înștiințarea pe care ați publicat-o la 18 crt. în cutare publicație reiese că trebuie să ținem cont de eventualitatea că la adunarea generală a sindicatului dv., care urmează să aibă loc la 30 crt., vor fi adoptate hotărîri de natură să producă în întreprinderea dv. schimbări inacceptabile pentru noi. De aceea, spre marele nostru regret, sîntem nevoiți să vă retragem creditul de care ați beneficiat pînă acum... Dacă însă la această adunare generală nu vor fi adoptate hotărîri inacceptabile pentru noi și dacă ni se vor da în această privință garanții corespunzătoare pentru viitor, sîntem dispuși să începem cu dv. negocieri cu privire la deschiderea unui nou credit“ *.

Astea sînt, în fond, veșnicele plîngeri ale micului capital împotriva presiunii marelui capital, numai că de astă dată în categoria celor „mici“ a intrat un întreg sindicat ! Vechea luptă dintre micul și marele capital este reluată pe o treaptă de dezvoltare nouă, incomparabil mai înaltă. Se înțelege că, dispunînd de miliarde, întreprinderile marilor bănci pot duce înainte progresul tehnic cu mijloace incomparabil mai eficiente decît cele din trecut. Băncile înființează, de pildă, societăți speciale pentru cercetări tehnice, de ale căror rezultate se folosesc, bineînțeles, numai întreprinderile industriale „prietene“. Cu titlu de exemplu cităm „Societatea pentru studiul problemei electrificării căilor ferate“, „Biroul central pentru cercetări tehnice-științifice“ etc.

* Di. Oscar Stillich : „Geld- und Bankwesen“. Berlin, 1907, p. 147.

Înșiși conducătorii marilor bănci nu pot să nu vadă că în economia națională se creează condiții noi, dar ei rămân neputincioși în fața lor :

„Cine a urmărit în cursul anilor din urmă — scrie Jeldels — schimbările de persoane în posturile de directori și de membri în consiliile de supraveghere ale marilor bănci n-a putut să nu observe că puterea trece treptat în mâinile unor oameni care consideră că o sarcină imperioasă și din ce în ce mai actuală a marilor bănci este aceea de a interveni activ în dezvoltarea generală a industriei ; și trebuie să adăugăm că între aceste persoane și vechii directori de bancă se ivesc pe acest teren divergențe de ordin practic, iar adesea și de ordin personal. Este vorba, în fond, de a se ști dacă de pe urma acestui amestec în procesul industrial de producție n-au cumva de suferit băncile ca instituții de credit, dacă principiile solide și profitul sigur nu sînt cumva sacrificate în favoarea unei activități care nu are nimic comun cu rolul de mijlocitor în materie de credit și care atrage banca într-un domeniu unde este subordonată, într-o măsură și mai mare decît pînă acum, domniei oarbe a conjuncturii industriale. Așa spun mulți dintre vechii conducători de bănci, în timp ce majoritatea celor tineri socotesc că intervenția activă în problemele industriei este o necesitate tot atît de imperioasă ca și aceea care a chemat la viață, o dată cu marea industrie modernă, și marile bănci și noua întreprindere bancară-industrială de azi. Ambele părți sînt de acord într-o singură privință, și anume că nu există nici principii ferme, nici vreun țel concret pentru noua activitate a marilor bănci“ *.

Vechiul capitalism și-a trăit traiul. Cel nou reprezintă o trecere spre altceva. A căuta „principii ferme și un țel concret“ pentru „împăcarea“ monopolului cu libera concurență este, firește, o încercare zadarnică. Mărturisirile practicienilor sînt în totală disonanță cu osanalele pe care le înalță din oficiu splendorilor capitalismului „organizat“ apologeți ai săi ca Schulze-Gaevernitz, Liefmann și alți „teoreticieni“¹⁴⁶ de teapa lor.

* Jeldels, op. cit., p. 183—184.

Cînd anume a avut loc statornicirea definitivă a „noii activități“ a marilor bănci? La această întrebare importantă găsim un răspuns destul de precis la Jeldels:

„Legăturile dintre întreprinderile industriale, cu noul lor conținut, cu noile lor forme, cu noile lor organe, și anume cu marile bănci organizate atît centralizat cît și descentralizat, se statornicesc, ca fenomen caracteristic economiei naționale, nu mai devreme decît în ultimul deceniu al secolului trecut; într-un anumit sens se poate considera chiar că acest moment inițial coincide cu anul 1897, anul marilor «fuziuni», care, din considerente legate de politica industrială a băncilor, introduc pentru prima oară noua formă de organizare descentralizată, sau cu o dată și mai tîrzie, deoarece abia criza din 1900 a accelerat enorm procesul de concentrare atît în industrie cît și în sistemul bancar, a statornicit acest proces, a transformat pentru prima oară legăturile cu industria într-un adevărat monopol al marilor bănci și a făcut ca aceste legături să devină mult mai strînse și mai intense“*.

Așadar, secolul al XX-lea — iată punctul de cotitură de la capitalismul vechi la cel nou, de la dominația capitalului în general la dominația capitalului financiar.

III. CAPITALUL FINANCIAR ȘI OLIGARHIA FINANCIARĂ

„O parte mereu crescîndă a capitalului industrial — scrie Hilferding — nu aparține industriașilor care îl întrebunțează. Dreptul de a dispune de capital ei îl capătă numai prin intermediul băncii, care reprezintă față de ei pe proprietarii acestui capital. Pe de altă parte, banca este și ea nevoită să plaseze în industrie o parte mereu crescîndă a capitalurilor sale. Datorită acestui fapt, ea devine într-o măsură mereu crescîndă un capitalist industrial. Acest capital bancar, deci capitalul sub formă de bani, care în modul acesta este transformat de fapt în capital industrial, eu îl numesc capital financiar“. „Capitalul financiar este,

* Jeldels, op. cit., p. 181.

aşadar, capitalul de care dispun băncile şi pe care-l întrebuinţează industria¹ *.

Această definiţie este incompletă, întrucât nu indică unul dintre momentele cele mai importante, şi anume creşterea concentrării producţiei şi a capitalului într-o măsură atât de mare, încât concentrarea generează, şi a şi generat, monopolul. Dar în tot cursul expunerii sale în general, şi în special în cele două capitole care preced pe acela din care a fost luată această definiţie, Hilferding subliniază rolul *monopolurilor capitaliste*.

Concentrarea producţiei, monopolurile pe care le generează această concentrare, contopirea sau îngemănarea băncilor şi a industriei — iată istoria apariţiei capitalului financiar şi conţinutul acestei noţiuni.

În cele ce urmează vom arăta cum, în cadrul general al producţiei de mărfuri şi al proprietăţii private „gospodărirea“ monopolurilor capitaliste se transformă inevitabil în dominaţie a oligarhiei financiare. Trebuie menţionat că reprezentanţii ştiinţei burgheze germane — şi nu numai ai celei germane —, autori ca Riesser, Schulze-Gaevernitz, Liefmann etc., sînt fără excepţie apologeţi ai imperialismului şi ai capitalului financiar. Ei nu dezvăluie, ci disimulează şi caută să înfrumuseţeze „mecanismul“ formării oligarhiei, procedeele ei, mărimea veniturilor ei „cinstite şi necinstite“, legăturile ei cu parlamentele etc. În loc să aprofundeze aceste „probleme blestimate“, ei le ocolesc, înşirînd fraze pompoase şi confuze, făcînd apel la „simţul de răspundere“ al directorilor de bancă, elogiînd „simţul de datorie“ al funcţionărimii prusace, analizînd cu un aer serios dispoziţiile de amănunt ale unor proiecte de legi complet neserioase cu privire la „supraveghere“ şi la „reglementare“, dedîndu-se la jonglerii teoretice de felul următoareii definiţii „ştiinţifice“, pe care a putut s-o formuleze profesorul Liefmann : „...comerţul este *activitatea lucrativă care urmăreşte adunarea de bunuri, păstrarea lor şi punerea lor la dispoziţie*“** (subliniat în lucrarea profesorului)... Reiese că comerţul a existat la omul pri-

* R. Hilferding, „Capitalul financiar“, M., 1912, p. 338—339.

** R. Liefmann, op. cit., p. 476.

mitiv, care nu cunoștea încă schimbul, și că va exista și în societatea socialistă !

Dar faptele monstruoase privind dominația monstruoasă a oligarhiei financiare sînt atît de evidente, încît în toate țările capitaliste — și în America, și în Franța, și în Germania — a apărut o literatură care, deși privește lucrurile din punctul de vedere *burghez*, prezintă totuși un tablou aproximativ veridic și o critică — mic-burgheză, firește — a oligarhiei financiare.

Pe primul loc trebuie să punem „sistemul participațiilor“, despre care am vorbit pe scurt mai sus. Iată cum descrie esența sistemului participațiilor economistul german Heymann, unul dintre primii sau, poate, chiar primul autor care a atras atenția asupra acestui fenomen :

„Conducătorul controlează societatea principală (textual : „societatea-mamă“) ; aceasta, la rîndul ei, controlează societățile dependente de ea („societățile-fiice“), care, la rîndul lor, controlează «societățile-nepoate» etc. În felul acesta, cu un capital nu prea mare poate fi asigurată dominația asupra unor gigantice domenii ale producției. Într-adevăr, dacă deținerea a 50% din capital este întotdeauna suficientă pentru a asigura controlul asupra unei societăți pe acțiuni, conducătorul trebuie să posede numai 1 000 000 pentru a avea posibilitatea să controleze un capital de 8 000 000 la «societățile-nepoate». Și dacă această «împlertire» merge mai departe, cu 1 000 000 poți controla 16 000 000, 32 000 000 etc.“ *

În realitate, experiența arată că e de ajuns să deții 40% din acțiuni pentru a putea dispune de soarta unei societăți pe acțiuni **, căci o anumită parte a micilor acționari rătăciți nu are în practică nici o posibilitate de a participa la adunările generale etc. „Democratizarea“ deținerii de acțiuni, de la care sofiștii burghezi și „cvasi-social-democrații oportuniști“ așteaptă (sau spun că așteaptă) o „democratizare a capitalului“, o creștere a rolului și ponderii micului producător etc., este în fapt unul dintre mijloacele de întărire a puterii oligarhiei financiare ¹⁴⁷. De aceea, în

* Hans Gideon Heymann. „Die gemischten Werke im deutschen Grossgewerbe“, St., 1904, p. 268—269.

** Liefmann. „Beteiligungsqes. etc.“, p. 258, editia întâi.

treacă fie zis, în țările capitaliste mai avansate sau mai vechi și cu mai multă „experiență“, legislația îngăduie acțiuni cu valoare nominală mai mică. În Germania, legea nu îngăduie acțiuni cu valoare nominală sub 1 000 de mărci, iar magnații financiari germani privesc cu invidie spre Anglia, unde legea permite și acțiuni de 1 l.st. (= 20 de mărci, circa 10 ruble). Siemens, unul dintre cei mai mari industriași și „regi ai finanței“ din Germania, a declarat la 7 iunie 1900 în Reichstag că „acțiunea de 1 l.st. este baza imperialismului britanic“*. Acest negustor dă dovadă de o înțelegere mai profundă, mai „marxistă“ a ceea ce este imperialismul decât un anumit autor pretențios care trece drept întemeietor al marxismului rus¹⁴⁶ și care consideră că imperialismul este o însușire proastă a unuia dintre popoare...

Dar „sistemul participațiilor“ nu servește numai la spori- rirea enormă a puterii monopolistilor ; el le permite, de asemenea, să pună la cale fel de fel de afaceri dubioase, veroase și să jefuiască nepedepsiți publicul, căci formal, după lege, conducătorii „societății-mame“ nu răspund pen- tru „societatea-fiică“, care este socotită „de sine stătătoare“ și prin intermediul căreia se poate „aranja“ totul. Iată un caz relatat în numărul din mai 1914 al revistei germane „Die Bank“ :

„Întreprinderea «Aktiengesellschaft für Federstahlin- dustrie in Kassel» trecea acum câțiva ani drept una dintre cele mai rentabile întreprinderi din Germania. Datorită unei proaste administrări, dividendele plătite de ea au scăzut de la 15% la 0%. După cum s-a constatat, consi- liul de administrație acordase, fără știrea acționarilor, un împrumut de 6 000 000 de mărci unei «societăți fiice», «Hassia», al cărei capital nominal era de numai câteva sute de mii de mărci. Acest împrumut, care este aproape de trei ori mai mare decât capitalul social al «societății-mame», nu figura în bilanțurile acesteia ; din punct de vedere juridic, această trecere sub tăcere era perfect legală și a putut să dureze doi ani de zile, pentru că nici o prevedere a co- dului comercial nu interzice așa ceva. Președintele consi-

* Schulze-Gaevernitz în „Grdr. d. S.-Oek.“, V, 2, p. 110.

liului de supraveghere, care în calitate de persoană răspunzătoare a semnat aceste bilanțuri false, a fost și continuă să fie președinte al Camerei de Comerț din Kassel. Acționarii au aflat despre împrumutul acordat societății «Hassia» mult timp după ce s-a constatat că acordarea lui a fost o greșeală...“ (autorul ar fi trebuit să ia în ghilimele acest cuvânt)... „și după ce cursul acțiunilor «oțelului pentru arcuri» a scăzut aproape cu 100% din cauză că acționarii bine informați începuseră să le vîndă...

Acest exemplu tipic de echilibristică la întocmirea bilanțurilor, foarte frecventă în societățile pe acțiuni, ne explică de ce consiliile de administrație ale societăților pe acțiuni se lansează în afaceri riscante mult mai ușor decît întreprinzătorii particulari. Tehnica modernă în materie de întocmire de bilanțuri nu numai că le dă posibilitatea să ascundă acționarului de rînd afacerile riscante, dar și permite principalilor interesați să se derobeze de răspundere, vînzînd la timp acțiunile în caz de eșec al experimentului, în timp ce întreprinzătorul particular răspunde cu pielea lui pentru tot ce face...

Bilanțurile multor societăți pe acțiuni se aseamănă cu palimpsestele“ (palimpsest — pergament de pe care s-a ras textul inițial pentru a face loc unui text nou), „cunoscute din evul mediu, de pe care trebuia șters textul scris pentru a scoate la iveală semnele de dedesubt, care reprezentau conținutul adevărat al manuscrisului“.

„Mijlocul cel mai simplu și, de aceea, foarte frecvent folosit de a face ca un bilanț să devină opac este acela de a diviza în mai multe părți o întreprindere unică prin constituirea sau înglobarea de «societăți-fiice». Avantajele acestui sistem din punctul de vedere al diferitelor țeluri — legale și ilegale — sînt atît de evidente, încît marile societăți care nu au adoptat acest sistem sînt astăzi, fără doar și poate, o excepție“*.

Ca exemplu de societate monopolistă dintre cele mai mari care recurge în modul cel mai larg la acest sistem, autorul indică faimoasa „Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft“ (A.E.G., despre care vom mai vorbi ceva mai

* L. Eschwege, „Tochtergesellschaften“, „Die Bank“, 1914, 1, p. 545

încolo). În 1912 se considera că această societate participă la 175 — 200 de societăți, dominându-le, bineînțeles, și dispunând în total de un capital de circa 1 miliard și jumătate de mărci*.

Toate prescripțiile referitoare la control, la publicarea bilanțurilor, la elaborarea unei anumite scheme de bilanț, la instituirea unor organe de supraveghere etc., cu care ocupă atenția publicului profesorii și oficialii bine intenționați — care au, adică, buna intenție de a apăra și prezenta în culori trandafirii capitalismul —, nu pot avea aici nici o însemnătate. Căci proprietatea privată e sacră, și nimănui nu i se poate interzice să cumpere și să vîndă acțiuni, să le preschimbe, să le gajeze etc.

Proporțiile pe care „sistemul participațiilor“ le-a luat în cadrul marilor bănci din Rusia pot fi apreciate după datele furnizate de E. Agahd, care a fost timp de 15 ani în serviciul băncii ruso-chineze și care în mai 1914 a publicat o lucrare intitulată, nu tocmai precis, „Marile bănci și piața mondială“**. Autorul împarte marile bănci rusești în două grupuri principale: a) bănci care lucrează în cadrul „sistemului participațiilor și b) bănci „independente“, dînd însă în mod arbitrar noțiunii de „independență“ sensul de independență față de băncile din străinătate; pe cele din primul grup, autorul le împarte în trei subgrupe: 1) bănci cu participație germană, 2) cu participație engleză și 3) cu participație franceză, înțelegînd prin aceasta „participarea“ și dominația celor mai mari bănci străine de naționalitatea respectivă. Autorul împarte capitalurile băncilor în capitaluri plasate „productiv“ (în comerț și industrie) și capitaluri plasate „speculativ“ (în operații financiare și de bursă), închipuindu-și, din punctul său de vedere mic-burghez-reformist, că în condițiile menținerii capitalismului ar fi posibil să desparți

* Kurt Heining. „Der Weg des Elektrotrusts“, „Neue Zeit“, 1912, 30. Jahrg., 2, p. 484.

** E. Agahd. „Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen“, Berl., 1914.

primul gen de plasamente de cel de-al doilea și să-l înlături pe acesta din urmă.

Iată datele furnizate de autor :

*Activul băncilor (după dările de seamă octombrie-noiembrie 1913)
în milioane de ruble*

Grupuri de bănci rusești:	Capitaluri plasate		
	productiv	speculativ	total
a 1) 4 bănci: Banca comercială siberiană, Banca rusească, Banca internațională și Banca de scont	413,7	859,1	1 272,8
a 2) 2 bănci: Banca pentru comerț și industrie și Banca ruso-engleză	239,3	160,1	408,4
a 3) 5 bănci: Banca ruso-asiatică, Banca particulară din Petersburg, Banca Azov-Don, Banca Union din Moscova, Banca comercială ruso-franceză	711,8	661,2	1 373,0
(11 bănci) Total	1 364,8	1 689,4	3 054,2
b) 8 bănci: Banca comercială din Moscova; Banca Volga-Kama; Junker & Co.; Banca comercială din Petersburg (fostă Wawelberg); Banca Moscova (fostă Reabușinski); Banca de scont din Moscova; Banca comercială din Moscova și Banca particulară din Moscova	504,2	391,1	895,3
(19 bănci) Total	1 869,0	2 080,5	3 949,5

Potrivit acestor date, din cele aproape 4 miliarde de ruble care reprezintă capitalul „activ“ al marilor bănci, peste 3 miliarde, adică *mai mult de 3/4*, revin unor bănci care sînt de fapt „societăți-fiice“ ale unor bănci din străinătate, și în primul rînd ale unor bănci pariziene (faimosul trio bancar : „Banque de l'Union parisienne“ ; „Banque de Paris et des Pays-Bas“ ; „Société Générale“) și berlineze (în special „Deutsche Bank“ și „Disconto-Gesellschaft“). Două dintre cele mai mari bănci din Rusia, „Banca rusească“ („Russkii bank dlea vneșnei trgovli“) și „Banca internațională“ („St.-Peterburgskii mejdunarodnii trgovii bank“), și-au mărit capitalurile, din 1906 pînă în 1912, de la 44 000 000 la 98 000 000 de ruble, iar rezervele de

la 15 000 000 la 39 000 000, „lucrînd pe trei sferturi cu capitaluri germane“ ; prima bancă face parte din „concernul“ „Deutsche Bank“ din Berlin, iar cea de-a doua din „Disconto-Gesellschaft“ din același oraș. Bunul Agahd e profund revoltat de faptul că aceste bănci berlineze dețin majoritatea acțiunilor și că de aceea acționarii ruși nu au nici o putere. Și este de la sine înțeles că țara care exportă capital ia partea leului : „Deutsche Bank“, de pildă, introducînd la Berlin acțiunile Băncii comerciale siberiene, le-a ținut în portofoliu timp de 12 luni, iar după aceea le-a vîndut la cursul de 193 pentru 100, adică la un preț aproape dublu, „realizînd un profit“ de circa 6 000 000 de ruble, pe care Hilferding l-a numit „profit de fondator“.

Toată „puterea“ marilor bănci petersburgheze este evaluată de autor la 8 235 000 000 de ruble, adică la aproape 8 miliarde și un sfert, iar „participarea“ sau, mai bine zis, dominația băncilor din străinătate, el o repartizează astfel : băncile franceze — 55%, băncile engleze — 10% și cele germane — 35%. Din această sumă de 8 235 000 000 capital activ, 3 687 000 000 — adică peste 40% — revin, după calculele autorului, sindicatelor Prodigol *, Prodamet **, sindicatelor din industria metalurgică, din industria petrolului și a cimentului. Prin urmare, contopirea capitalului bancar și a celui industrial, în legătură cu formarea monopolurilor capitaliste, a făcut și în Rusia mari progrese¹⁴⁹.

Capitalul financiar, care este concentrat în mâini puține și care exercită un monopol de fapt, realizează profituri uriașe și mereu crescînde de pe urma fondării de societăți, a emisiunilor de hîrtii de valoare, a împrumuturilor de stat etc., statornicind dominația oligarhiei financiare și impunînd întregii societăți un tribut în folosul monopolștilor. Iată una dintre nenumăratele pilde de „gospodărire“ din partea trusturilor americane, citată de Hilferding : în 1887 a luat ființă trustul zahărului, fondat de Havemeyer prin fuzionarea a 15 companii mici cu un capital total de 6 500 000 de dolari. Capitalul trustului însă a fost „diluat“,

* Prodigol — societate pentru desfacerea combustibilului mineral din bazinul Donețului, întemeiată în 1906. — *Nota trad.*

** Prodamet — societate pentru desfacerea produselor uzinelor metalurgice ruse, întemeiată în 1906. — *Nota trad.*

cum spun americanii, și stabilit la 50 000 000 de dolari. Această „supracapitalizare“ sconta viitoarele profituri de monopol, la fel cum trustul oțelului din aceeași țară scontează viitoarele profituri de monopol atunci cînd acaparează tot mai multe terenuri cu zăcăminte de minereu de fier. Și într-adevăr, trustul zahărului a stabilit prețuri de monopol și a realizat venituri atît de mari, încît a putut plăti un dividend de 10% la un capital înșeptit prin „diluire“, adică aproape 70% la capitalul realmente vărsat la fondarea trustului! În 1909, capitalul trustului se ridica la 90 000 000 de dolari. În 22 de ani, capitalul a crescut de peste zece ori.

În Franța, dominația „oligarhiei financiare“ („Împotriva oligarhiei financiare din Franța“ — așa e intitulată cunoscuta carte a lui Lysis, apărută în 1908 în ediția a cincea) a luat o formă care nu se deosebește decît foarte puțin de cea din S.U.A. Patru bănci dintre cele mai mari au nu un monopol relativ, ci un „monopol absolut“ în ceea ce privește emiterea hîrtilor de valoare. Este de fapt un „trust al marilor bănci“. Și monopolul asigură profituri monopoliste de pe urma emisiunilor. Țara care contractează un împrumut primește, de regulă, cel mult 90% din suma totală; 10% revin băncilor și celorlalți mijlocitori. Profitul realizat de bănci la împrumutul ruso-chinez de 400 000 000 de franci a fost de 8%; la împrumutul rusesc (1904) de 800 000 000, profitul lor a fost de 10%; la cel marocan (1904) de 62 500 000, el a fost de 18 ³/₄%. Capitalismul, care și-a început dezvoltarea ca mic capital cămătăresc, și-o încheie ca foarte mare capital cămătăresc. „Francezii sînt cămătarii Europei“, spune Lysis. Toate condițiile vieții economice suferă o schimbare profundă ca urmare a acestei transformări a capitalismului. În perioada în care populația, industria, comerțul și transporturile maritime stagnează, „țara“ se poate îmbogăți din cămătărie. „Cincizeci de oameni reprezentînd un capital de 8 000 000 de franci pot dispune de două miliarde în patru bănci“. Sistemul „participațiilor“, pe care îl cunoaștem deja, duce la aceleași urmări: marea bancă franceză „Société Générale“ a emis 64 000 de obligațiuni ale „societății-fiice“, „Refinăriile de zahăr din Egipt“. Cursul de emisiune a fost de 150%,

banca câștigînd cîte 50 de copeici la fiecare rublă. Dividendele acestei societăți s-au dovedit a fi fictive, iar „publicul“ a pierdut între 90 000 000 și 100 000 000 de franci; unul dintre directorii băncii „Société Générale“ era membru al consiliului de administrație al „Rafinăriilor de zahăr“. Nu e de mirare că Lysis se vede nevoit să conchidă că „Republica Franceză este o monarhie financiară“, că „dominația oligarhiei financiare este deplină, cuprinzînd în sfera ei și presa, și guvernul“*.

Rentabilitatea excepțional de mare a emisiunii de hîrtii de valoare, ca una dintre operațiile principale ale capitalului financiar, joacă un rol deosebit de important în dezvoltarea și întărirea oligarhiei financiare. „În interiorul țării nu există afacere care să aducă, fie și cu aproximație, profituri atît de mari ca mijlocirea emisiunilor de împrumuturi externe“, scrie revista germană „Die Bank“**.

„Nici o operație bancară nu aduce profituri atît de mari ca emisiunile“. Potrivit datelor publicate de revista „Der Deutsche Oekonomist“, profitul adus de emisiunile de titluri industriale reprezenta în medie pe an:

1895 — 38,6%	1898 — 67,7%
1896 — 36,1 „	1899 — 66,9 „
1897 — 66,7 „	1900 — 55,2 „

„În decurs de zece ani, din 1891 pînă în 1900, emisiunile de titluri industriale germane au adus «un câștig» de peste un miliard“***.

Dacă în perioade de avînt industrial sînt extrem de mari profiturile capitalului financiar, în perioade de declin se ruinează întreprinderile mici și șubrede, în timp ce marile bănci „participă“ la cumpărarea lor la prețuri derizorii sau la „asanări“ și „reorganizări“ foarte rentabile. La „asanarea“ întreprinderilor deficitare, „se procedează la o reducere a capitalului social, ceea ce înseamnă că venitul se repartizează la un capital mai mic și cu începere din acel moment se calculează la acest capital redus. Sau, dacă renta-

* Lysis. „Contre l'oligarchie financière en France“. 5 éd., P., 1908, pp. 11, 12, 26, 39, 40, 48.

** „Die Bank“, 1913, nr. 7, S. 630.

*** Stüllich, op. cit., p. 143, și W. Sombart: „Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert“. 2. Aufl., 1909, p. 526, Anlage 8.

bilitatea a scăzut la zero, se aduce în întreprindere un capital nou, care, împreună cu cel vechi, mai puțin rentabil, va da acum un venit îndestulător. În trecut fie zis — adaugă Hilferding —, toate aceste asanări și reorganizări au o dublă însemnătate pentru bănci: întâi, ca operație rentabilă; al doilea, ca prilej nimerit pentru a pune sub tutela lor asemenea societăți strîmătorate*.

Iată un exemplu: societatea minieră pe acțiuni „Union“ din Dortmund a fost înființată în 1872. Au fost emise acțiuni pentru un capital social de aproape 40 000 000 de mărci; după ce în primul an s-a dat un dividend de 12%, cursul acțiunilor s-a urcat la 170%. Capitalul financiar a luat partea leului, cîștigînd o bagatelă de vreo 28 000 000. La înființarea acestei societăți, rolul principal l-a avut „Disconto-Gesellschaft“, aceeași mare bancă germană care a ajuns să-și sporească capitalul la 300 000 000 de mărci. Apoi dividendele societății „Union“ scad la zero. Acționarii se văd nevoiți să accepte o „reducere“ a capitalului, adică să piardă o parte din capital, pentru a nu pierde totul. După o serie de „asanări“ de acest fel, din registrele societății „Union“ au dispărut în decurs de 30 de ani peste 73 000 000 de mărci. „În prezent, acționarii inițiali ai acestei societăți nu mai dețin decît 5% din valoarea nominală a acțiunilor lor“** — în timp ce la fiecare „asanare“ nouă băncile au continuat „să cîștige“.

O operație deosebit de rentabilă a capitalului financiar este și specula cu terenurile din împrejurimile marilor orașe în curs de dezvoltare rapidă. Monopolul băncilor se unește aici cu monopolul rentei funciare și cu monopolul căilor de comunicație, căci creșterea prețului terenurilor, posibilitatea de a le vinde avantajos pe parcele etc. depind, în primul rînd, de existența unor bune mijloace de comunicație cu centrul orașului, mijloace care se află înșă în mîinile unor mari societăți, legate cu aceleași bănci prin sistemul participațiilor și prin repartizarea posturilor directoriale. În felul acesta rezultă ceea ce autorul german L. Eschwege, colaborator al revistei „Die Bank“, care a

* „Capitalul financiar“, p. 172.

** Stillich, op. cit., p. 138, și Liefmann, p. 51.

studiat în mod special operațiile legate de vânzarea-cumpărarea terenurilor, de ipotecarea lor etc., a denumit „măștină“ : specula febrilă cu terenurile suburbane, prăbușirea unor firme de construcții, cum a fost cazul firmei berlineze „Boswau & Knauer“, care acaparase pe căi necinstite aproape 100 000 000 de mărci prin mijlocirea lui „Deutsche Bank“, „una dintre cele mai solide și mai mari“ bănci, care a lucrat, firește, prin sistemul „participațiilor“, adică pe ascuns, din umbră, și a scăpat destul de ieftin, cu o pierdere de „numai“ 12 000 000 de mărci, — apoi ruinarea a numeroși mici patroni și muncitori, care nu capătă nici un ban din ceea ce le datorează firmele fictive de construcții, aranjamentele frauduloase cu „incoruptibila“ poliție și administrație berlineză pentru acapararea dreptului de a elibera adeverințe cu privire la terenuri și de a obține din partea primăriei autorizații de construcție etc. etc.*

„Moravurile americane“, pe care le detestă cu atîta ipocrizie profesorii europeni și burghezii bine intenționați, s-au încetățenit în epoca capitalului financiar literalmente în fiecare oraș mare din orice țară.

La Berlin se vorbea pe la începutul anului 1914 despre eventualitatea creării unui „trust al transporturilor“, adică a unei „comunități de interese“ între cele trei întreprinderi berlineze de transporturi : calea ferată electrică urbană, societatea de tramvaie și societatea de omnibuze. „De existența unei asemenea intenții — scria „Die Bank“ — știam din ziua în care s-a aflat că majoritatea acțiunilor societății de omnibuze trecuseră în mâinile celorlaltor două societăți de transporturi. ...Inițiatorilor unor asemenea planuri li se poate da toată crezarea că, printr-o organizare unitară a transporturilor, ei speră să realizeze economii, din care o parte ar putea, la urma urmelor, să revină publicului. Dar chestiunea se complică prin faptul că în spatele acestui trust al transporturilor în curs de formare stau bănci care, dacă vor voi, vor putea subordona intereselor comerțului lor cu terenuri căile de comunicație monopolizate de ele. Pentru a ne convinge cît de firească este această presupunere, e de ajuns să ne amintim că și la înființarea

* „Die Bank“, 1913, p. 952, L. Eschwege. „Der Sumpf“ ; ibid., 1912, 1, p. 223 și urm.

societății pentru construirea și exploatarea căii ferate electrice urbane erau amestecate interesele marii bănci care a patronat înființarea acestei societăți, și anume interesele acestei întreprinderi de transporturi se împleteau cu interesele comerțului cu terenuri. Linia de est a acestei căi ferate urma să cuprindă terenuri pe care, mai târziu, când construirea liniei a fost asigurată, banca le-a vândut cu mari profituri pentru ea și pentru câțiva participanți...“ *

Monopolul, o dată format și mînuind miliarde, pătrunde cu inevitabilitate absolută în toate domeniile vieții publice, indiferent de regimul politic și de toate celelalte „aspecte particulare“. În literatura economică germană este foarte frecventă elogierea slugarnică a corectitudinii funcționării de stat prusace, cu aluzii la afacerea Panama din Franța ¹⁵⁰ sau la venalitatea din viața politică americană. Fapt este însă că *pînă și* literatura burgheză consacrată afacerilor bancare din Germania este mereu nevoită să depășească mult cadrul operațiilor pur bancare și să vorbească, de pildă, în legătură cu cazurile tot mai frecvente de trecere a funcționarilor de stat în serviciul băncilor, despre „o năvală spre bănci“ : „cum stau lucrurile cu incoruptibilitatea funcționarului de stat, a cărui năzuință tainică este să capete o slujbă grasă pe Behrenstrasse?“ ** — strada din Berlin pe care își are sediul „Deutsche Bank“. Alfred Lansburgh, editorul revistei „Die Bank“, a scris în 1909 un articol intitulat „Însemnătatea economică a bizantinismului“, în care, printre altele, vorbește de călătoria lui Wilhelm al II-lea în Palestina și de „rezultatul direct al acestei călătorii, construirea căii ferate Berlin-Bagdad, această funestă «mare operă a spiritului întreprinzător german», care e mai vinovată de «încercuire» decît toate greșelile noastre politice la un loc“ *** (prin încercuire se înțelege politica lui Eduard al VII-lea, care căuta să izoleze Germania și s-o strîngă în cercul de fier al unei alianțe imperialiste antigermane). Eschwege, colaborator al aceleiași reviste, menționat de noi mai sus, a scris în 1911 un articol intitulat „Plutocrație și birocrație“, denunțînd, de pildă,

* „Verkehrstrust“, „Die Bank“, 1914, I, p. 89.

** „Der Zug zur Bank“, „Die Bank“, 1909, I, p. 79.

*** Ibid., p. 301.

cazul funcționarului de stat german Völker, care fusese la un moment dat membru al comisiei cartelurilor și se remarcase prin activitatea sa energică, iar după scurt timp a căpătat o slujbă grasă în sindicatul oțelului, cel mai mare dintre carteluri. Aceste cazuri, care nu sînt de loc întîmplătoare, l-au silit pe același autor burghez să constate că „libertatea economică garantată de Constituția germană a devenit în multe domenii ale vieții economice o frază lipsită de conținut” și că, în condițiile dominației plutocrației, „nici cea mai largă libertate politică nu ne poate scăpa de primejdia de a deveni un popor de oameni neliberi” *.

În ceea ce privește Rusia, ne vom mărgini la un singur exemplu : acum cîțiva ani a apărut în toate ziarele știrea că Davidov, directorul cancelariei creditului, se lasă de slujba sa la stat și primește un post într-o bancă de prim rang, stipulîndu-și prin contract o leafă care în decurs de cîțiva ani urma să însumeze peste 1 000 000 de ruble. Cancelaria creditului este o instituție care are ca sarcină „coordonarea activității tuturor instituțiilor de credit ale statului” și care acordă băncilor din capitală subvenții însumînd între 800 000 000 și 1 miliard de ruble **. — — —

Capitalismului în general îi este caracteristică tendința de a separa proprietatea asupra capitalului de plasarea capitalului în producție, de a separa capitalul bănesc de cel industrial, sau productiv, de a separa pe rentier, care trăiește numai din venitul capitalului bănesc, de întreprinzător și de toți ceilalți care dispun direct de capital. Imperialismul, sau dominația capitalului financiar, este treapta cea mai înaltă a capitalismului, pe care această separare atinge proporții uriașe. Precumpănirea capitalului financiar asupra tuturor celorlaltor forme de capital înseamnă predominarea rentierilor și a oligarhiei financiare, înseamnă desprinderea din rîndul statelor a cîtorva state care dispun de „putere” financiară. Proporțiile acestui proces pot fi apre-

* Ibid., 1911, 2, p. 825 ; 1913, 2, p. 962.

** E. Agahd, p. 202.

ciate după datele statisticii emisiunilor, adică a punerii în circulație a tot felul de hârtii de valoare.

În „Buletinul Institutului internațional de statistică“, A. Neymarck * a publicat date comparative cât se poate de amănunțite și de complete cu privire la emisiunile din lumea întreagă, date care au fost apoi de repetate ori citate fragmentar în literatura economică ¹⁵¹. Iată rezultatele pe 4 decenii :

*Totalul emisiunilor, în miliarde de franci,
pe decenii*

1871—1880	76,1
1881—1890	64,5
1891—1900	100,4
1901—1910	197,8

În deceniul 1871—1880, suma totală a emisiunilor din lumea întreagă crește datorită mai ales împrumuturilor contractate în legătură cu războiul franco-prusian, precum și perioadei de înființare de societăți care i-a urmat în Germania. În linii generale, în cursul ultimelor trei decenii ale secolului al XIX-lea, creșterea a avut un ritm relativ nu prea rapid, și numai primul deceniu al secolului al XX-lea a adus o creștere enormă, aproape o dublare în decurs de 10 ani. Începutul secolului al XX-lea reprezintă, așadar, o cotitură nu numai pe linia creșterii monopolurilor (a cartelurilor, sindicatelor, trusturilor), lucru despre care am mai vorbit, ci și pe linia creșterii capitalului financiar.

Cât privește suma totală a hârtiilor de valoare din întreaga lume în 1910, Neymarck o evaluează cu aproximație la 815 miliarde de franci. Scăzând, cu oarecare aproximație, cifrele care se repetă, el reduce această sumă la 575—600 de miliarde. Iată repartizarea ei pe țări (luând ca bază cifra de 600 de miliarde) :

* „Bulletin de l'Institut international de statistique“, t. XIX, livr. II. La Haye, 1912. — Datele referitoare la statele mici, coloana a 2-a, sînt calculate aproximativ, pe baza cifrelor din 1902 majorate cu 20%.

Suma hîrtilor de valoare în 1910 (în miliarde de franci)

Anglia	142	} 479	Olanda	12,5
Statele Unite	132		Belgia	7,5
Franța	110		Spania	7,5
Germania	95		Elveția	6,25
Rusia	31		Danemarca	3,75
Austro-Ungaria	24		Suedia, Norvegia, Romi-	
Italia	14		nia ș.a.	2,5
Japonia	12		<i>Total</i>	600,0

Din aceste cifre se vede îndată cît de net se separă cele mai bogate patru țări capitaliste, care dețin hîrtii de valoare în sumă aproximativă de 100—150 de miliarde de franci fiecare. Din aceste patru țări, două — Anglia și Franța — sînt cele mai vechi țări capitaliste și, după cum vom vedea, cele mai bogate în colonii; celelalte două — Statele Unite și Germania — sînt țări capitaliste avansate în ceea ce privește ritmul rapid al dezvoltării lor și gradul de răspîndire al monopolurilor capitaliste în industrie. Aceste 4 țări la un loc posedă 479 de miliarde de franci, adică aproape 80% din capitalul financiar mondial. Aproape toate celelalte țări sînt, într-un fel sau altul, debitoarele și tributarele acestor țări, ale acestor bancheri internaționali, ale acestor patru „stîlpi“ ai capitalului financiar mondial.

O atenție specială trebuie să acordăm rolului pe care-l are exportul de capital în crearea rețelei internaționale de dependențe și legături a capitalului financiar.

IV. EXPORTUL DE CAPITAL

Pentru vechiul capitalism, în care libera concurență domnea din plin, era caracteristic exportul de *mărfuri*. Pentru capitalismul contemporan, în care domnesc monopolurile, caracteristic a devenit exportul de *capital*.

Capitalismul este producție de mărfuri pe cea mai înaltă treaptă a dezvoltării ei, cînd forța de muncă devine și ea o marfă. Creșterea schimburilor atît înăuntrul țării cît și îndeosebi pe scară internațională este o trăsătură caracte-

ristică a capitalismului. Dezvoltarea inegală, în salturi, a diferitelor întreprinderi, a diferitelor ramuri industriale și a diferitelor țări este inevitabilă în condițiile capitalismului. Mai întâi Anglia a devenit, înaintea celorlalte țări, o țară capitalistă și pe la mijlocul secolului al XIX-lea, când a introdus comerțul liber, a pretins să fie „atelierul lumii întregi“, furnizoare de fabricate pentru toate țările, care, în schimb, trebuiau s-o aprovizioneze cu materii prime. Dar, încă în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, acest monopol al Angliei a fost subminat, pentru că o serie de alte țări, apărându-se prin tarife vamale „protecționiste“, au devenit state capitaliste de sine stătătoare. În pragul secolului al XX-lea asistăm la formarea unor monopoluri de alt gen : întâi, uniuni monopoliste ale capitaliștilor în toate țările cu capitalism dezvoltat ; al doilea, situația de monopol a câtorva țări foarte bogate, în care acumularea capitalului a atins proporții uriașe. În țările înaintate a apărut un uriaș „surplus de capital“.

Firește, dacă capitalismul ar putea să dezvolte agricultura, care a rămas azi pretutindeni mult în urma industriei, dacă ar putea să ridice nivelul de trai al maselor populației, care, cu tot progresul tehnic amețitor, continuă pretutindeni să flămânzească și să îndure o mizerie crâncenă, — nici vorbă n-ar putea să fie de un surplus de capital. Și trebuie să spunem că de acest „argument“ se folosesc la tot pasul criticii mic-burghezi ai capitalismului. Dar atunci capitalismul n-ar mai fi capitalism, căci atît dezvoltarea inegală cît și mizeria crâncenă a maselor constituie condiții și premise necesare, fundamentale ale acestui mod de producție. Atîta timp cît capitalismul rămîne capitalism, surplusul de capital este folosit nu pentru ridicarea nivelului de trai al maselor din țara respectivă, căci aceasta ar însemna o scădere a profiturilor obținute de capitaliști, ci pentru sporirea profiturilor prin export de capital în străinătate, în țările înapoiate. În aceste țări înapoiate, profitul este de obicei ridicat, deoarece capitaluri sînt puține, prețul pămîntului este relativ scăzut, salariile sînt mici, iar materiile prime ieftine. Posibilitatea exportului de capital este creată prin faptul că un șir de țări înapoiate au și fost atrase în orbita capitalismului mondial, că au

fost construite sau sînt în curs de construire principalele linii de cale ferată, că sînt asigurate condițiile elementare pentru dezvoltarea industriei etc. Necesitatea exportului de capital este determinată de faptul că în unele țări capitalismul „s-a răscopt”, iar capitalul nu găsește (în condițiile stării înapoiate a agriculturii și ale mizeriei maselor) teren pentru o investiție „rentabilă”.

Următoarele date aproximative ne arată cît capital au investit în străinătate principalele trei țări * :

Capital investit în străinătate
(în miliarde de franci)

A n u l	Anglia	Franța	Germania
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44

De aici reiese că exportul de capital a atins proporții uriașe abia la începutul secolului al XX-lea. Înainte de război capitalul pe care l-au investit în străinătate principalele trei țări se reducea la 175—200 de miliarde de franci. Socotit la o rată modestă de 5%, venitul adus de acest capital trebuie să însumeze 8—10 miliarde de franci pe an. Solidă bază pentru asuprașirea și exploatarea imperialistă a majorității națiunilor și țărilor din lume, pentru parazitismul capitalist al unui mănunchi de state foarte bogate !

Cum se repartizează între diferitele țări acest capital plasat în străinătate, unde anume este el plasat ? La această

* Hobson, „Imperialism”, L., 1902, p. 58 ; Riesser, op. cit., p. 395 și 404 ; P. Arndt în „Weltwirtschaftliches Archiv”, Bd. 7, 1916, S. 35 ; Neymarck în Bulletin ; Hillferding, „Capitalul financiar”, p. 492 ; Lloyd George, discurs rostit în Camera comunelor la 4 mai 1915, „Daily Telegraph” din 5 mai 1915 ; B. Harms : „Probleme der Weltwirtschaft”, Jena, 1912, S. 235 și altele ; Dr. Siegmund Schilder, „Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft”, Berlin, 1912, Band I, S. 150 ; George Paish, „Great Britain's Capital Investments etc.” în „Journal of the Royal Statistical Society”, vol. LXXIV, 1910—1911, p. 167 și urm. ; Georges Diouritch, „L'Expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne”. P., 1909, p. 84.

întrebare nu se poate da decît un răspuns aproximativ, care este totuși în măsură să lămurească unele corelații și legături generale ale imperialismului modern :

*Continențele între care se repartizează
(aproximativ) capitalurile investite în străinătate (în jurul anului 1910)*

	Anglia (în miliarde de mărci)	Franța	Germania	Total
Europa	4	23	18	45
America	37	4	10	51
Asia, Africa și Australia	29	8	7	44
<i>Total</i>	70	35	35	140

În Anglia, primul loc îl dețin posesiunile ei coloniale, care sînt și în America foarte mari (de pildă Canada), fără să mai vorbim de Asia etc. În această țară, exportul uriaș de capital este legat în modul cel mai strîns de stăpînirea unor colonii imense despre a căror însemnătate pentru imperialism vom vorbi mai jos. Cu totul altfel stau lucrurile în Franța. Aici capitalul exportat este plasat mai ales în Europa, și în primul rînd în Rusia (nu mai puțin de 10 miliarde de franci); trebuie menționat că în cea mai mare parte el este capital *de împrumut*, plasat în împrumuturi de stat, și nu capital investit în întreprinderi industriale. Spre deosebire de imperialismul englez, colonialist, cel francez poate fi numit imperialism cămătăresc. În Germania vedem o a treia variantă: posesiunile ei coloniale nu sînt prea mari, iar capitalul plasat de ea în străinătate este cel mai uniform repartizat între Europa și America.

În țările spre care se îndreaptă, exportul de capital influențează dezvoltarea capitalismului, imprimîndu-i un ritm extrem de accelerat. De aceea, dacă exportul de capital poate să ducă într-o anumită măsură la o oarecare stagnare a dezvoltării capitalismului în țările exportatoare, aceasta poate avea loc numai cu prețul lărgirii și adîncirii dezvoltării capitalismului în lumea întreață.

Pentru țările exportatoare de capital există aproape totdeauna posibilitatea de a obține anumite „avantaje“, al căror caracter ne lămurește specificul epocii capitalului

financiar și a monopolurilor. Iată, de pildă, ce scria revista berlineză „Die Bank“ în octombrie 1913 :

„Pe piața financiară internațională se joacă de câțiva timp o comedie demnă de pana unui Aristofan. O serie întreagă de state străine, începînd cu Spania și terminînd cu cele din Balcani, începînd cu Rusia și terminînd cu Argentina, Brazilia și China, adresează, fățiș sau pe ascuns, marilor piețe financiare cereri de împrumut, uneori extrem de insistente. În momentul de față, situația piețelor financiare nu este prea strălucită și nici perspectivele politice nu sînt prea trandafirii. Dar nici una dintre piețele financiare nu se încumetă să respingă vreo cerere de împrumut, deoarece se teme că vecinul i-o va lua înainte, va consimți să acorde împrumutul și în felul acesta își va asigura anumite contraservicii. Cînd se încheie asemenea tranzacții internaționale, creditorul se alege aproape totdeauna cu anumite foloase : o clauză avantajoasă într-un tratat comercial, o bază de aprovizionare cu cărbuni, construirea unui port, o concesiune grasă, o comandă de tunuri“ *

Capitalul financiar a creat epoca monopolurilor. Iar monopolurile aduc cu ele pretutindeni principiile lor : folosirea „legăturilor“ în scopul unei tranzacții avantajoase ia locul concurenței pe piața liberă. De obicei, împrumutul se acordă cu condiția ca o parte din el să fie cheltuită pentru cumpărări de produse în țara creditoare, în special armament, vapoare etc. În ultimele două decenii (1890—1910), Franța a recurs foarte des la acest mijloc. Exportul de capital devine un mijloc pentru stimularea exportului de mărfuri. Tranzacțiile ce se încheie în asemenea cazuri între întreprinderile deosebit de mari sînt de așa natură, încît — după expresia „eufemistică“ a lui Schilder ** — ele „se învecinează cu corupția“. Krupp în Germania, Schneider în Franța, Armstrong în Anglia sînt mostre de asemenea firme, strîns legate de marile bănci și de guvern, care nu pot fi ușor „ocolite“ la contractarea unui împrumut.

Acordînd împrumuturi Rusiei, Franța „a strîns-o cu ușa“ la încheierea tratatului comercial din 16 septem-

* „Die Bank“, 1913, 2, 1 024—1 025.

** Schilder, op. cit., p. 346, 350, 371.

brie 1905, asigurându-și anumite concesiile pînă în 1917; la fel a procedat ea și la încheierea tratatului comercial din 19 august 1911 cu Japonia. Războiul vamal dintre Austria și Serbia, care, cu o întrerupere de șapte luni, a durat din 1906 pînă în 1911, a fost provocat, în parte, de rivalitatea austro-franceză în domeniul livrării de material de război Serbiei. În ianuarie 1912, Paul Deschanel a declarat în parlament că în perioada 1908—1911 firmele franceze au livrat Serbiei material de război în valoare de 45 000 000 de franci.

Într-un raport al consulului Austro-Ungariei la São-Paulo (Brazilia) se spune: „construirea rețelei de căi ferate din Brazilia se efectuează în cea mai mare parte cu capitaluri franceze, belgiene, britanice și germane; la încheierea operațiilor financiare legate de construirea rețelei de căi ferate, aceste țări își asigură dreptul de a livra materialele de construcție necesare“.

În felul acesta capitalul financiar își întinde, în sensul literal al cuvîntului, putem spune, plasa asupra tuturor țărilor lumii. Un rol de seamă joacă aici băncile înființate în colonii și sucursalele lor. Imperialiștii germani privesc cu invidie la țările coloniale „vechi“, care și-au asigurat în această privință o situație deosebit de „bună“: în 1904 Anglia avea 50 de bănci coloniale cu 2 279 de sucursale (în 1910: 72 cu 5 449 de sucursale); Franța — 20 cu 136 de sucursale; Olanda — 16 cu 68 de sucursale, pe cînd Germania n-avea „decît“ 13 bănci cu 70 de sucursale*. Capitaliștii americani invidiază, la rîndul lor, pe cei englezi și germani: „În America de Sud — se plîngeau ei în 1915 — 5 bănci germane au 40 de sucursale și 5 engleze — 70 de sucursale... În ultimii 25 de ani, Anglia și Germania au investit în Argentina, Brazilia și Uruguay aproximativ 4 bilioane (miliarde) de dolari, și datorită acestui fapt le revin 46% din comerțul acestor trei țări**.

* Riesser, op. cit., p. 375, ed. a 4-a. și Douritch, p. 283.

** The Annals of the American Academy of Political and Social Science, vol. LIX, May 1915, p. 301. În aceeași lucrare, la p. 331, citim că, în ultimul număr al revistei financiare „Statist“, cunoscutul statistician Paish evalua la 40 de miliarde de dolari, adică la 200 de miliarde de franci, suma capitalului exportat de Anglia, Germania, Franța, Belgia și Olanda.

Țările exportatoare de capital și-au împărțit, în sensul figurat al cuvîntului, lumea între ele. Dar capitalul financiar a dus și la o împărțire *directă* a lumii.

P

V. ÎMPĂRȚIREA LUMII INTRE UNIUNILE CAPITALIȘTILOR

Uniunile monopoliste ale capitaliștilor — cartelurile, syndicatele și trusturile — își împart, în primul rînd, piața internă, acapărînd mai mult sau mai puțin complet producția țării respective. Dar în condițiile capitalismului piața internă este inevitabil legată de piața externă. Capitalismul a creat de mult o piață mondială. Și, pe măsură ce creștea exportul de capital, iar „sferele de influență“ și legăturile externe și coloniale ale celor mai mari uniuni monopoliste se lărgeau, lucrurile evoluau „în mod firesc“ spre o înțelegere pe scară mondială între aceste uniuni, spre formarea de carteli internaționale.

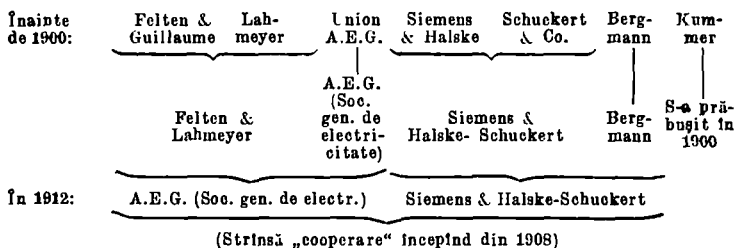
Aceasta este o treaptă nouă în concentrarea pe scară mondială a capitalului și a producției, o treaptă incomparabil mai înaltă decît cele precedente. Să vedem cum se formează acest supramonopol.

Industria electrotehnică este ramura industrială care ilustrează în chipul cel mai grăitor succesele cele mai recente ale tehnicii, dezvoltarea capitalismului la *sfîrșitul* secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. În gradul cel mai înalt s-a dezvoltat ea în două dintre cele mai avansate țări capitaliste noi: în Statele Unite și în Germania. În Germania, o influență deosebit de puternică asupra creșterii concentrării în această ramură a exercitat criza din 1900. Băncile, pe atunci deja destul de îngemănate cu industria, au accelerat și au adîncit enorm în timpul acestei crize procesul de ruinare a întreprinderilor relativ mici și înghițirea lor de către cele mari. „Băncile — scrie Jeidels — au refuzat să acorde ajutorul lor tocmai întreprinderilor care aveau cea mai mare nevoie de el, provocînd astfel mai întîi un avînt febril, iar apoi prăbușirea inevitabilă a societăților care nu erau destul de strîns legate de ele“ *

* Jeidels, op. cit., p. 232.

Urmarea a fost că după 1900 procesul de concentrare a luat un ritm extrem de rapid. Înainte de 1900 existau în industria electrotehnică șapte sau opt „grupuri“, fiecare grup numărând câteva societăți (în total erau 28), iar în spatele fiecărui grup se aflau între 2 și 11 bănci. Pe la 1908—1912 toate aceste grupuri s-au contopit, formând două grupuri sau unul singur. Iată cum a decurs acest proces :

Grupurile din industria electrotehnică:

Faimoasa A.E.G. (Societate generală de electricitate), care a luat naștere în felul acesta, controlează (prin sistemul „participațiilor“) 175—200 de societăți și dispune de un capital total de aproximativ $1\frac{1}{2}$ miliarde de mărci. Numai numărul reprezentanțelor ei directe în străinătate se ridică la 34 — din care 12 sînt societăți pe acțiuni — în mai mult de 10 state. Încă în 1904 capitalurile investite în străinătate de industria electrotehnică germană erau evaluate la 233 000 000 de mărci, din care 62 000 000 în Rusia. E de prisos să mai spunem că A.E.G. este o uriașă întreprindere „combinată“ — numai numărul societăților ei industriale se ridică la 16 — care produce cele mai felurite produse, de la cabluri și izolatoare pînă la automobile și aparate de zbor.

Dar concentrarea din Europa a fost totodată și o parte componentă a procesului de concentrare din America. Iată cum s-au petrecut lucrurile :

		General Electric Co.	
America	Thomson-Houston Co. înființează pentru firma	Edison Co. înființează pentru Europa firma: „Compania franceză Edison“, care cedează brevetele ei firmei germane	
Germania	„Compania de electricitate Union“	A.E.G.	
		A.E.G.	

În felul acesta s-au format două „imperii“ în ramura industriei electrotehnice: „societăți electrotehnice cu totul independente de ele nu există pe glob“, scrie Heinig în articolul său „Calea trustului electrotehnic“. Cifrele de mai jos ne dau o oarecare idee, foarte incompletă, despre volumul cifrei de afaceri și despre proporțiile întreprinderilor acestor două „trusturi“:

	cifra de afaceri (în milioane de mărci)	numărul funcționarilor	profitul net (în milioane de mărci)
America: General Electric Co. (G.E.C.)	1907: 252	28 000	35,4
	1910: 298	32 000	45,6
Germania: „Societatea generală de electricitate“ (A.E.G.)	1907: 216	30 700	14,5
	1911: 362	60 800	21,7

Și iată că în 1907 trustul american și cel german încheie un acord cu privire la împărțirea lumii. Concurența este înlăturată. G.E.C. „capătă“ Statele Unite și Canada; trustului A.E.G. îi „revin“ Germania, Austria, Rusia, Olanda, Danemarca, Elveția, Turcia și Balcanii. Acorduri speciale — bineînțeles secrete — au fost încheiate cu privire la „societățile-fiice“ care pătrund în noi ramuri industriale și în țări „noi“, formal încă neîmpărțite. Se stabilește un schimb reciproc de invenții și experiențe*.

Se înțelege de la sine cât de îngreuiată este concurența cu acest trust mondial, de fapt unic, care dispune de un

* Riesser, op. cit.; Diouritch, op. cit., p. 239; Kurt Heinig, articolul citat.

capital de cîteva miliarde și care are „sucursale“, reprezentanțe, agenții, legături etc. în toate colțurile lumii. Dar împărțirea lumii între aceste două puternice trusturi nu exclude, firește, o *reîmpărțire*, dacă, datorită dezvoltării inegale, războaielor, crahurilor etc., se va produce o schimbare a raportului de forțe.

Un exemplu instructiv de încercare a unei astfel de reîmpărțiri, de luptă pentru reîmpărțire, ne oferă industria petrolului.

„Piața mondială a petrolului — scria Jeidels în 1905 — continuă să fie împărțită între două mari grupuri financiare: trustul american «Standard Oil Co.» al lui Rockefeller, de o parte, iar de altă parte «Rothschild» și «Nobel», stăpînii petrolului rusesc din Baku. Ambele grupuri sînt strîns legate între ele, dar situația lor de monopol este în ultimii ani amenințată de următorii cinci dușmani* : 1) secătuirea resurselor americane de petrol; 2) concurența firmei „Mantașev“ din Baku; 3) resursele de petrol din Austria și 4) din România; 5) resursele de petrol de peste ocean, și îndeosebi cele din coloniile olandeze (extrem de bogatele firme „Samuel“ și „Shell“, care au legături și cu capitalul englez). Aceste din urmă trei grupuri de întreprinderi sînt legate de o serie de mari bănci germane, în frunte cu gigantica „Deutsche Bank“. Aceste bănci au dezvoltat în mod independent și sistematic industria petrolului, de pildă în România, pentru a avea un punct de sprijin „propriu“. În 1907 suma capitalurilor străine investite în industria petrolieră romînă era evaluată la 185 000 000 de franci, din care 74 000 000 erau germane**.

A început o luptă care în literatura economică nu este calificată altfel decît ca o luptă pentru „împărțirea lumii“. Pe de o parte, „Standard Oil“ al lui Rockefeller, dorind să acapareze *totul*, a înființat o „societate-fiică“ chiar în Olanda, cumpărînd terenuri petrolifere în Indiile Olandeze și urmărind să dea astfel o lovitură dușmanului său principal: trustul anglo-olandez „Shell“. Pe de altă parte, „Deutsche Bank“ și celelalte bănci berlineze au căutat „să păstreze“ „pentru ele“ România și s-o unească cu Rusia

* Jeidels, p. 192—193.

** Diouritch, p. 245—246.

împotriva lui Rockefeller. Acesta din urmă dispunea de un capital incomparabil mai mare și de o excelentă organizare a transportării petrolului și a distribuirii lui la consumatori. Lupta trebuia să se soldeze și s-a soldat în 1907 cu înfrîngerea totală a grupului „Deutsche Bank“, căreia nu-i mai rămăsese decît una din două : ori să-și lichideze cu pierderi de milioane „interesele petroliere“, ori să se supună. „Deutsche Bank“ a ales ultima alternativă și a încheiat cu „Standard Oil“ o înțelegere extrem de dezavantajoasă pentru ea. Prin această înțelegere, „Deutsche Bank“ s-a angajat „să nu întreprindă nimic ce ar putea dăuna intereselor americane“, prevăzîndu-se însă totodată că această înțelegere își pierde valabilitatea în cazul cînd Germania ar introduce prin lege monopolul de stat asupra petrolului.

Și acum începe „comedia petrolului“. Von Gwinner, unul dintre regii finanței germane, director la „Deutsche Bank“, organizează, prin intermediul secretarului său particular Stauss, o campanie *pentru* introducerea monopolului petrolului. Întregul aparat uriaș al acestei mari bănci berlineze, toate vastele ei „legături“ sînt puse în mișcare, presa se întrece în proteste „patriotice“ împotriva „jugului“ trustului american, iar la 15 martie 1911 Reichstagul adoptă, aproape în unanimitate, o moțiune prin care guvernul este invitat să elaboreze un proiect de lege pentru introducerea monopolului petrolului. Guvernul s-a grăbit să-și însușească această idee „populară“, iar „Deutsche Bank“, care voia să păcălească pe partenerul său american și să-și îmbunătățească situația printr-un monopol de stat, părea să iasă câștigătoare. Regii germani ai petrolului se și bucurau la gîndul că vor realiza profituri enorme, care nu vor fi mai prejos de cele ale fabricanților de zahăr din Rusia... Aici au intervenit însă unele fapte care au schimbat radical situația : în primul rînd, marile bănci germane nu s-au putut înțelege asupra împărțirii prăzii, iar „Disconto-Gesellschaft“ a dezvăluit interesele hrăpărețe ale grupului „Deutsche Bank“ ; în al doilea rînd, guvernul a început să se teamă de urmările unei lupte împotriva lui Rockefeller, deoarece era foarte îndoielnic ca Germania să-și poată procura fără ei petrolul necesar (producția de petrol a Romîniei nu este prea mare) ; în al treilea rînd, între timp alocarea unui

miliard de mărci s-a pus la ordinea zilei în bugetul pe 1913 pentru pregătirile de război ale Germaniei. Proiectul pentru înființarea monopolului a fost amânat. „Standard Oil“ al lui Rockefeller a ieșit deocamdată învingător din luptă.

Revista berlineză „Die Bank“ scria în legătură cu aceasta că Germania ar putea să lupte cu „Standard Oil“ numai dacă ar introduce monopolul energiei electrice și dacă ar transforma forța hidraulică în energie electrică ieftină. Dar, adăuga revista, „monopolul energiei electrice va veni atunci când producătorii vor avea nevoie de el, și anume atunci când industria producătoare de energie electrică se va afla în pragul unui nou mare crah și când giganticele și extrem de costisitoare uzine electrice pe care le construiesc acum pretutindeni «concernele» particulare din industria energiei electrice și pentru care aceste «concerne» obțin de pe acum monopoluri parțiale din partea unor orașe, state etc. nu vor mai fi în stare să lucreze cu profit. Atunci va trebui să se recurgă la forța hidraulică ; dar transformarea ei în energie electrică ieftină nu va putea fi efectuată pe socoteala statului, ci va trebui să fie cedată tot unui «monopol particular controlat de stat», pentru că industria particulară a și încheiat un șir de contracte, stipulându-și mari despăgubiri... Așa a fost cu monopolul potasiului, așa stau lucrurile cu monopolul petrolului, așa va fi și cu monopolul energiei electrice. Ar fi timpul ca socialiștii noștri de stat, care se lasă orbiți de un principiu frumos, să înțeleagă, în sfârșit, că în Germania monopolurile n-au urmărit niciodată și n-au avut niciodată drept rezultat să aducă vreun avantaj consumatorilor sau cel puțin să lase statului o parte din profitul de întreprinzător, ci au servit numai la asanarea, pe socoteala statului, a industriei particulare ajunse în pragul falimentului“ *.

Iată ce mărturisiri prețioase sînt nevoiți să facă economiștii burghezi germani. Vedem aici limpede că în epoca capitalului financiar monopolurile particulare și cele de stat se împletesc laolaltă, că atît unele cît și celelalte nu sînt în realitate decît verigi în lanțul luptei imperialiste dintre marii monopolști pentru împărțirea lumii.

* „Die Bank“, 1912, 2, 629, 1 036 ; 1913, 1, 388.

Și în domeniul navigației comerciale, creșterea uriașă a concentrării a dus la împărțirea lumii. În Germania s-au format două societăți foarte mari: „Hamburg-America“ și „Nord-Deutsche Lloyd“, avînd fiecare cîte un capital de 200 000 000 de mărci (în acțiuni și obligațiuni), precum și vapoare în valoare de 185 000 000—189 000 000 de mărci. Pe de altă parte, la 1 ianuarie 1903 a fost creat în America așa-numitul trust „Morgan“, „Compania internațională de comerț maritim“, care grupează 9 societăți de navigație americane și engleze și dispune de un capital de 120 000 000 de dolari (480 000 000 de mărci). Chiar în același an, uriașele societăți germane și acest trust anglo-american au încheiat un acord cu privire la împărțirea lumii în legătură cu împărțirea profitului. Societățile germane au renunțat la orice concurență în domeniul transporturilor dintre Anglia și America. S-a stabilit precis care porturi cui îi „revin“; a fost creat un comitet comun de control etc. Acordul a fost încheiat pe termen de 20 de ani și cuprinde o clauză care prevede că în caz de război el își pierde valabilitatea*.

Extrem de instructivă este și istoria formării cartelului internațional al șinelor de cale ferată. Pentru prima oară uzinele de șine din Anglia, Belgia și Germania au încercat să înființeze un asemenea cartel încă în 1884, în timpul unei puternice depresiuni în industrie. Ele s-au înțeles să nu se concureze pe piețele interne ale țărilor participante la acord, urmînd ca piețele externe să se împartă între ele după cum urmează: 66% Anglia, 27% Germania și 7% Belgia. India a fost în întregime repartizată Angliei. Împotriva unei firme engleze care rămăsese în afara înțelegerii a fost începută o luptă comună, ale cărei cheltuieli au fost acoperite cu un anumit procent din vînzarea totală. Dar în 1886, cînd două firme engleze s-au retras din cartel, acesta s-a destrămat. Este demn de relevat că în perioadele de avînt industrial care au urmat nu s-a putut ajunge la un nou acord.

La începutul anului 1904 a fost înființat în Germania sindicatul oțelului. În noiembrie 1904, cartelul internațional

* Riesser, op. cit., p. 125.

al șinelor a fost refăcut cu următoarele cote : Anglia — 53,50%, Germania — 28,830%, Belgia — 17,670%. Apoi a aderat Franța cu cota de 4,80% în primul an, 5,80% în anul următor și 6,40% în cel de-al treilea, în total deci peste 1000%, adică 104,80% etc. În 1905 a aderat și „Trustul oțelului“ din Statele Unite ale Americii („Corporația oțelului“), apoi Austria și Spania. „În momentul de față — scria Vogelstein în 1910 —, împărțirea lumii e terminată, așa încît marii consumatori, și în primul rînd căile ferate ale statului — de vreme ce lumea a fost împărțită fără ca interesele lor să fi fost luate în seamă —, pot trăi, ca poetul, în cerul lui Jupiter“ *.

Menționăm de asemenea sindicatul internațional al zincului, creat în 1909, în cadrul căruia volumul producției este riguros repartizat între cinci grupuri de uzine, și anume uzinele germane, belgiene, franceze, spaniole și engleze ; apoi trustul internațional al explozivilor, această — după cum spune Liefmann — „uniune strînsă, pe deplin modernă a tuturor întreprinderilor germane de explozivi, care împreună cu fabricile de dinamită similar organizate din Franța și S.U.A. și-au împărțit apoi între ele, ca să spunem așa, lumea întregă“ **.

Potrivit evaluării lui Liefmann, numărul cartelurilor internaționale la care participa Germania se ridică în 1897 la vreo 40, iar în 1910 la nu mai puțin de 100.

Unii autori burghezi (iar în tabăra lor se află acum și K. Kautsky, care și-a trădat definitiv poziția marxistă pe care se situa, bunăoară, în 1909) au exprimat părerea că cartelurile internaționale, fiind una dintre cele mai pregnante forme de manifestare a internaționalizării capitalului, fac posibilă speranța că în condițiile capitalismului va putea fi menținută pacea între popoare. Din punct de vedere teoretic, această părere este o ineptie pură, iar din punct de vedere practic — un sofism, o metodă necinstită de a apăra oportunismul de cea mai rea speță. Cartelurile internaționale arată în ce măsură au crescut acum monopoliurile capitaliste și care este *obiectivul real* al luptei dintre uniunile capitaliștilor. Această din urmă împrejurare este

* Vogelstein. „Organisationsformen“, p. 100.

** Liefmann. „Kartelle und Trusts“, 2. A., p. 161.

cea mai importantă dintre toate ; numai ea ne lămurește sensul istoric-economic al evenimentelor, căci *forma* luptei se poate schimba și se schimbă neconținut în funcție de diferite cauze relativ particulare și vremelnice, dar *fondul* luptei, *conținutul* ei de clasă, *nu se poate* schimba în nici un caz atîta timp cît există clase. Se înțelege că este în interesul burgheziei, al celei germane, de pildă, de partea căreia a trecut în fond Kautsky în considerațiile sale teoretice (despre aceasta vom mai avea prilejul să vorbim în cele ce urmează), să estompeze *conținutul* luptei economice contemporane (împărțirea lumii) și să scoată în evidență cînd una, cînd alta dintre *formele* acestei lupte. De aceeași greșeală se face vinovat și Kautsky. Este vorba, desigur, nu de burghezia germană, ci de cea mondială. Capitaliștii își împart între ei lumea nu dintr-o răutate deosebită a lor, ci pentru că gradul de concentrare atins îi silește să pornească pe această cale în scopul de a obține profit ; și ei o împart corespunzător „cu capitalul“, „cu forța“ — alt mod de împărțire nu poate exista în sistemul producției de mărfuri și al capitalismului. Raportul de forțe se schimbă însă în funcție de dezvoltarea economică și politică ; pentru a înțelege ceea ce se petrece în jurul nostru, trebuie să știm ce anume probleme se rezolvă prin schimbările raportului de forțe, iar întrebarea dacă aceste schimbări sînt „pur“ economice sau *extraeconomice* (militare, de pildă) n-are decît o importanță secundară și nu poate schimba cîtuși de puțin concepțiile fundamentale asupra epocii contemporane a capitalismului. A substitui problemei *conținutului* luptei și al înțelegerilor dintre uniunile capitaliștilor pe aceea a formei acestei lupte și a acestor înțelegeri (formă care azi e pașnică, mîine nepașnică și poimîine iarăși nepașnică) înseamnă a te preta la sofisticării.

Epoca capitalismului contemporan ne arată că între uniunile capitaliștilor se statornicesc anumite relații *pe terenul* împărțirii economice a lumii, iar alături de aceasta și în legătură cu aceasta între uniunile politice, între state, se statornicesc anumite relații *pe terenul* împărțirii teritoriale a lumii, pe terenul luptei pentru colonii, al „luptei pentru spațiu economic“.

VI. ÎMPĂRȚIREA LUMII ÎNTRE MARILE PUTERI

În lucrarea sa „Dezvoltarea teritorială a coloniilor europene” *, geograful A. Supan face următorul bilanț sumar al acestei dezvoltări la sfârșitul secolului al XIX-lea :

Teritoriile, în procente, aparținând puterilor coloniale europene (inclusiv Statele Unite ale Americii):

	1876	1900	O creștere de
În Africa	10,8%	90,4%	+79,6%
„ Polinezia	56,8%	98,9%	+42,1%
„ Asia	51,5%	56,6%	+ 5,1%
„ Australia	100,0%	100,0%	—
„ America	27,5%	27,2%	— 0,3%

„Trăsătura caracteristică a acestei perioade — încheierea — este deci împărțirea Africii și a Polineziei”. Deoarece în Asia și în America nu există teritorii neocupate, adică teritorii care să nu aparțină nici unui stat, concluzia lui Supan trebuie lărgită, spunându-se că trăsătura caracteristică a perioadei în cauză este împărțirea definitivă a globului, definitivă nu în sensul că n-ar mai fi cu putință o *reîmpărțire* — dimpotrivă, reîmpărțirile sînt posibile și inevitabile —, ci în sensul că politica colonialistă a țărilor capitaliste a *încheiat* acapararea teritoriilor neocupate de pe planeta noastră. Pentru prima oară lumea se prezintă ca o lume deja împărțită, așa încît de aici încolo pot avea loc *numai* reîmpărțiri, adică trecerea de la un „stăpîn” la altul, și nu trecerea de la situația de teritorii fără stăpîn la cea de teritorii cu „stăpîn”.

Trecem, așadar, printr-o epocă specifică a politicii colonialiste mondiale, epocă care este în modul cel mai strîns legată de „treapta cea mai nouă a dezvoltării capitalismului”, de capitalul financiar. De aceea trebuie să ne oprim mai amănunțit, înainte de toate, asupra datelor factice, pentru a lămuri cît mai precis atît deosebirea dintre epoca actuală și cele precedente, cît și starea de lucruri din momentul de față. În primul rînd se pun aici următoarele două

* A. Supan. „Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien”. 1906 p. 254.

Întrebări concrete : se observă oare o intensificare a politicii colonialiste, o ascuțire a luptei pentru colonii tocmai în epoca capitalului financiar și cum anume este împărțită lumea în această privință în momentul de față ?

În cartea sa consacrată istoriei colonizării *, autorul american Morris încearcă să totalizeze datele referitoare la întinderea posesiunilor coloniale ale Angliei, Franței și Germaniei în diferite perioade ale secolului al XIX-lea ¹⁵². Iată, pe scurt, rezultatele obținute de el :

Întinderea posesiunilor coloniale

A n i i	A n g l i a		F r a n ț a		G e r m a n i a	
	suprafața (milioane de mile pătrate)	populația (milioane)	suprafața (milioane de mile pătrate)	populația (milioane)	suprafața (milioane de mile pătrate)	populația (milioane)
1815—1830	?	126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

Cuceririle coloniale ale Angliei au luat o amploare deosebit de mare în perioada 1860—1880 și au avut și în ultimele două decenii ale secolului trecut o amploare considerabilă. Cuceririle coloniale ale Franței și Germaniei au avut loc tocmai în aceste două decenii. Am văzut mai sus că limita dezvoltării capitalismului premonopolist, în care predomină libera concurență, a fost atinsă în anii 1860—1870. Acum vedem că *tocmai după această perioadă* iau un mare „avânt“ cuceririle coloniale și devine extrem de ascuțită lupta pentru împărțirea teritorială a lumii. Este, prin urmare, neîndoielnic că trecerea capitalismului la stadiul capitalismului monopolist, la capitalul financiar, este *legată* de o ascuțire a luptei pentru împărțirea lumii.

În lucrarea sa cu privire la imperialism, Hobson arată că anii 1884—1900 reprezintă o perioadă de intensă „expansiune“ (extindere teritorială) a principalelor state europene. Potrivit calculelor lui, în această perioadă, Anglia

* Henry C. Morris. „The History of Colonization“, N.Y., 1900, vol. II, p. 88 ; I, 419 ; II, 304.

a dobândit 3 700 000 de mile pătrate cu o populație de 57 000 000 ; Franța — 3 600 000 de mile pătrate cu o populație de 36 500 000 ; Germania — 1 000 000 de mile pătrate cu o populație de 14 700 000 ; Belgia — 900 000 de mile pătrate cu o populație de 30 000 000 ; Portugalia — 800 000 de mile pătrate cu o populație de 9 000 000. Goana după colonii a tuturor statelor capitaliste la sfârșitul secolului al XIX-lea, și mai ales după 1880, este un fapt îndeobște cunoscut în istoria diplomației și a politicii externe.

În perioada de maximă înflorire a liberei concurențe în Anglia, în anii 1840—1860, liderii politici burghezi din această țară erau *împotriva* politicii colonialiste și considerau că eliberarea coloniilor, despărțirea lor completă de Anglia este ceva inevitabil și folositor. Într-un articol despre „imperialismul englez contemporan” *, apărut în 1898, M. Beer arată că în 1852 un om de stat englez ca Disraeli, în genere atît de înclinat spre imperialism, spunea : „Coloniile sînt niște pietre de moară pe grumazul nostru”, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea eroii zilei erau în Anglia Cecil Rhodes și Joseph Chamberlain, care propovăduiau fătîș imperialismul și promovau cu maximum de cinism o politică imperialistă !

Nu este lipsit de interes faptul că încă pe atunci acești lideri politici ai burgheziei engleze vedeau clar legătura dintre rădăcinile, ca să zicem așa, pur economice și cele sociale-politice ale imperialismului contemporan. Chamberlain propovăduia imperialismul ca „o politică realistă, înțeleaptă și economicoașă”, atrăgînd atenția în special asupra concurenței pe care o întîmpină astăzi Anglia pe piața mondială din partea Germaniei, Americii și Belgiei. Salvarea este în monopol — spuneau capitaliștii, înființînd carteluri, syndicate și trusturi. Salvarea este în monopol — le țineau isonul liderii politici ai burgheziei, grăbindu-se să pună mîna pe regiunile încă neîmpărțite ale lumii. Iar Cecil Rhodes, după cum relatează prietenul său intim, ziaristul Stead, i-a împărțit în 1895 următoarele reflecții în legătură cu ideile sale imperialiste : „Am fost ieri în

* „Die Neue Zeit”, XVI, I, 1898, S. 302.

East End (cartier muncitoresc) și am asistat la o întrunire a șomerilor. Când, după cuvântările sălbatice pe care le-am auzit acolo și care nu erau decît strigătul deznădăjduit al unor oameni care cereau: pîine, pîine!, veneam spre casă și mă gîndeam la cele văzute, m-am convins și mai mult de însemnătatea imperialismului... Ideea mea cea mai scumpă este rezolvarea problemei sociale, și anume: pentru a salva de la un război civil ucigător cele 40 000 000 de locuitori ai Regatului Unit, noi, promotorii politicii coloniale, trebuie să punem stăpînire pe noi teritorii pentru plasarea prisosului de populație, pentru dobîndirea unor noi piețe de desfacere a mărfurilor produse în fabrici și în mine. Imperiul, asta am spus-o întotdeauna, este o chestiune de stomac. Dacă vreți să evitați un război civil, trebuie să deveniți imperialiști*.

Așa vorbea în 1895 milionarul Cecil Rhodes, acest rege al finanței și principalul vinovat de izbucnirea războiului anglo-bur; la drept vorbind însă, pledoaria sa proimperialistă e numai cam grosolană, cinică, dar în fond nu se deosebește de „teoria” domnilor Maslov, Südekum, Potresov, David, de cea a întemeietorului marxismului rus etc. etc. Cecil Rhodes a fost un social-șovinist ceva mai cinstit...

Pentru a înfățișa un tablou cît mai exact al împărțirii teritoriale a lumii și al schimbărilor intervenite în această privință în ultimele decenii, ne vom folosi de datele sintetizate de Supan în sus-citata sa lucrare cu privire la posesiunile coloniale ale tuturor statelor din lume. Supan ia anii 1876 și 1900; noi vom lua anul 1876 — care este foarte fericit ales, căci tocmai în acel timp poate fi socotită în linii generale încheiată dezvoltarea capitalismului vest-european în stadiul lui premonopolist — și anul 1914, înlocuind cifrele lui Supan cu date mai noi, luate din „Tabelele geografice-statistice” ale lui Hübner. Supan ia numai coloniile; noi socotim că, pentru a putea înfățișa un tablou atotcuprinzător al împărțirii lumii, este util să adăugăm date sumare cu privire la țările neocoloniale și la semicolonii, printre care se numără Persia, China și Turcia: prima din aceste țări a și devenit aproape în întregime o

* „Die Neue Zeit”, XVI, I, 1898, S. 304.

colonie, iar a doua și a treia sînt pe cale de a deveni colonii¹⁵³.

Obținem astfel următoarele rezultate :

*Poseziunile coloniale ale marilor puteri: (în milioane km²
și în milioane de locuitori)*

	Colonii				Metropole		Total	
	1876		1914		1914		1914	
	km ²	locuitori	km ²	locuitori	km ²	locuitori	km ²	locuitori
Anglia	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Rusia	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Franța	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Germania	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Statele Unite	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japonia	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
<i>Total cele 6 mari puteri</i>	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
Coloniile celorlalte puteri (Belgia, Olanda etc.)							9,9	45,3
Semicolonii (Persia, China, Turcia)							14,5	361,2
Celelalte țări							28,0	289,9
<i>Întregul glob pămîntesc</i>							133,9	1 657,0

Vedem aici cît se poate de clar în ce măsură a fost „încheiată“ împărțirea lumii la hotarul dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea. După 1876, posesiunile coloniale s-au extins în proporții uriașe : mai mult decît o dată și jumătate, de la 40 000 000 la 65 000 000 km² la cele șase mari puteri ; creșterea e de 25 000 000 km², o dată și jumătate mai mult decît suprafața metropolelor (16 500 000 km²). În 1876 trei din aceste mari puteri nu aveau de loc colonii, iar a patra, Franța, aproape că nu avea. În 1914 aceste patru mari puteri stăpîneau colonii cu o suprafață de 14 100 000 km², adică aproximativ o dată și jumătate mai mult decît suprafața Europei, cu o populație de aproape 100 000 000 de locuitori. Inegalitatea extinderii posesiunilor coloniale este foarte mare. Comparînd, de pildă, Franța, Germania și Japonia, care nu prezintă prea mari deosebiri în ceea ce privește suprafața teritoriului și numărul de locuitori, constatăm că prima din aceste țări a dobîndit

aproape de trei ori mai multe colonii (ca suprafață) decât a doua și a treia luate la un loc. Dar și în ceea ce privește proporțiile capitalului financiar, Franța era la începutul acestei perioade de câteva ori mai bogată, poate, decât Germania și Japonia luate la un loc. Mărimea posesiunilor coloniale este influențată nu numai de condițiile pur economice, ci și, pe baza lor, de condițiile geografice etc. Ori-cît de accentuată a fost în ultimele decenii nivelarea lumii, egalizarea condițiilor economice și de trai în diferite țări sub presiunea mării industrii, a schimbului și a capitalului financiar, totuși deosebirea este încă considerabilă, și printre cele șase țări amintite găsim, pe de o parte, țări capitaliste tinere, care au progresat neobișnuit de repede (America, Germania, Japonia), pe de altă parte țări de veche dezvoltare capitalistă (Franța și Anglia), care au progresat în ultimul timp mult mai lent decât cele precedente, precum și o țară, cea mai înapoiată din punct de vedere economic (Rusia), unde imperialismul capitalist contemporan este prins, ca să zicem așa, într-o extrem de deasă rețea de relații precapitaliste.

Alături de posesiunile coloniale ale marilor puteri am pus micile colonii ale statelor mici, colonii care constituie, ca să zicem așa, obiectul imediat al unei eventuale și probabile „reîmpărțiri“ a coloniilor. Aceste state mici își păstrează coloniile, în cea mai mare parte, numai mulțumită faptului că statele mari au interese opuse, că între ele există fricțiuni etc., care le împiedică să se înțeleagă asupra împărțirii prăzii. Cît privește statele „semicoloniale“, ele oferă un exemplu de forme tranzitorii care se întîlnesc în toate domeniile naturii și ale societății. Capitalul financiar reprezintă o forță atît de imensă, se poate spune, decisivă în toate relațiile economice și în toate relațiile internaționale, încît este în stare să-și subordoneze — și-și subordonează efectiv — pînă și state care se bucură de cea mai deplină independență politică; vom vedea îndată exemple în acest sens. Dar este de la sine înțeles că mult mai „comodă“ și mult mai avantajoasă pentru capitalul financiar este *acea* subordonare care este legată de pierderea independenței politice a țărilor și popoarelor subordonate. Țările semicoloniale sînt caracteristice în această

privință ca formă „intermediară“. E de la sine înțeles că lupta în jurul acestor țări semidependente trebuia să se ascute în mod deosebit în epoca capitalului financiar, când restul lumii este deja împărțit.

Politica colonialistă și imperialismul au existat și înaintea stadiului contemporan al capitalismului și chiar înaintea capitalismului. Roma, bazată pe sclavaj, ducea o politică colonialistă și practica imperialismul. Dar considerațiile „generale“ pe tema imperialismului, care dau uitării sau pun pe planul al doilea deosebirea fundamentală dintre formațiunile social-economice, devin inevitabil banalități deșarte sau fanfaronadă goală, de felul comparației dintre „marea Romă și marea Britanie“ *. Până și politica colonialistă capitalistă din stadiile *precedente* ale capitalismului se deosebește în mod esențial de politica colonialistă a capitalului financiar.

Particularitatea esențială a capitalismului contemporan este dominația uniunilor monopoliste ale marilor întreprinzători. Monopolurile de acest fel sînt deosebit de trainice atunci cînd *toate* sursele de materii prime sînt concentrate într-o singură mîină, și am văzut de cîtă perseverență dau dovadă uniunile internaționale ale capitaliștilor în eforturile lor de a smulge din mîinile rivalului orice posibilitate de concurență, de a acapara, de pildă, zăcămintele de minereu de fier sau zăcămintele de petrol etc. Numai posedarea coloniei oferă garanția deplină a succesului monopolului împotriva oricăror surprize în lupta cu rivalul, inclusiv în cazul cînd acesta din urmă s-ar gîndi să se apere introducînd prin lege monopolul de stat. Cu cît mai înalt e gradul de dezvoltare a capitalismului, cu cît mai simțită se face lipsa de materii prime, cu cît mai ascuțite sînt concurența și goana după izvoare de materii prime în lumea întreagă, cu atît mai înverșunată este lupta pentru dobîndirea de colonii.

„Se poate face chiar afirmația — scrie Schilder —, care unora le va părea, poate, paradoxală, că într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat creșterea populației orășenești și industriale ar putea să fie frînată mai

* C. P. Lucas. „Greater Rome and Greater Britain“. Oxf., 1912, sau Earl of Cromer. „Ancient and modern Imperialism“. L., 1910.

curînd de lipsa de materii prime pentru industrie decît de o lipsă de produse alimentare“. Aşa, de pildă, devine tot mai acută lipsa lemnului, care se scumpeşte mereu, lipsa de piele, de materii prime pentru industria textilă. „Uniunile industriaşilor încearcă să creeze un echilibru între agricultură şi industrie pe scara întregii economii mondiale; drept exemplu ar putea fi citate uniunea internaţională a asociaţiilor filaturilor de bumbac din principalele state industriale, înfiinţată în 1904, şi uniunea europeană a asociaţiilor filaturilor de in, organizată după acelaşi model în 1910“*.

Reformiştii burghezi, şi printre ei îndeosebi kautskiştii de azi, caută, desigur, să diminueze importanţa acestor fapte, afirmînd că materiile prime „s-ar putea“ procura pe piaţa liberă fără „costisitoarea şi primejdioasa“ politică colonialistă, că oferta de materii prime „ar putea“ fi enorm sporită printr-o „simplă“ îmbunătăţire a condiţiilor agriculturii în general. Dar aceste afirmaţii se transformă într-o apologie a imperialismului, într-o încercare de a-l prezenta într-o lumină favorabilă, pentru că la baza lor se află ignorarea principalei particularităţi a capitalismului contemporan: monopolurile. Piaţa liberă devine tot mai mult de domeniul trecutului, syndicatele şi trusturile monopoliste o restrîng zi de zi, iar „simpla“ îmbunătăţire a condiţiilor agriculturii se reduce la o îmbunătăţire a situaţiei maselor, la o mărire a salariilor şi micşorare a profitului. Unde oare, în afară de închipuirea mieroşilor reformişti, există trusturi care să se îngrijească de situaţia maselor, în loc să tindă spre cucerirea de colonii?

Pentru capitalul financiar au importanţă nu numai izvoarele de materii prime deja descoperite, ci şi cele eventuale, căci în zilele noastre tehnica se dezvoltă cu o repeziciune nemaipomenită, iar pămînturi care azi nu pot fi valorificate ar putea fi puse în valoare mîine dacă vor fi găsite noi metode (şi pentru aşa ceva o mare bancă poate să organizeze o expediţie specială de ingineri, agronomi etc.), dacă vor fi făcute mari investiţii de capital. Ace-

* Schilder, op. cit., p. 38—42.

lași lucru se poate spune și despre prospectarea bogățiilor minerale, despre noi metode de prelucrare și de valorificare a unora sau altora dintre materiile prime etc. etc. De aici tendința inevitabilă a capitalului financiar de a-și largi teritoriul economic și chiar teritoriul în general. Așa cum trusturile își capitalizează bunurile printr-o evaluare făcută la prețuri de două-trei ori mai mari decât cele reale, scontînd profiturile „posibile” în viitor (și nu în prezent), scontînd rezultatele viitoare ale monopolului, tot așa și capitalul financiar în general tinde să acapareze cît mai multe pămînturi de orice fel, indiferent de locul unde s-ar afla și de mijloacele care trebuie folosite în acest scop, scontînd eventualele izvoare de materii prime și temîndu-se să nu rămîna în urmă în lupta acerbă pentru ultimele bucăți neîmpărțite încă ale lumii sau pentru reîmpărțirea celor deja împărțite.

Capitaliștii englezi caută în fel și chip să dezvolte producția bumbacului în colonia lor Egipt: în 1904, din cele 2 300 000 ha de pămînt cultivabil din această țară, 600 000, adică mai mult de un sfert, erau cultivate cu bumbac. Rușii fac la fel în colonia lor Turkestan, pentru că în felul acesta își pot bate mai ușor concurenții din străinătate, pot ajunge mai ușor la monopolizarea izvoarelor de materie primă, la crearea unui trust textil mai economic și mai rentabil, cu o producție „combinată”, în care toate fazele producției și prelucrării bumbacului să fie concentrate în aceleași mîini.

Interesele exportului de capital generează și ele tendința spre cucerirea de colonii, căci pe piața colonială este mai ușor (iar uneori numai acolo este posibil) să uzezi de căi monopoliste pentru înlăturarea concurentului, pentru asigurarea livrărilor, pentru consolidarea „legăturilor” corespunzătoare etc.

Suprastructura extraeconomică ce se înalță pe baza capitalului financiar, politica acestuia din urmă, ideologia lui accentuează tendința spre cuceriri coloniale. „Capitalul financiar nu vrea libertate, ci dominație”, spune, pe bună dreptate, Hilferding. Iar un autor burghez francez, dezvoltînd și completînd parcă sus-citatele idei ale lui Cecil

Rhodes *, scrie că la cauzele economice ale politicii colonialiste contemporane trebuie adăugate și cauze sociale : „Ca urmare a faptului că viața devine o problemă tot mai complicată, ca urmare a greutăților care apasă nu numai asupra maselor muncitorești, ci și asupra claselor mijlocii, în toate țările cu o civilizație mai veche se acumulează «multă nerăbdare, întăritare și ură, care amenință liniștea publică ; energiilor scoase dintr-un anumit fâgaș de clasă trebuie să li se găsească o întrebuintare, să li se dea de lucru în afara țării respective, spre a se evita o explozie înăuntrul ei»“ **.

Cînd vorbim de politica colonialistă din epoca imperialismului capitalist, trebuie să remarcăm că capitalul financiar și politica internațională corespunzătoare intereselor lui, care se reduce la lupta dintre marile puteri pentru împărțirea economică și politică a lumii, creează o serie întregă de forme *intermediare* de dependență de stat. Tipice pentru această epocă sînt nu numai cele două grupuri principale de țări, și anume țările posesoare de colonii și coloniile, ci și variatele forme de țări dependente, care, din punct de vedere politic, formal, sînt independente, dar care în realitate sînt prinse într-o rețea de legături de dependență financiară și diplomatică. Despre una din aceste forme — semicoloniiile — am vorbit mai înainte. Exemplul unei alte forme ni-l oferă Argentina, de pildă.

„America de Sud, și îndeosebi Argentina — scrie Schulze-Gaevernitz în lucrarea sa consacrată imperialismului britanic —, este sub raport financiar atît de dependentă de Londra, încît o putem numi aproape o colonie comercială engleză ***. Capitalurile investite de Anglia în Argentina sînt evaluate de Schilder, pe baza rapoartelor din 1909 ale consulului Austro-Ungariei la Buenos Aires, la suma de 8 ³/₄ miliarde de franci. Ne putem ușor închipui ce legături strînse se stabilesc în vir-

* Vezi volumul de față, p. 382 — *Nota red.*

** Wahl. „La France aux colonies“, citat de Henri Russier în „Le Partage de l'Océanie“, P., 1905, p. 165.

*** Schulze-Gaevernitz. „Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts“. Lpz., 1906, p. 318. Același lucru spune și Sartorius v. Waltershausen. „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande“. Berlin, 1907, S. 46.

tutea acestui fapt între capitalul financiar englez — și „prietena“ lui credincioasă, diplomația engleză —, de o parte, și burghezia Argentinei, cercurile conducătoare ale întregii ei vieți economice și politice, de altă parte.

O formă oarecum diferită de dependență financiară și diplomatică, în condiții de independență politică, este aceea pe care ne-o oferă exemplul Portugaliei. Portugalia este un stat independent, suveran, dar în fapt ea se află de mai bine de 200 de ani, încă de pe vremea războiului pentru succesiunea spaniolă (1701—1714), sub protectoratul Angliei. Anglia a apărat Portugalia și coloniile acesteia pentru a-și întări propriile ei poziții în lupta cu adversarii săi — Spania și Franța. Ea a obținut în schimb avantaje comerciale, condiții mai bune pentru exportul de mărfuri și, mai ales, pentru exportul de capital în Portugalia și în coloniile ei, a căpătat posibilitatea de a se folosi de porturile și de insulele portugheze, de cablurile telegrafice portugheze etc. etc. * Asemenea relații între diferite state mari și mici au existat întotdeauna, dar în epoca imperialismului capitalist ele devin un sistem general, fac parte integrantă din ansamblul relațiilor de „împărțire a lumii“, se transformă în verigi ale lanțului de operații ale capitalului financiar mondial.

Pentru a încheia cu problema împărțirii lumii, trebuie să mai menționăm următoarele. Nu numai literatura americană de după războiul spaniolo-american și cea engleză de după războiul anglo-bur au pus această problemă cât se poate de deschis și în termeni cât se poate de preciși la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea; nu numai literatura germană, care a urmărit mai „geloasă“ ca oricare alta succesele „imperialismului britanic“, a cercetat sistematic acest fenomen. Și în literatura burgheză franceză, această problemă a fost pusă într-un cadru destul de larg și în termeni destul de preciși, în limitele îngăduite de punctul de vedere burghez. Ne referim la istoricul Driault, care, în cartea sa „Problemele politice și sociale de la sfârșitul secolului al XIX-lea“, în capitolul „Marile puteri și împărțirea

* Schilder, op. cit., vol. I, p. 160—161.

lumii“, scrie următoarele : „În anii din urmă, toate teritoriile libere de pe glob, cu excepția Chinei, au fost ocupate de puterile europene și de America de Nord. Pe acest teren s-au și produs câteva conflicte și deplasări de influență, care prevestesc zguduirii mai cumplite într-un viitor apropiat. Căci națiunile trebuie să se grăbească : cine nu s-a asigurat la timp riscă să nu-și capete niciodată partea și să nu poată participa la acea vastă exploatare a globului pămîntesc care va fi unul dintre faptele esențiale ale secolului următor (adică al XX-lea). De aceea Europa și America au fost cuprinse în ultimul timp de febra expansiunilor coloniale, de febra «imperialismului», care este cea mai remarcabilă trăsătură caracteristică a sfîrșitului secolului al XIX-lea“. Și autorul adăuga : „În această împărțire a lumii, în această goană turbată după comorile și marile piețe ale globului, forța relativă a imperiilor întemeiate în secolul acesta, al XIX-lea, se află în totală disproporție cu locul pe care-l ocupă în Europa națiunile care le-au întemeiat. Puterile care predomină în Europa și care hotărăsc destinele ei *nu* sînt în aceeași măsură preponderente în lumea întregă. Și cum forța colonială, speranța de a dobîndi bogății încă neevaluate se va repercuta evident asupra forței relative a puterilor europene, problema colonială — «imperialismul», dacă vreți —, care a și modificat condițiile politice din Europa însăși, le va modifica din ce în ce mai mult“*.

VII. IMPERIALISMUL, STADIU DEOSEBIT AL CAPITALISMULUI

Trebuie să încercăm acum să facem o sinteză a celor spuse mai sus despre imperialism și să tragem anumite concluzii. Imperialismul a apărut ca o dezvoltare și continuare directă a însușirilor esențiale ale capitalismului în general. Dar capitalismul a devenit imperialism capitalist numai pe o anumită treaptă, foarte înaltă, a dezvoltării lui, atunci cînd unele însușiri esențiale ale capitalismului au început să se transforme în contrarul lor, cînd pe toată linia s-au format și au ieșit la iveală trăsăturile unei epoci

* J. - E. Driault. „Problèmes politiques et sociaux“. P., 1900, p. 299.

de tranziție de la capitalism la o formațiune social-economică superioară. Din punct de vedere economic, esențial în acest proces este faptul că libera concurență capitalistă este înlocuită cu monopolurile capitaliste. Libera concurență este însușirea esențială a capitalismului și a producției de mărfuri în general; monopolul este antipodul liberei concurențe, dar aceasta din urmă a început să se transforme sub ochii noștri în monopol, creînd marea producție, înlăturînd mica producție, înlocuind-o pe cea dinții printr-o producție și mai mare, ducînd concentrarea producției și a capitalului pînă la un punct în care ea a început să genereze și generează monopolul: carteluri, syndicate, trusturi, precum și capitalul, care se contopește cu acestea din urmă, al unei duzini de bănci operînd cu miliarde. În același timp, monopolurile, generate de libera concurență, nu o înlătură pe aceasta, ci există deasupra ei și alături de ea, creînd astfel o serie de contradicții, fricțiuni și conflicte deosebit de ascuțite. Monopolul este trecerea de la capitalism la un sistem superior.

Dacă ar fi necesar să se dea imperialismului o definiție cît se poate de scurtă, ar trebui să se spună că imperialismul este stadiul monopolist al capitalismului. O asemenea definiție ar cuprinde principalul, căci, pe de o parte, capitalul financiar este capitalul bancar al cîtorva bănci monopoliste foarte mari contopit cu capitalul uniunilor monopoliste de industriași, iar pe de altă parte împărțirea lumii înseamnă trecerea de la o politică colonialistă care se extinde nestîngenit asupra unor regiuni neocupate încă de nici un stat capitalist la o politică colonialistă de stăpînire exclusivă a teritoriilor globului împărțit în întregime.

Dar, deși comode, pentru că rezumă principalul, definițiile prea scurte sînt totuși insuficiente din moment ce din ele trebuie să deducem în mod special trăsături cît se poate de esențiale ale fenomenului care se cere definit. De aceea, fără a uita semnificația convențională și relativă a tuturor definițiilor în general, care nu pot îmbrățișa niciodată legăturile multilaterale ale unui fenomen în dezvoltarea sa deplină, trebuie să dăm imperialismului o definiție care să cuprindă următoarele cinci trăsături esen-

țiale : 1) concentrarea producției și a capitalului, concentrare care a atins o treaptă de dezvoltare atât de înaltă, încît a creat monopolurile, care au un rol hotărîtor în viața economică ; 2) contopirea capitalului bancar cu cel industrial și formarea, pe baza acestui „capital financiar“, a unei oligarhii financiare ; 3) exportul de capital, spre deosebire de exportul de mărfuri, capătă o însemnătate deosebit de mare ; 4) se formează uniuni monopoliste internaționale ale capitaliștilor, care împart între ele lumea, și 5) împărțirea teritorială a globului pămîntesc între cele mai mari puteri capitaliste a luat sfîrșit. Imperialismul este capitalismul ajuns în stadiul de dezvoltare în care s-a statornicit dominația monopolurilor și a capitalului financiar, a căpătat o însemnătate deosebit de mare exportul de capital, a început împărțirea lumii între trusturile internaționale și a luat sfîrșit împărțirea întregului teritoriu al globului între cele mai mari țări capitaliste.

Mai încolo vom vedea cum poate și cum trebuie să fie definit altfel imperialismul, dacă avem în vedere nu numai noțiunile pur economice fundamentale (la care se limitează definiția de mai sus), ci și locul istoric al acestui stadiu al capitalismului în raport cu capitalismul în general, sau raportul dintre imperialism și cele două curente principale din mișcarea muncitorească. Aici însă trebuie să subliniem că, în accepția arătată, imperialismul reprezintă, fără îndoială, un stadiu deosebit al dezvoltării capitalismului. Pentru a da cititorului posibilitatea de a-și face o idee cît mai fundamentată despre imperialism, am căutat cu tot dinadinsul să cităm cît mai multe opinii exprimate de economiști *burghezi* care se văd nevoiți să recunoască faptele incontestabile privind economia contemporană a capitalismului. În același scop am reprodus date statistice amănunțite care permit să se vadă în ce măsură a crescut capitalul bancar etc., în ce anume și-a găsit expresia trecerea cantității în calitate și transformarea capitalismului dezvoltat în imperialism. E, firește, de prisos să mai spunem că în natură și în societate toate hotarele sînt relative și mobile și că ar fi lipsit de sens să ne lansăm în controverse pe tema, de pildă, în care an

anume sau în care deceniu a avut loc statornicirea „definitivă“ a imperialismului.

Dar în ceea ce privește definiția imperialismului trebuie să arătăm că sîntem în totală divergență, în primul rînd, cu Karl Kautsky, principalul teoretician marxist din epoca așa-zisei Internaționale a II-a, adică din epoca 1889—1914. Împotriva ideilor fundamentale exprimate în definiția pe care am dat-o noi imperialismului, Kautsky s-a pronunțat în termeni categorici și în 1915, și chiar încă în noiembrie 1914, declarînd că prin imperialism nu trebuie să înțelegem o „fază“ sau o treaptă în dezvoltarea economiei, ci o politică, și anume o anumită politică „preferată“ de capitalul financiar, că imperialismul nu trebuie „identificat“ cu „capitalismul contemporan“, că, dacă prin imperialism trebuie să înțelegem „toate fenomenele capitalismului contemporan“ — cartelurile, protecționismul, dominația financiarilor, politica colonialistă —, înseamnă că problema dacă imperialismul constituie o necesitate pentru capitalism se reduce la „o tautologie arhiplată“, căci nimeni nu va contesta, „firește, că imperialismul constituie o necesitate vitală pentru capitalism“ etc. Pentru a înfățișa cît mai exact ideea lui Kautsky, vom reproduce definiția pe care a dat-o el imperialismului și care este direct îndreptată împotriva esenței ideilor expuse de noi (căci obiecțiile venind din tabăra marxiștilor germani, care de ani de zile propagă asemenea idei, îi sînt de mult cunoscute lui Kautsky ca obiecții ale unui anumit curent din sînul marxismului).

Iată definiția lui Kautsky :

„Imperialismul este un produs al capitalismului industrial care a atins un grad înalt de dezvoltare. El constă în tendința fiecărei națiuni capitaliste industriale de a-și anexa sau subordona regiuni *agrare* (subliniat de Kautsky) din ce în ce mai mari, indiferent de națiunile care populează aceste teritorii“ *.

Această definiție nu e bună de nimic, pentru că desprinde în mod unilateral, adică arbitrar, numai o singură problemă (deși extrem de importantă atît privită în sine,

* „Die Neue Zeit“, 1914, 2 (vol. 32), p. 909, din 11 septembrie 1914. Cf. 1915, 2, p. 107 și urm.

cît și în legătura ei cu imperialismul) — problema națională, legînd-o în mod arbitrar și greșit numai de capitalul industrial din țările care anexează alte națiuni și scoțînd în evidență, tot atît de arbitrar și de greșit, anexarea de regiuni agrare.

Imperialismul este tendința spre anexiuni — iată la ce se reduce partea *politică* a definiției lui Kautsky. Este o idee justă, dar extrem de incompletă, deoarece din punct de vedere politic imperialismul înseamnă în general tendința spre violență și reacțiune. Pe noi însă ne preocupă aici aspectul *economic* al problemei, pe care însuși Kautsky l-a introdus în definiția sa. Erorile din definiția lui Kautsky sar în ochi. Caracteristic pentru imperialism nu-i *nicidecum* capitalul industrial, ci cel financiar. Nu este întîmplător faptul că în Franța tocmai dezvoltarea deosebit de rapidă a capitalului *financiar*, concomitent cu slăbirea celui industrial, a provocat, cu începere din penultimul deceniu al secolului trecut, o ascuțire extremă a politicii anexioniste (colonialiste). Caracteristică pentru imperialism este tocmai tendința de a anexa *nu numai* regiuni agrare, ci chiar și regiuni dintre cele mai industriale (poftele germane în privința Belgiei, poftele franceze în privința Lorenei), căci, în primul rînd, faptul că împărțirea lumii e deja terminată face ca la o *reîmpărțire* imperialiștii să întindă mîna spre *orice* fel de teritorii, iar în al doilea rînd, esențială pentru imperialism este rivalitatea între cîteva mari puteri care tind spre hegemonie, adică spre acaparare de teritorii nu atît direct pentru sine, cît pentru a-l slăbi pe adversar și a submina hegemonia *lui* (Belgia este pentru Germania deosebit de importantă ca punct de sprijin împotriva Angliei; Bagdadul, pentru Anglia, ca punct de sprijin împotriva Germaniei etc.).

Kautsky se referă în special — și în repetate rînduri — la englezi, care ar fi stabilit semnificația pur politică a cuvîntului imperialism în accepția pe care i-o dă Kautsky. Să luăm pe englezul Hobson. În lucrarea sa „Imperialismul“, apărută în 1902, citim :

„Noul imperialism se deosebește de cel vechi, în primul rînd, prin aceea că în locul tendințelor unui singur impe-

riu în creștere el pune teoria și practica unor imperii rivale, fiecare dintre ele fiind călăuzit de aceeași poftă de expansiune politică și de profit comercial, iar în al doilea rînd prin aceea că interesele financiare sau cele legate de investițiile de capital predomină asupra intereselor comerciale*.

Vedem, așadar, că referirea lui Kautsky la englezi în general este lipsită de orice temei real (el s-ar fi putut referi cel mult la imperialismul englezi vulgari sau la apologeții fățiși ai imperialismului). Vedem cum Kautsky, pretinzându-se a fi în continuare un apărător al marxismului, face în fapt un pas înapoi în comparație cu *social-liberalul* Hobson, care apreciază *mai just* cele două particularități „istoric-concrete ale imperialismului contemporan” (definiția lui Kautsky nu este decît o mostră de desconsiderare a concretului istoric !): 1) concurența dintre *cîteva* imperialismuri și 2) predominarea financiarului asupra negustorului. Dar cînd se vorbește mai ales de anexarea unei țări agrare de către o țară industrială, înseamnă că pe primul plan se pune rolul predominant al negustorului.

Definiția lui Kautsky este nu numai greșită și nemarxistă. Ea servește ca bază unui întreg sistem de concepții care o rup — pe toată linia — și cu teoria marxistă, și cu practica marxistă, lucru despre care vom mai vorbi în cele ce urmează. Este cît se poate de puerilă logomahia stîrnită de Kautsky pe tema dacă treapta contemporană a capitalismului trebuie să fie numită imperialism sau treapta a capitalului financiar. Numiți-o cum vreți; asta n-are nici o importanță. Esențialul e că el, Kautsky, rupe politica imperialismului de economia lui, vorbind de anexiuni ca despre o politică „preferată” de capitalul financiar și opunîndu-i o altă politică burgheză, care ar fi posibilă pe aceeași bază a capitalului financiar. Reiese că monopolurile în domeniul economic ar fi compatibile cu metode nemonopoliste, neviolente, neanexioniste în domeniul politic. Reiese că împărțirea teritorială a globului, care a fost încheiată tocmai în epoca capitalului financiar și care generează specificul formelor actuale ale rivalității

* Hobson. „Imperialism”. L., 1902, p. 324.

dintre marile state capitaliste, ar fi compatibilă cu o politică neimperialistă. Rezultă o cocoloșire, o estompare a celor mai fundamentale contradicții proprii treptei contemporane a capitalismului, în locul unei dezvoltări a adâncimii lor, rezultă reformism burghez în loc de marxism.

Kautsky polemizează cu Cunow, apologetul german al imperialismului și al anexiunilor, care argumentează simplist și cinic : imperialismul este capitalismul contemporan ; dezvoltarea capitalismului este inevitabilă și progresistă ; înseamnă deci că imperialismul este progresist și, în consecință, trebuie să ne prosternăm în fața lui și să-i cîntăm osanale ! Asta ne amintește de felul caricatural în care narodnicii înfățișau pe la 1894—1895 poziția marxiștilor ruși : dacă marxiștii consideră că în Rusia capitalismul este inevitabil și are un caracter progresist, înseamnă că trebuie să deschidă cârciumi și să se îndeletnicească cu sădirea capitalismului. Kautsky obiectează lui Cunow : Nu ! Imperialismul nu este capitalismul contemporan, ci numai una dintre formele politicii promovate de capitalismul contemporan, iar noi putem și trebuie să luptăm împotriva acestei politici, să luptăm împotriva imperialismului, împotriva anexiunilor etc.

La prima vedere, această obiecție pare pe deplin acceptabilă, dar în fapt nu înseamnă decît o propovăduire mai subtilă, mai disimulată (și de aceea mai primejdioasă) a împăcării cu imperialismul, căci o „luptă“ împotriva politicii trusturilor și băncilor care nu atinge bazele lor economice se reduce la reformism și pacifism burghez, la deziderate pioase și inofensive. A ocoli contradicțiile existente, a ignora pe cele mai importante dintre ele, în loc de a le dezvoltă în toată adâncimea lor, — iată la ce se rezumă teoria lui Kautsky, teorie care nu are nimic comun cu marxismul. Bineînțeles că o astfel de „teorie“ nu servește decît la apărarea ideii unității cu cei de teapa lui Cunow !

„Din punct de vedere pur economic — scrie Kautsky — nu este exclus ca sistemul capitalist să parcurgă încă o fază nouă : extinderea politicii cartelurilor asupra poli-

ticii externe, faza ultraimperialismului“ *, adică a supraimperialismului, a unirii imperialismelor din lumea întreagă, și nu a luptei dintre ele, faza suprimării războaielor în condițiile capitalismului, faza „exploatării în comun a lumii de către capitalul financiar unit pe scară internațională“ **.

De această „teorie a ultraimperialismului“ ne vom ocupa ceva mai jos, pentru a arăta în mod amănunțit cât de categoric și de irevocabil o rupe ea cu marxismul. Deocamdată însă, în conformitate cu planul general al acestei expuneri, trebuie să aruncăm o privire asupra datelor economice precise referitoare la această chestiune. Este oare „ultraimperialismul“ posibil „din punct de vedere pur economic“ sau nu e decît o ultraabsurditate?

Dacă prin punct de vedere pur economic înțelegem o abstracție „pură“, atunci tot ce se poate spune se va reduce la teza că dezvoltarea duce la crearea de monopoli, prin urmare la crearea unui monopol mondial unic, a unui trust mondial unic. Este o teză incontestabilă, dar și complet lipsită de conținut, în genul afirmației că „dezvoltarea duce“ la fabricarea produselor alimentare în laboratoare. În acest sens, „teoria“ ultraimperialismului este tot atît de absurdă cum ar fi o „teorie a ultraagriculturii“.

Dar dacă e vorba de condițiile „pur economice“ din epoca capitalului financiar ca epocă istorică concretă, al cărei început coincide cu primii ani ai secolului al XX-lea, răspunsul cel mai bun la abstracțiile searbede ale „ultraimperialismului“ (care servesc exclusiv tendinței ultra-reacționare de a abate atenția de la adîncimea contradicțiilor *existente*) constă în a le opune realitatea economică concretă a economiei mondiale contemporane. Vorbăria goală a lui Kautsky pe tema ultraimperialismului alimentează, între altele, ideea fundamental greșită, care aduce apă la moară apologeților imperialismului, că dominația capitalului financiar *ar atenua* inegalitatea dezvoltării economiei mondiale și contradicțiile dinăuntrul ei, pe cînd în realitate ea le *adîncește* ¹⁵⁴.

* „Die Neue Zeit“, 1914, 2 (vol. 32) din 11 septembrie 1914, p. 921. Cf. 1915, 2, p. 107 și urm.

** „Die Neue Zeit“, 1915, 1, din 30 aprilie 1915, p. 144.

În broșura sa „Introducere în economia mondială” *, R. Calwer încearcă să totalizeze principalele date pur economice care ne dau posibilitatea de a înfățișa în mod concret relațiile din cadrul economiei mondiale la hotarul dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea. El împarte lumea întreagă în cinci „regiuni economice principale”: 1) regiunea Europei centrale (întreaga Europă fără Rusia și Anglia); 2) regiunea britanică; 3) regiunea rusă; 4) regiunea Asiei de răsărit și 5) regiunea americană, incluzând coloniile în „regiunile” statelor cărora le aparțin ele și „lăsînd la o parte” cîteva țări nerepartizate pe regiuni, cum sînt Persia, Afganistanul și Arabia în Asia, Marocul și Abisinia în Africa etc.

Iată, pe scurt, datele economice furnizate de Calwer cu privire la aceste regiuni :

Principalele regiuni economice ale lumii	Supra- față	Popu- lație	Căi de comunicație		Comerț	Industria		
	milioane km ²	milioane de locuitori	căi ferate (mii km)	flota comercială (milioane de tone)	(importul și exportul laolaltă) (milioane de mărci)	extrație de cărbune (milioane tone)	producția de fontă (milioane de tone)	numărul fuzurilor în industria textilă (milioane)
1) regiunea Europei centrale ** (23,6)	27,6	388 (146)	204	8	41	251	15	26
2) regiunea britanică ** (28,6)	28,9	398 (355)	140	11	25	249	9	51
3) regiunea rusă	22	131	63	1	3	16	3	7
4) regiunea Asiei de răsărit	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5) regiunea americană	30	148	379	6	14	245	14	19

Vedem aici trei regiuni în care capitalismul a atins un grad înalt de dezvoltare (sînt puternic dezvoltate și căile de comunicație, și comerțul, și industria): regiunea Europei centrale, regiunea britanică și cea americană. Printre

* R. Calwer, „Einführung in die Weltwirtschaft”. Brl., 1906.

** În paranteză se arată suprafața și populația coloniilor.

statele din aceste regiuni sînt trei care domină lumea : Germania, Anglia și Statele Unite ale Americii. Rivalitatea imperialistă și lupta dintre ele au căpătat un caracter extrem de ascuțit datorită faptului că Germania dispune de o regiune foarte mică și de puține colonii ; crearea „Europei centrale“ aparține încă viitorului și această regiune se naște în focul unei lupte înverșunate. Deocamdată, trăsătura caracteristică a întregii Europe este fărîmîțarea politică. În regiunile britanică și americană concentrarea politică este, dimpotrivă, foarte mare, dar aici există o disproporție enormă între întinsele colonii ale celei dintîi și extrem de micile colonii ale celei de-a doua. Or, în colonii, capitalismul abia începe să se dezvolte. Lupta pentru America de Sud devine tot mai ascuțită.

În celelalte două regiuni — regiunea rusă și cea a Asiei de răsărit —, capitalismul este slab dezvoltat. În cea dintîi, densitatea populației este extrem de mică, iar în cea de-a doua, extrem de mare ; în cea dintîi, concentrarea politică este mare, pe cînd în cea de-a doua, ea lipsește cu desăvîrșire. Împărțirea Chinei abia a început, și lupta dintre Japonia, Statele Unite etc. pentru împărțirea acestei țări se ascute tot mai mult.

Priviți acum în lumina acestei realități — enorma diversitate a condițiilor economice și politice, extrema discrepanță dintre ritmurile de dezvoltare ale diferitelor țări etc., lupta înverșunată dintre statele imperialiste — basmul stupid al lui Kautsky despre un ultraimperialism „pașnic“. Ce altceva este aceasta dacă nu încercarea reacționară a unui mic-burghez speriat de a se ascunde de cumplita realitate ? Nu este oare clar că cartelurile internaționale, care lui Kautsky i se par a fi germenii „ultraimperialismului“ (așa cum prepararea tabletelor în laborator „ar putea“ fi considerată drept germene al ultraagriculturii), ne oferă un exemplu de împărțire și *reîmpărțire* a lumii, de trecere de la o împărțire pașnică la una nepașnică și viceversa ? Nu este oare clar că capitalul financiar din S.U.A. și din alte țări, care cu participarea Germaniei și-a împărțit în chip pașnic lumea întreagă — bunăoară, în cadrul sindicatului internațional al șinelor de cale ferată sau al trustului internațional al

navigației comerciale —, *reîmparte* acum aceeași lume pe baza noului raport de forțe, care se schimbă pe cale cu totul nepașnică ?

Capitalul financiar și trusturile nu slăbesc, ci accentuează deosebirea în ceea ce privește ritmul de dezvoltare a diferitelor părți ale economiei mondiale. Și din moment ce raportul de forțe s-a schimbat, în ce alt mod ar putea fi rezolvate, în condițiile capitalismului, contradicțiile existente dacă nu prin *forță* ? Date extrem de precise cu privire la ritmul diferit de dezvoltare a capitalismului și a capitalului financiar în întreaga economie mondială găsim în statistica căilor ferate*. În ultimele decenii de dezvoltare imperialistă, lungimea căilor ferate a crescut după cum urmează :

	Căi ferate (în mil km)		
	1890	1913	+
Europa	224	346	+122
Statele Unite ale Americii	268	411	+143
Toate coloniile	82	210	+128
Statele independente și semiindependente din Asia și America....	43	137	+ 94
	125	347	+222
<i>Total</i>	617	1 104	

Mai rapid ca oriunde, așadar, s-au dezvoltat căile ferate în colonii și în țările independente (și semiindependente) din Asia și America. Se știe că capitalul financiar al celor mai mari 4—5 state capitaliste taie și spânzură aici nestânjenit. Două sute de mii de kilometri de linii ferate noi în colonii și în alte țări ale Asiei și Americii înseamnă peste 40 de miliarde de mărci capital nou investit, în condiții deosebit de avantajoase, cu garanții speciale de rentabilitate, cu comenzi grase pentru oțelării etc. etc.

Mai rapid ca oriunde se dezvoltă capitalismul în colonii și în țările de peste ocean. Dintre ele se ridică *noi* puteri imperialiste (Japonia). Lupta dintre imperialismele mondiale se ascute. Crește tributul pe care-l ia capitalul financiar de la întreprinderile deosebit de rentabile din colonii

* Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1915 ; Archiv für Eisenbahnwesen, 1892 ; unele date de amănunt cu privire la repartizarea căilor ferate între coloniile diferitelor țări pe 1890 au trebuit să fie calculate cu oarecare aproximație¹⁰⁸.

și din țările de peste ocean. La împărțirea acestei „prăzi”, o parte excepțional de mare revine unor țări care nu dețin întotdeauna locul întâi în ceea ce privește ritmul de dezvoltare a forțelor de producție. În statele cele mai mari, luate laolaltă cu coloniile lor, lungimea căilor ferate era după cum urmează :

	(în mii km)		
	1890	1913	
Statele Unite	268	413	+145
Imperiul britanic	107	208	+101
Rusia	32	78	+ 46
Germania	43	68	+ 25
Franța	41	63	+ 22
<i>Total în aceste 5 state</i>	<i>491</i>	<i>830</i>	<i>+339</i>

Așadar, circa 80% din lungimea totală a căilor ferate sînt concentrate în mîinile celor 5 mari puteri. Dar concentrarea *proprietății* asupra acestor căi, concentrarea capitalului financiar este incomparabil mai mare, căci milionarii englezi și francezi, de pildă, dețin o parte foarte mare din acțiunile și obligațiunile căilor ferate americane, ruse etc.

Datorită coloniilor sale, Anglia și-a extins rețeaua „sa” feroviară cu 100 000 km, de patru ori mai mult decît Germania. Este însă îndeobște cunoscut că în acest răstimp dezvoltarea forțelor de producție ale Germaniei, și în special dezvoltarea producției de cărbune și de fier, a avut un ritm incomparabil mai rapid decît în Anglia, fără să mai vorbim de Franța și de Rusia. În 1892, Germania a produs 4 900 000 de tone de fontă, față de 6 800 000 de tone cît a produs Anglia, pe cînd în 1912 producția ei de fontă a fost de 17 600 000 de tone, față de 9 000 000 în Anglia, ceea ce înseamnă o precumpănire enormă asupra Angliei ! * Se pune întrebarea : *în condițiile capitalismului*, ce alt mijloc, în afară de război, putea să existe pentru înlăturarea neconcordanței dintre dezvoltarea forțelor de

* Cf., de asemenea, Edgar Crammond, „The Economic Relations of the British and German Empires”, în „Journal of the Royal Statistical Society”, 1914, July, pp. 777 ss.

producție și acumularea capitalului, de o parte, și împărțirea coloniilor și a „sferelor de influență” ale capitalului financiar, de altă parte ?

VIII. PARAZITISMUL ȘI PUTREFACTIA CAPITALISMULUI

Trebuie să examinăm acum o altă latură foarte importantă a imperialismului, căreia în majoritatea considerațiilor pe această temă i se acordă prea puțină importanță. Una dintre deficiențele marxistului Hilferding este că el a făcut aici un pas înapoi față de nemarxistul Hobson. Vorbim de parazitismul propriu imperialismului.

După cum am văzut, principala bază economică a imperialismului o constituie monopolul. Acesta este un monopol capitalist sau, cu alte cuvinte, unul izvorât din capitalism și care, în condițiile generale ale capitalismului, ale producției de mărfuri și ale concurenței, se află într-o contradicție permanentă și ireductibilă cu aceste condiții generale. Cu toate acestea, ca orice monopol, el generează inevitabil o tendință spre stagnare și putrefacție. În măsura în care se stabilesc, fie și numai temporar, prețuri de monopol, în aceeași măsură dispar pînă la un anumit grad stimulentele progresului tehnic, și deci ale oricărui alt progres, ale oricărui mers înainte, în aceeași măsură apare, de asemenea, posibilitatea economică de a frîna în mod artificial progresul tehnic. Un exemplu : în America, un oarecare Owens a inventat o mașină pentru fabricarea sticlelor care înseamnă o adevărată revoluție în acest domeniu. Cartelul german al fabricanților de sticle a cumpărat brevetele lui Owens și le-a închis în sertar, împiedicînd astfel folosirea lor. Firește că în condițiile capitalismului monopolul nu este niciodată în stare să înlătorească cu desăvîrșire și pentru foarte mult timp concurența de pe piața mondială (acesta este, de altfel, unul dintre motivele pentru care teoria ultraimperialismului este o teorie absurdă). Firește că posibilitatea de a reduce cheltuielile de producție și de a mări profiturile prin introducerea unor perfecționări tehnice acționează în favoarea schimbărilor. Dar *tendința* spre stagnare și putrefacție, proprie monopolului, continuă să acționeze la rîndul

ei, și în unele ramuri ale industriei, în unele țări, pentru anumite intervale de timp, ea devine precumpănitoare.

Monopolul stăpînirii unor colonii deosebit de întinse, bogate sau favorabil așezate acționează în aceeași direcție.

Mai departe. Imperialismul înseamnă o acumulare uriașă de capital bănesc într-un număr mic de țări, acumulare care, după cum am văzut, se ridică la 100—150 de miliarde de franci în hîrtii de valoare. De aici rezultă o creștere extraordinară a clasei sau, mai exact, a păturii rentierilor, adică a persoanelor care trăiesc din „tăierea cupoanelor“ și care nu au nici o legătură cu vreo întreprindere, unica lor profesiune fiind trîndăvia. Exportul de capital, una dintre cele mai importante baze economice ale imperialismului, accentuează și mai mult această totală lipsă de legătură a păturii rentierilor cu producția și imprimă întregii țări care trăiește din exploatarea muncii cîtorva colonii și țări de dincolo de ocean pecetea parazitismului.

„În 1893 — scrie Hobson — capitalul englez investit în străinătate reprezenta circa 15% din întreaga avere a Regatului Unit“*. Reamintim că, în perioada 1893—1915, acest capital s-a mărit aproximativ de două ori și jumătate. „Imperialismul agresiv — citim mai departe la Hobson —, care-l costă atît de scump pe contribuabil și care are pentru industriaș și comerciant o însemnătate atît de mică..., constituie o sursă de mari profituri pentru capitalistul care caută plasament pentru capitalul său“... (în limba engleză, această noțiune se exprimă printr-un singur cuvînt: „investor“, adică „investitor de capital“, rentier)... „Întregul venit anual pe care Marea Britanie îl obține din întregul său comerț exterior și colonial, din import și export, este evaluat de statisticianul Giffen la 18 000 000 l.st. (aproape 170 000 000 de ruble) în 1899, socotind 2¹/₂% la întreaga valoare a exportului și importului însumînd 800 000 000 l.st.“ Oricît de mare ar fi acest venit, el nu poate explica imperialismul agresiv al Marii Britanii, pe care-l explică însă foarte bine cele

* Hobson, p. 59, 60.

90 000 000—100 000 000 l. st. reprezentînd venitul la capitalul „investit“, venitul păturii de rentieri.

Venitul rentierilor întrece *de cinci ori* venitul provenit din comerțul exterior al celei mai „comerciale“ țări din lume! Iată esența imperialismului și a parazitismului imperialist.

Noțiunea de „stat-rentier“ (Rentnerstaat) sau de stat-cămătar devine, de aceea, un termen curent în literatura economică referitoare la imperialism. Lumea s-a împărțit în două: pe de o parte, un mănunchi de state-cămătari, iar pe de alta, o majoritate uriașă formată din state debitoare. „Printre investițiile de capital în străinătate — scrie Schulze-Gaevernitz —, primul loc îl dețin cele care revin țărilor politicește dependente sau țărilor aliate: Anglia acordă împrumuturi Egiptului, Japoniei, Chinei, Americii de Sud. La nevoie, flota de război a Angliei joacă rolul de portărel. Forța politică a Angliei o apără împotriva revoltei debitorilor“*. În lucrarea sa „Sistemul economic al investițiilor de capital în străinătate“, Sartorius von Waltershausen spune că Olanda este un model de „stat-rentier“ și arată că, în momentul de față, Anglia și Franța sînt pe cale de a deveni și ele astfel de state**. Schilder consideră că cinci țări industriale — Anglia, Franța, Germania, Belgia și Elveția — au „un caracter pronunțat de țări creditoare“. Olanda nu este inclusă în această categorie numai pentru că e „slab dezvoltată din punct de vedere industrial“***. Statele Unite sînt o țară creditoare numai pe continentul american.

„Anglia — scrie Schulze-Gaevernitz — se transformă treptat dintr-un stat industrial într-un stat creditor. Cu toată creșterea absolută a producției industriale și a exportului de produse industriale, crește însemnătatea relativă pe care o au pentru întreaga economie națională veniturile provenite din dobînzii și dividende, din emisiuni, comisioane și speculații. După părerea mea, tocmai acest fapt constituie baza economică a avîntului imperialist. Între creditor și debitor se stabilesc legături mai trainice

* Schulze-Gaevernitz. „Br. Imp.“, p. 320 și altele.

** Sart. von Waltershausen. „D. Volkswirt. Syst. etc.“ Brl., 1907, Buch IV.

*** Schilder, p. 393.

decît între vînzător și cumpărător“ * . În ceea ce privește Germania, editorul revistei berlineze „Die Bank“, A. Lansburgh, scria în 1911, într-un articol intitulat „Germania — stat-rentier“, următoarele : „În Germania este frecvent ironizată preferința francezilor pentru viața de rentier, dar în același timp se uită că, în măsura în care e vorba de burghezie, condițiile din Germania devin din ce în ce mai asemănătoare cu cele din Franța“ ** .

Statul-rentier este statul capitalismului parazit, al capitalismului în putrefacție, și această împrejurare nu poate să nu aibă repercusiuni atît asupra tuturor condițiilor social-politice din țările respective, în general, cît și asupra celor două curente principale din mișcarea muncitorească, în special. Pentru a învedera cît mai convingător justetea acestei afirmații, dăm cuvîntul unui autor ca Hobson, care ca martor este cel mai „demn de crezare“, pentru că nu poate fi bănuț de părtinire față de „ortodoxismul marxist“, iar pe de altă parte este englez și cunoaște bine starea de lucruri din țara cea mai bogată atît în colonii și în capital financiar, cît și în experiență imperialistă.

Descriind, sub impresia încă proaspătă a războiului anglo-bur, legătura dintre imperialism și interesele „finanțiarilor“, creșterea profiturilor lor de pe urma comenzilor, a livrărilor etc., Hobson scria : „Dirigitorii acestei politici net parazitare sînt capitaliștii ; dar aceleași motive influențează și asupra atitudinii unor anumite categorii de muncitori. În multe orașe, principalele ramuri industriale depind de comenzile pe care le face statul ; imperialismul centrelor industriei metalurgice și de construcții navale se datorește în mare măsură acestui fapt“. După părerea autorului, slăbirea vechilor imperii a fost provocată de următoarele două împrejurări : 1) „parazitismul economic“ și 2) alcătuirea armatei din elemente provenite din rîndurile popoarelor dependente. „Prima este practica parazitismului economic, care constă în aceea că statul dominant folosește provinciile și coloniile sale, precum și țările dependente, în scopul îmbogățirii clasei sale conducă-

* Schulze-Gaevernitz. „Br. Imp.“, 122.

** „Die Bank“, 1911, 1, p. 10—11.

toare și al coruperii claselor sale de jos, pentru ca acestea să rămână docile“. Posibilitatea unei asemenea coruperi — sub orice formă s-ar face ea — presupune, adăugăm noi, existența unui profit înalt de monopol.

Referitor la cea de-a doua împrejurare, Hobson scrie : „Unul dintre cele mai stranii simptome ale orbirii imperialismului este ușurința cu care Marea Britanie, Franța și celelalte națiuni imperialiste pornesc pe acest drum. Marea Britanie a mers cel mai departe în această privință. Majoritatea bătăliilor prin care am cucerit imperiul nostru indian au fost duse de trupele noastre alcătuite din indigeni ; în India, ca și în Egipt în ultima vreme, mari armate permanente se află sub comanda unor britanici ; aproape toate războaiele pentru cucerirea Africii, cu excepția părții ei sudice, le-au purtat pentru noi indigenii“.

Perspectiva împărțirii Chinei îi sugerează lui Hobson următoarele considerații de ordin economic : „Cea mai mare parte din țările Europei occidentale ar putea căpăta atunci aspectul și caracterul pe care îl au astăzi unele regiuni din aceste țări : sudul Angliei, Riviera, regiunile din Italia și din Elveția, prin excelență turistice, locuite de bogătași, și anume : un mănunchi de aristocrați bogați care încasează dividende și pensii din îndepărtatul Orient, iar alături de ei un grup ceva mai mare de funcționari de carieră și de negustori și un număr mai mare de servitori și de muncitori din transporturi și din industria care lucrează la finisarea produselor. Principalele ramuri industriale ar dispărea, iar produsele alimentare și semifabricatele de mare consum ar veni ca tribut din Asia și din Africa“. „Iată ce perspective ne deschide o uniune mai largă a statelor occidentale, o federație europeană a marilor puteri ; ea nu numai că nu ar stimula progresul civilizației mondiale, ci ar putea crea imensa primejdie a unui parazitism occidental : separarea unui grup de națiuni industriale avansate, ale căror clase de sus primesc un tribut enorm din Asia și din Africa și cu ajutorul acestui tribut întrețin mari mase docile de funcționari și de slugi, care nu se mai ocupă cu producția de produse agricole și industriale de masă, ci cu prestarea de servicii personale sau cu o muncă industrială de importanță secun-

dară, sub controlul unei noi aristocrații — aristocrația finanței. Cei care nu ezită să respingă pur și simplu această teorie“ (trebuia spus : perspectivă), „pe motivul că nici nu merită să fie examinată, ar trebui să se gândească la condițiile economice și sociale existente azi în districtele din sudul Angliei, care au și fost aduse într-o astfel de situație. Ei ar trebui să se gândească ce extindere colosală ar putea lua acest sistem dacă China ar fi supusă controlului economic al unor asemenea grupuri de financiari, de «investitori de capital», controlului unor funcționari din aparatul lor de stat și economic care să pompeze profituri din cel mai mare rezervor potențial pe care l-a cunoscut vreodată lumea, în scopul de a consuma aceste profituri în Europa. Situația este, bineînțeles, mult prea complicată, iar jocul forțelor mondiale prea puțin susceptibil de calculare pentru a permite ca aceasta sau orice altă tălmăcire a viitorului într-o singură direcție să fie foarte verosimilă. Dar influențele care dirijează actualmente imperialismul Europei occidentale acționează în această direcție, și dacă nu vor întâmpina nici o împotrivire, dacă nu vor fi abătute în altă direcție, vor continua să acționeze tocmai în direcția unei asemenea desăvârșiri a procesului“ *.

Autorul are perfectă dreptate : *dacă* forțele imperialismului n-ar întâmpina împotrivire, ele ar duce tocmai la această situație. Semnificația unor „State Unite ale Europei“ în condițiile de azi, în condițiile imperialismului, este aici just apreciată. Ar trebui adăugat doar că și *înăuntrul* mișcării muncitorești oportuniștii, vremelnici învingători azi în majoritatea țărilor, „lucrează“ sistematic și perseverent tocmai în această direcție. Imperialismul, care înseamnă împărțirea lumii și exploatare, nu numai a Chinei, care înseamnă profituri înalte de monopol pentru un mănunchi de țări foarte bogate, creează posibilități economice pentru coruperea păturilor de sus ale proletariatului și prin aceasta alimentează oportunismul, încheagă și întărește tabăra oportuniștilor. Dar nu trebuie

* Hobson, pp. 103, 205, 144, 335, 386.

uitate forțele care acționează împotriva imperialismului în general și a oportunismului în special, forțe pe care, firește, nu poate să le vadă social-liberalul Hobson.

Oportunistul german Gerhard Hildebrand, care la timpul său a fost exclus din partid pentru apărarea imperialismului, dar care astăzi ar putea să fie liderul partidului așa-zis „social-democrat” din Germania, îl completează de minune pe Hobson, propovăduind ideea „Statelor Unite ale Europei occidentale” (fără Rusia) în vederea unor „acțiuni comune”... împotriva negrilor din Africa, împotriva „marii mișcări islamice”, pentru întreținerea unei „armate și flote puternice”, împotriva „coaliției chino-japoneze” * etc.

Descrierea „imperialismului britanic” în lucrarea lui Schulze-Gaevernitz ne arată aceleași trăsături de parazitism. Din 1865 pînă în 1898, venitul național al Angliei aproape s-a dublat, în timp ce venitul „provenit din străinătate” s-a mărit *de 9 ori*. Dacă „meritul” imperialismului constă în aceea că „îl deprinde pe negru cu munca” (fără constrîngere nu merge...), în schimb „primejdia” lui constă în aceea că „Europa va arunca munca fizică — mai întîi munca din agricultură și mine, iar apoi și muncile mai brute din industrie — pe umerii oamenilor de culoare, în timp ce ea se va mulțumi cu rolul de rentier, pregătind, poate, astfel emanciparea economică, iar apoi și emanciparea politică a raselor de culoare”.

În Anglia, tot mai multe terenuri sînt scoase din circuitul agricol și afectate sportului, distracțiilor pentru cei bogați. Despre Scoția — unde se află cele mai aristocratice terenuri de vînătoare și alte terenuri de sport — se spune că „trăiește grație trecutului ei și d-lui Carnegie” (miliardar american). Numai pentru alergările de cai și pentru vînătoarea de vulpi, Anglia cheltuiește anual 14 000 000 l.st. (cam vreo 130 000 000 de ruble). Numărul rentierilor din Anglia se ridică la aproximativ 1 000 000. Procentul populației producătoare scade :

* Gerhard Hildebrand. „Die Erschütterung der Industriebherrschaft und des Industriesozialismus”. 1910, p. 229 și urm.

	Populația Angliei (în milioane)	Numărul munci- torilor în princi- palele ramuri ale industriei	Procentul față de populație
1851	17,9	4,1	23%
1901	32,5	4,9	15%

Și, vorbind despre clasa muncitoare engleză, cercetătorul burghez al „imperialismului britanic de la începutul secolului al XX-lea“ se vede nevoit să facă sistematic o deosebire între „*pătura de sus*“ a muncitorilor și „*pătura de jos, propriu-zis proletară*“. Pătura de sus furnizează marea majoritate a membrilor cooperativelor și ai sindicatelor, ai societăților sportive și ai nenumăratelor secte religioase. La nivelul acestei pături este adaptat dreptul de vot, care în Anglia „este încă destul de îngrădit pentru a exclude *pătura de jos, propriu-zis proletară*“ !! Pentru a înfățișa în culori trandafirii situația clasei muncitoare engleze, se vorbește de obicei numai de această pătură de sus, care formează *minoritatea* proletariatului : de pildă, „problema șomajului este prin excelență o problemă care afectează Londra și *pătura proletară de jos, pe care oamenii politici n-o prea iau în seamă...*“ *. Ar fi trebuit să spună : pe care politicienii burghezi și oportuniștii „socialiști“ n-o prea iau în seamă.

Printre particularitățile imperialismului care sînt legate de cercul fenomenelor descrise aici este și scăderea emigrației din țările imperialiste și creșterea imigrației (afluxul de muncitori și strămutările) din țări mai înapoiate, unde salariile sînt mai mici. Emigrația din Anglia, remarcă Hobson, scade începînd din 1884 : ea reprezenta 242 000 în acel an și 169 000 în 1900. Emigrația din Germania a atins nivelul maxim în deceniul 1881—1890 : 1 453 000, scăzînd în cele două decenii următoare respectiv la 544 000 și la 341 000. În schimb a crescut numărul muncitorilor care vin în această țară din Austria, Italia, Rusia etc. Potrivit recensămîntului din 1907, în Germania se aflau 1 342 294 de străini, dintre care 440 800 de muncitori industriali și 257 329 de muncitori agricoli **.

* Schulze-Gaevernitz. „Br. Imp.“, 301.

** Statistik des Deutschen Reichs, Bd. 211.

În Franța, muncitorii din industria minieră sînt „în mare parte” străini : polonezi, italieni, spanioli *. În Statele Unite ale Americii, emigranții din estul și sudul Europei lucrează în muncile cele mai prost retribuite, pe cînd muncitorii americani dau cel mai mare procent de persoane numite în funcții de supraveghetori sau care lucrează la muncile cele mai bine retribuite **. Imperialismul are tendința de a crea și în rîndurile muncitorilor categorii privilegiate și de a le rupe de masa largă a proletariatului.

Trebuie să subliniem că în Anglia tendința imperialismului de a dezbină pe muncitori și de a întări în rîndurile lor oportunismul, de a provoca o descompunere vremenică a mișcării muncitorești a apărut cu mult înainte de sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Într-adevăr, două trăsături caracteristice esențiale ale imperialismului s-au manifestat în Anglia încă de la mijlocul secolului al XIX-lea : deținerea unor vaste posesiuni coloniale și a unei situații de monopol pe piața mondială. Marx și Engels au urmărit sistematic, decenii de-a rîndul, această legătură dintre oportunismul din mișcarea muncitorească și particularitățile imperialiste ale capitalismului englez. Engels, de pildă, îi scria lui Marx la 7 octombrie 1858 : „Proletariatul englez se îmburghezește de fapt din ce în ce mai mult, așa încît această națiune, cea mai burgheză dintre toate, pare a urmări să aibă în cele din urmă o aristocrație burgheză și un proletariat burghez *alături* de burghezie. Firește, din partea unei națiuni care exploatează întregul glob, această tendință este, într-o anumită măsură, justificată” ¹⁵⁶. Aproape un sfert de secol mai tîrziu, în scrisoarea din 11 august 1881, Engels vorbește despre „cele mai proaste tradeunionuri engleze, care se lasă conduse de oameni cumpărați de burghezie sau cel puțin plătiți de ea” ¹⁵⁷. Iar în scrisoarea din 12 septembrie 1882 către Kautsky, Engels scria : „Mă întrebați ce gîndesc muncitorii englezi despre politica colonială ? Ei bine, exact ce gîndesc despre politică în general. Aici nu există un partid muncitoresc, există numai conservatori și radical-liberali, iar muncitorii

* Henger. „Die Kapitalsanlage der Franzosen”, St., 1913.

** Hourvich. „Immigration and Labour”, N. Y., 1913.

profită liniștit, împreună cu ei, de monopolul colonial al Angliei și de monopolul ei pe piața mondială” *. (Același lucru îl spune Engels în prefața la ediția a doua a lucrării sale „Situația clasei muncitoare din Anglia”, 1892¹⁵⁸.)

Aici sînt arătate limpede cauzele și efectele. Cauzele : 1) exploatarea lumii întregi de către această țară ; 2) situația ei de monopol pe piața mondială ; 3) monopolul ei colonial. Efectele : 1) îmburghezirea unei părți a proletariatului englez ; 2) o parte a proletariatului se lasă condusă de oameni cumpărați de burghezie sau cel puțin plătiți de ea. Imperialismul de la începutul secolului al XX-lea a terminat împărțirea lumii între un mănunchi de state, astfel încît fiecare dintre acestea exploatează acum (în sensul stoarcerii de supraprofit) o parte a „globului” ceva mai mică decît cea exploatată de Anglia în 1858 ; fiecare dintre ele deține pe piața mondială o situație de monopol datorită trusturilor, cartelurilor, capitalului financiar, precum și relațiilor dintre creditor și debitor ; fiecare are, într-o anumită măsură, un monopol colonial (am văzut că din 75 000 000 km², cît reprezintă suprafața tuturor coloniilor din lume, 65 000 000, adică 86%, sînt concentrate în mîinile a 6 puteri ; 61 000 000, adică 81%, sînt concentrate în mîinile a 3 puteri).

Trăsătura distinctivă a situației actuale o constituie existența unor condiții economice și politice care nu puteau să nu adîncească incompatibilitatea dintre oportunism și interesele generale și fundamentale ale mișcării muncitorești : dintr-un embrion, imperialismul a devenit sistem dominant ; monopolurile capitaliste au ocupat primul loc în economia națională și în politică ; împărțirea lumii a fost dusă pînă la capăt ; iar pe de altă parte, în locul monopolului exclusiv al Angliei, vedem că între un mic număr de puteri imperialiste se desfășoară o luptă pentru participarea la monopol, luptă care caracterizează tot începutul secolului al XX-lea. Astăzi oportunismul nu mai poate triumfa pe deplin în mișcarea muncitorească a

* Briefwechsel von Marx und Engels, Bd. II, S. 290 ; IV, 453. — K. Kautsky. „Sozialismus und Kolonialpolitik”. Brl. 1907, p. 79 ; această broșură a fost scrisă în vremurile de mult apuse cînd Kautsky mai era marxist.

unei țări pentru un șir lung de decenii, așa cum a învins în Anglia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar într-o serie de țări el s-a copt, s-a răscopt și a putrezit, contopindu-se pe deplin, sub forma social-șovinismului *, cu politica burgheziei.

IX. CRITICA IMPERIALISMULUI

Prin critica imperialismului, în sensul larg al cuvîntului, înțelegem atitudinea pe care diferitele clase ale societății o au față de politica imperialismului în funcție de ideologia lor generală.

Proporțiile uriașe ale capitalului financiar, care este concentrat în mâini puține și creează o rețea neobișnuit de larg ramificată și densă de relații și legături, prin intermediul căreia el își subordonează nu numai masa capitaliștilor mijlocii și mici, ci și pe aceea a capitaliștilor și producătorilor foarte mici, pe de o parte, și lupta ascuțită împotriva celorlalte grupuri naționale-statale de financieri pentru împărțirea lumii și pentru dominația asupra altor țări, pe de altă parte, provoacă trecerea în bloc a tuturor claselor avute de partea imperialismului. Tendința „generală” de a se entuziasma în fața perspectivelor imperialismului, apărarea lui înverșunată și idealizarea lui în fel și chip — iată semnul vremii. Ideologia imperialistă pătrunde și în clasa muncitoare, care nu este despărțită printr-un zid chinezesc de celelalte clase. Dacă liderii actualului Partid așa-zis „social-democrat” din Germania au căpătat pe drept cuvînt numele de „social-imperialiști”, adică socialiști în vorbe și imperialiști în fapte, nu-i mai puțin adevărat că Hobson a constatat încă în 1902 existența în Anglia a „imperialiștilor fabieni” — membrii organizației oportuniste „Societatea fabiană”.

Oamenii de știință și publiciștii burghezi iau apărarea imperialismului, de obicei, într-o formă întrucîtva voalată, disimulînd dominația deplină a imperialismului și rădăcinile lui adînci, străduindu-se să scoată pe primul plan

* Social-șovinismul rus al domnilor Potresov, Cihenkeli, Maslov etc., atît în forma lui fălișă cît și în cea camuflată (al d-ilor Ciheidze, Skobelev, Akselrod, Martov etc.), își are și el originea în varietatea rusă a oportunistului, și anume în lichidatorism.

particularități și detalii secundare, căutînd să abată atenția de la ceea ce este esențial și recurgînd în acest scop la arhipuerile proiecte de „reformă” de felul celeia care preconizează ca trusturile sau băncile să fie puse sub supravegherea poliției etc. Mai rar se manifestă imperialiștii fățiși, cinici, care au curajul să recunoască absurditatea ideii unei reformări a trăsăturilor esențiale ale imperialismului.

Să dăm un exemplu. În publicația „Weltwirtschaftliches Archiv”, imperialiștii germani caută să urmărească mișcările de eliberare națională din colonii, în special, bineînțeles, din cele negermane. Ei înregistrează frămîntările și protestele din India, mișcările din Natal (Africa de sud), din Indiile Olandeze etc. Într-o notă pe marginea unei dări de seamă engleze asupra Conferinței din 28—30 iunie 1910 a națiunilor și raselor subjugate, la care au participat reprezentanți ai diferitelor popoare asiatice, africane și europene aflate sub dominație străină, unul dintre acești imperialiști, comentînd cuvîntările rostite la conferință, scrie: „Împotriva imperialismului, spun ei, trebuie să ducem lupta: statele dominante trebuie să recunoască dreptul la independență al popoarelor subjugate; un tribunal internațional trebuie să supravegheze aplicarea tratatelor încheiate între marile puteri și popoarele slabe. La aceste deziderate pioase s-a limitat conferința. Participanții la această conferință nu înțeleg cîtuși de puțin adevărul că imperialismul e indisolubil legat de capitalism în forma lui actuală și că de aceea (!!) lupta directă împotriva imperialismului nu are sorți de izbîndă, afară doar de cazul cînd s-ar mărgini la combaterea unor excese deosebit de odioase” *. Deoarece îndreptarea prin reforme a bazelor imperialismului este o înșelătorie, „un deziderat pios”, deoarece reprezentanții burghezi ai națiunilor asuprite nu merg „mai departe” înainte, acest reprezentant burghez al națiunii asuprite merge „mai departe” *înapoi*, spre o atitudine slugarnică față de imperialism, camuflată sub pretenția de „rigurozitate științifică”. Nimic de zis, frumoasă „logică” !

* Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. II, p. 193.

Problema dacă este posibilă o schimbare prin reforme a bazelor imperialismului, problema dacă trebuie să se meargă înainte, spre ascuțirea și adâncirea contradicțiilor generate de el, sau înapoi, spre atenuarea lor, sînt problemele fundamentale ale criticii imperialismului. Deoarece particularitățile politice ale imperialismului sînt reacțiunea pe toată linia și intensificarea aspirării naționale în legătură cu dominația oligarhiei financiare și cu înlăturarea liberei concurențe, de la începutul secolului al XX-lea se manifestă în mai toate țările imperialiste o opoziție mic-burgheză-democratică față de imperialism. Și ruptura lui Kautsky și a larg răspînditului curent internațional al kautskismului cu marxismul constă tocmai în aceea că el, Kautsky, nu numai că n-a căutat și n-a știut să ia atitudine împotriva acestei opoziții mic-burgeze, reformiste și economice profund reacționare, ci, dimpotrivă, i s-a alăturat în practică.

În Statele Unite, războiul imperialist din 1898 împotriva Spaniei a provocat opoziția „antiimperialiștilor”, acești ultimi mohicani ai democrației burgeze, care îl numeau război „criminal”, considerau că anexarea de teritorii străine este o încălcare a constituției, declarau că felul în care s-a procedat cu șeful indigenilor din Filipine, Aguinaldo (după ce i s-a făgăduit că țara sa va fi liberă, au fost debarcate trupe americane, iar insulele Filipine au fost anexate), este o „înșelătorie din partea șoviniștilor” și citau cuvintele lui Lincoln : „cînd omul alb se guvernează singur, asta este autogovernare ; cînd el se guvernează singur și totodată guvernează pe alții, asta nu mai este autogovernare, ci despotism” *. Dar atîta timp cît toată această critică se temea să recunoască legătura indisolubilă dintre imperialism și trusturi, deci legătura indisolubilă dintre imperialism și bazele capitalismului, atîta timp cît ea se temea să se alăture forțelor generate de marea producție capitalistă și de dezvoltarea acesteia, ea rămînea un „deziderat pios”.

Aceeași este și poziția fundamentală adoptată de Hobson în critica pe care o face imperialismului. Hobson a

* J. Patouillet. „L'impérialisme américain”. Dijon, 1904, p. 272.

luat-o înainte lui Kautsky, ridicându-se împotriva „inevitabilității imperialismului“ și subliniind necesitatea „de a ridica capacitatea de consum“ a populației (în condițiile capitalismului !). Dintr-un punct de vedere mic-burghez critică imperialismul, atotputernicia băncilor, oligarhia financiară etc. autorii Agahd, A. Lansburgh, L. Eschwege, de repetate ori citați de noi, iar dintre autorii francezi — Victor Bérard, autorul lucrării superficiale „Anglia și imperialismul“, apărută în 1900. Toți aceștia, care sînt departe de a se pretinde marxiști, opun imperialismului libera concurență și democrația, condamnă planul aventurist al construirii liniei ferate Berlin-Bagdad, generator de conflicte și război, exprimă „pioase deziderate“ de pace etc., și pînă și A. Neymarck, statisticianul emisiunilor internaționale, totalizînd în 1912 sutele de miliarde de franci ale valorilor „internaționale“, a exclamat : „Este oare de conceput ca pacea să poată fi violată?... ca în fața unor asemenea cifre uriașe cineva să-și asume riscul de a declanșa un război?“ *

Din partea unor economiști burghezi nu trebuie să ne mire o asemenea naivitate ; lor le și *convine* să pară atît de naivi și să vorbească „serios“ despre pace în condițiile imperialismului. Dar ce a mai rămas din marxismul lui Kautsky, cînd în 1914, 1915 și 1916 el adoptă același punct de vedere burghezo-reformist și afirmă că „toți sînt de acord“ (imperialiștii, pseudosocialiștii și social-pacifiștii) în privința păcii ? În loc să analizeze și să dezvăluie profundele contradicții ale imperialismului, el nu manifestă decît reformista „dorință pioasă“, de a le ocoli, de a le ignora.

Iată o mostră de felul în care înțelege Kautsky să facă din punct de vedere economic critica imperialismului. El ia cifrele exportului și importului Angliei în și din Egipt pe anii 1872 și 1912 ; reiese că acest export și import a crescut mai slab decît exportul și importul total al Angliei. În legătură cu aceasta, Kautsky conchide : „N-avem nici un motiv să presupunem că fără ocuparea militară a Egiptului, numai sub influența acțiunii factorilor econo-

* Bulletin de l'Institut international de statistique. T. XIX, livr. II, p. 225.

mici, comerțul Angliei cu această țară ar fi crescut mai încet“. „Tendențele expansioniste ale capitalului“ „pot fi cel mai bine realizate nu prin metodele violente ale imperialismului, ci prin democrație pașnică“ *.

Aceste considerații ale lui Kautsky, pe care d-l Spectator, scutierul său rus (și ocrotitorul rus al social-șoviniștilor), le repetă în zeci de variante, constituie temelia criticii kautskiste a imperialismului, și de aceea trebuie să insistăm mai amănunțit asupra lor. Începem cu un citat din Hilferding, despre ale cărui concluzii Kautsky a spus de repetate ori, între altele și în aprilie 1915, că sînt „unanim acceptate de toți teoreticienii socialiști“.

„Nu este treaba proletariatului — scrie Hilferding — să opună politicii capitaliste mai progresiste politica depășită a erei liberului-schimb și a atitudinii ostile față de stat. Răspunsul proletariatului la politica economică a capitalului financiar, la imperialism, poate fi numai socialismul, și nicidecum liberul schimb. Nu idealul restabilirii liberei concurențe — el a devenit astăzi un ideal reacționar — poate fi acum țelul politicii proletare, ci numai suprimarea totală a concurenței prin înlăturarea capitalismului“ **.

Kautsky a rupt cu marxismul, preconizînd pentru epoca capitalului financiar un „ideal reacționar“, „democrația pașnică“, „numai acțiunea factorilor economici“, — deoarece în *mod obiectiv* acest ideal ne trage înapoi, de la capitalismul monopolist la cel nemonopolist, și este o înșelătorie reformistă.

Comerțul cu Egiptul (sau cu altă colonie sau semicolonie) „ar fi crescut“ într-o măsură mai mare *fără* ocupație militară, fără imperialism, fără capitalul financiar. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că ritmul de dezvoltare al capitalismului ar fi fost mai rapid dacă libera concurență n-ar fi fost îngrădită nici prin existența monopolurilor în general, nici prin „legăturile“ ori prin apăsarea (adică tot prin monopolul) capitalului financiar, nici prin stăpînirea monopolistă a coloniilor de către unele țări?

* Kautsky. „Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund“. Nürnberg, 1915, p. 72 și 70.

** „Capitalul financiar“, p. 567.

Alt sens nu pot avea considerațiile lui Kautsky, iar acest „sens“ este un nonsens. Să admitem că *da*, că libera concurență, fără nici un fel de monopoluri, *ar fi* dezvoltat mai rapid capitalismul și comerțul. Se știe însă că, cu cât mai rapidă este dezvoltarea comerțului și a capitalismului, cu atât mai intensă este concentrarea producției și a capitalului, concentrare care *generează* monopolul. Iar monopolurile s-au și născut, s-au născut tocmai *din* libera concurență ! Chiar dacă monopolurile au început acum să frâneze dezvoltarea, asta nu poate constitui totuși un argument în favoarea liberei concurențe, care a devenit imposibilă după ce a dat naștere monopolurilor.

Oricum am suci și am învățat raționamentul lui Kautsky, nu vom găsi în el nimic altceva decât reacționarism și reformism burghez.

Chiar dacă ați corectat acest raționament și, asemenea lui Spectator, ați spune că comerțul coloniilor engleze cu Anglia se dezvoltă acum mai încet decât comerțul lor cu alte țări, — nici asta nu l-ar salva pe Kautsky. Căci ceea ce lovește în comerțul Angliei este *tot* monopolul, *tot* imperialismul, însă monopolul și imperialismul altei țări (America, Germania). Se știe că cartelurile au dus la tarife vamale protecționiste de un tip nou, original : sînt protejate (asta a subliniat-o încă Engels în volumul al III-lea al „Capitalului“¹⁵⁹) tocmai produsele exportabile. E cunoscut apoi sistemul, propriu cartelurilor și capitalului financiar, „de a exporta sub prețul de cost“, la prețuri de „dumping“, cum spun englezii, și anume : înăuntrul țării cartelul își desfășoară produsele la prețuri ridicate, de monopol, iar în străinătate le desfășoară la prețuri de dumping pentru a-l torpila pe concurent, pentru a lărgi la maximum producția proprie etc. Dacă Germania își dezvoltă mai rapid decât Anglia comerțul cu coloniile engleze, aceasta nu dovedește decât că imperialismul german este mai proaspăt, mai puternic, mai organizat decât cel englez, că îi este superior, dar nu dovedește nicidecum „precumpănirea“ liberului schimb, căci lupta se dă aici nu între liberul schimb, de o parte, și protecționismul, dependența colonială, de altă parte, ci între un imperialism și altul, între un monopol și altul, între un capital financiar și

altul. Precumpănirea imperialismului german asupra celui englez e mai puternică decât zidul granițelor coloniale sau al tarifelor vamale protecționiste; a deduce de aici un „argument” în favoarea liberului schimb și a „democrației pașnice” înseamnă a debita o platitudine, a uita trăsăturile și însușirile fundamentale ale imperialismului, a substitui marxismului reformismul mic-burghez.

Este demn de remarcat că pînă și economistul burghez A. Lansburgh, care critică imperialismul dintr-un punct de vedere tot atît de mic-burghez ca și Kautsky, a prelucrat totuși într-o manieră mai științifică datele statisticii comerciale. El nu compară o țară luată la întîmplare și nu o singură colonie cu celelalte țări, ci compară exportul unei țări imperialiste 1) în țări care depind de ea din punct de vedere financiar, care iau bani cu împrumut de la ea, și 2) în țări care nu depind de ea din punct de vedere financiar. Iată rezultatul:

Exportul din Germania (în milioane de mărci)

	1889	1908	Creștere în %	
În țări care din punct de vedere financiar depind de Germania:	România	48,2	70,8	+ 47%
	Portugalia.....	19,0	32,8	+ 73%
	Argentina.....	60,7	147,0	+143%
	Brazilia	48,7	84,5	+ 73%
	Chile	28,3	52,4	+ 85%
	Turcia	29,9	64,0	+114%
<i>Total</i>	<i>234,8</i>	<i>451,5</i>	<i>+ 92%</i>	
În țări care din punct de vedere financiar nu depind de Ger- mania:	Marea Britanie..	651,8	997,4	+ 53%
	Franța	210,2	437,9	+108%
	Belgia	137,2	322,8	+135%
	Elveția	177,4	401,1	+127%
	Australia	21,2	64,5	+205%
	Indiile Olandeze	8,8	40,7	+363%
<i>Total</i>	<i>1 206,6</i>	<i>2 264,4</i>	<i>+ 87%</i>	

Lansburgh n-a totalizat datele și de aceea n-a observat că, dacă aceste cifre oferă vreo dovadă, apoi numai împotriva tezei sale, căci exportul în țările care din punct de

vedere financiar depind de Germania a crescut *totuși mai repede*, deși nu cu mult, decît în cele care din punct de vedere financiar nu depind de ea (am spus „dacă“, deoarece statistica lui Lansburgh e încă departe de a fi completă).

Cercetînd legătura dintre export și împrumuturi, Lansburgh scrie :

„În 1890/91 a fost contractat un împrumut românesc prin intermediul unor bănci germane, care în anii precedenți dăduseră deja avansuri în contul lui. Împrumutul servea în special pentru achitarea materialului de cale ferată care fusese comandat în Germania. În 1891, exportul german în România s-a cifrat la 55 000 000 de mărci. În anul următor a scăzut la 39 400 000 și, cu unele întreruperi, a continuat să scadă pînă în 1900, cînd s-a redus la 25 400 000 de mărci. Abia în anii din urmă a fost din nou atins nivelul anului 1891, și aceasta mulțumită a două noi împrumuturi.

Exportul german în Portugalia a crescut, ca urmare a împrumuturilor din 1888/89, la 21 100 000 de mărci (în 1890); apoi în următorii doi ani a scăzut respectiv la 16 200 000 și 7 400 000 și a revenit la vechiul său nivel abia în 1903.

Și mai grăitoare sînt datele referitoare la comerțul germano-argentinian. Datorită împrumuturilor din 1888 și 1890, exportul german în Argentina a atins în 1889 cifra de 60 700 000 de mărci. Doi ani mai tîrziu exportul nu mai reprezenta decît 18 600 000, adică mai puțin de o treime din exportul anului 1889. Abia în 1901 el a atins și a depășit nivelul anului 1889, ceea ce se datora unor noi împrumuturi acordate statului și comunelor, finanțării unor construcții de uzine electrice și altor operații de credit.

Exportul în Chile a crescut, în urma împrumutului din 1889, la 45 200 000 (în 1892) și a scăzut apoi, după un an, la 22 500 000. După un nou împrumut, contractat prin intermediul unor bănci germane în 1906, exportul s-a ridicat la 84 700 000 (în 1907), pentru a scădea din nou, în 1908, la 52 400 000^{*}.

* „Die Bank“, 1909, 2, p. 819 și urm.

Din aceste fapte, Lansburgh deduce amuzanta morală filistină că exportul bazat pe împrumuturi este extrem de nesigur și de inegal, că nu e bine să exporti capitaluri în străinătate în loc să dezvolți în chip „firesc” și „armorios” industria națională, că pe Krupp îl costă „scump” bacșișurile de milioane care se dau la contractarea împrumuturilor străine etc. Dar faptele vorbesc limpede: sporirea exportului este legată *tocmai* de manoperele frauduloase ale capitalului financiar, care nu se sinchisește de morala burgheză și scoate două piei de pe o singură oaie: întâi, profitul de la împrumut și, al doilea, profitul de la *aceiași* împrumut, când acesta este întrebuințat pentru cumpărarea produselor lui Krupp sau a materialelor de cale ferată ale sindicatului oțelului etc.

Repetăm: departe de a considera că statistica lui Lansburgh este fără cusur, am găsit totuși necesar s-o reproducem aici pentru că e mai științifică decât statistica lui Kautsky și a lui Spectator, pentru că Lansburgh încearcă să abordeze just problema. Pentru a putea aprecia rolul capitalului financiar în domeniul exportului etc., trebuie să știi să separi legătura specială și exclusivă dintre export și manoperele financiarilor, dintre export și desfacerea produselor cartelurilor etc. A compara însă pur și simplu coloniile în general cu țări necoloniale, a compara un imperialism cu alt imperialism, o semicolonie sau o colonie (Egiptul) cu toate celelalte țări înseamnă a ocoli și a estompa *fondul* problemei.

Critica pe care Kautsky o face din punct de vedere teoretic imperialismului nu are nimic comun cu marxismul tocmai pentru că nu este bună decât ca punct de plecare pentru propovăduirea păcii și unității cu oportuniștii și cu social-șoviniștii, pentru că ocolește și estompează contradicțiile cele mai adânci și fundamentale ale imperialismului: contradicția dintre monopoluri și libera concurență care există alături de ele, contradicția dintre „operațiile” uriașe (și profiturile uriașe) ale capitalului financiar și comerțul „cinstit” pe piața liberă, contradicția dintre carteluri și trusturi, de o parte, și industria necartelată, de altă parte etc.

De același reacționarism este pătrunsă și faimoasa teorie a „ultraimperialismului“, inventată de Kautsky. Comparați considerațiile făcute de el pe această temă în 1915 cu considerațiile făcute de Hobson în 1902 :

Kautsky : „...Nu s-ar putea oare ca actuala politică imperialistă să fie înlăturată de una nouă, ultraimperialistă, care să pună în locul luptei dintre capitalurile financiare naționale exploatarea în comun a lumii de către capitalul financiar unit pe scară internațională ? O asemenea fază nouă a capitalismului este în orice caz imaginabilă. Nu avem încă date suficiente pentru a putea decide dacă ea este sau nu realizabilă“ *.

Hobson : „Creștinismul, care s-a statornicit în câteva mari imperii federative, fiecare dintre ele avînd o serie de colonii necivilizate și de țări dependente, apare în ochii multora ca o dezvoltare cît se poate de legitimă a tendințelor contemporane, și anume ca o dezvoltare care ar oferi cele mai bune speranțe de pace durabilă pe baza trainică a interimperialismului“.

Ultraimperialism sau supraimperialism a numit Kautsky ceea ce Hobson a numit cu 13 ani înaintea lui interimperialism. În afară de născocirea unui nou termen savant prin înlocuirea unui prefix latin cu altul, progresul gîndirii „științifice“ constă la Kautsky numai în pretenția de a da drept marxism ceea ce Hobson califică în fond drept fățarnicie a popilor englezi. După războiul anglo-bur era cît se poate de firesc ca această preacinstită castă să-și îndrepte toate eforturile spre *consolarea* micilor burghezi și a muncitorilor englezi, care pierduseră pe mulți de-ai lor în bătăliile din Africa de sud și care trebuiau să plătească impozite majorate pentru a asigura financiarilor englezi profituri mai mari. Și ce altă consolare mai bună putea ea să ofere decît aceea că imperialismul nu e chiar atît de rău, că el se apropie de inter-(sau ultra-)imperialism, care-i în stare să asigure o pace permanentă ? Ori-care ar fi bunele intenții ale popilor englezi sau ale miorosului Kautsky, sensul social obiectiv, adică real, al „teoriei“ lui nu este decît unul singur : *consolarea* arhireac-

* „Neue Zeit“, 30 aprilie 1915, 144.

ționară a maselor cu speranța că în condițiile capitalismului ar fi posibilă o pace permanentă, abătîndu-li-se atenția de la contradicțiile ascuțite și de la problemele acute ale contemporaneității spre falsele perspective ale unui viitor și pretîns nou „ultraimperialism“. Înșelarea maselor — nimic altceva nu oferă teoria „marxistă“ a lui Kautsky.

Într-adevăr, e de ajuns s-o confruntăm cu fapte îndeobște cunoscute, incontestabile, pentru a ne convinge cît de false sînt perspectivele pe care Kautsky caută să le sugereze muncitorilor germani (și muncitorilor din toate țările). Să luăm India, Indochina și China. Se știe că aceste trei țări coloniale și semicoloniale, cu o populație de 600 000 000—700 000 000 de locuitori, sînt exploatare de capitalul financiar al cîtorva puteri imperialiste: Anglia, Franța, Japonia, Statele Unite etc. Să presupunem că aceste țări imperialiste vor încheia alianțe, unele împotriva altora, cu scopul de a-și apăra sau lărgi posesiunile, interesele și „sferele de influență“ în statele asiatice amintite. Aceste alianțe vor fi „interimperialiste“ sau „ultraimperialiste“. Să presupunem că *toate* puterile imperialiste vor încheia o alianță pentru împărțirea „pașnică“ a țărilor asiatice menționate; aceasta va fi o alianță a „capitalului financiar unit pe scară internațională“. Istoria secolului al XX-lea ne oferă exemple concrete de asemenea alianțe, de pildă, în relațiile dintre marile puteri și China¹⁶⁰. Se pune întrebarea: este oare „imaginabilă“ supoziția ca, în condițiile menținerii capitalismului (și această menținere este evident presupusă de Kautsky), asemenea alianțe să nu fie de scurtă durată, să excludă fricțiunile, conflictele și lupta sub toate formele posibile?

E de ajuns să punem limpede această întrebare, pentru ca să nu i se poată da decît un răspuns negativ. Căci în condițiile capitalismului *nu* se poate imagina un alt criteriu pentru împărțirea sferelor de influență, a intereselor, a coloniilor etc. în afară de acela al *forței* participanților la împărțire, al forței lor economice generale, financiare, militare etc. Iar forța acestor participanți la împărțire se schimbă într-o măsură inegală, căci în condițiile capitalismului nu poate fi vorba de o dezvoltare *egală* a diferitelor întreprinderi, trusturi, ramuri industriale și țări. Acum o

jumătate de veac Germania era o cantitate neglijabilă, dacă luăm forța ei capitalistă în comparație cu aceea a Angliei de atunci; același lucru se poate spune despre Japonia în comparație cu Rusia. Este oare „imaginabilă“ supoziția că peste zece, douăzeci de ani raportul de forțe dintre puterile imperialiste va rămâne *neschimbat*? Nu, ea este absolut *inimaginabilă*.

De aceea, în realitatea capitalistă, și nu în searbăda fantezie filistină a popilor englezi sau a „marxistului“ german Kautsky, alianțele „interimperialiste“ sau „ultra-imperialiste“ — indiferent dacă s-ar încheia sub forma unei coaliții imperialiste împotriva alteia sau sub forma unei coaliții generale a *tuturor* puterilor imperialiste — sînt *inevitabil* doar „răgazuri“ între războaie. Alianțele pașnice pregătesc războaiele și, la rîndul lor se nasc din războaie, condiționîndu-se reciproc și generînd alternarea formelor de luptă pașnică și nepașnică pe *una și aceeași* bază — baza legăturilor și a relațiilor imperialiste ale economiei mondiale și ale politicii mondiale. Iar preaînțeleptul Kautsky, pentru a liniști pe muncitori și a-i împăca cu social-șoviniștii, care au trecut de partea burgheziei, *rupe* una de alta verigile acestui lanț unic, rupe alianța pașnică (și ultraimperialistă, ba chiar ultra-ultraimperialistă) de astăzi a *tuturor* puterilor în vederea „pacificării“ Chinei (amintiți-vă de înăbușirea răscoalei boxerilor¹⁶¹) de conflictul nepașnic de mîine, care pregătește pentru poimîine o nouă coaliție „pașnică“ generală pentru împărțirea, să zicem, a Turciei *etc. etc.* În locul conexiunii vii dintre perioadele de pace imperialistă și perioadele de războaie imperialiste, Kautsky oferă muncitorilor o abstracție moartă pentru a-i împăca cu conducătorii lor morți.

În prefața la lucrarea sa „Istoria diplomației în dezvoltarea internațională a Europei“, americanul Hill împarte istoria diplomației moderne în următoarele perioade: 1) era revoluției; 2) mișcarea constituțională; 3) era „imperialismului comercial“* din zilele noastre. Un alt autor împarte istoria „politicii mondiale“ a Marii Britanii cu începere de la 1870 în 4 perioade: 1) prima perioadă asiatică (lupta

* David Jayne Hill. „A History of the Diplomacy in the international development of Europe“, vol. I, p. X.

împotriva înaintării Rusiei în Asia centrală în direcția Indiei); 2) perioada africană (aproximativ 1885—1902) — lupta împotriva Franței pentru împărțirea Africii („Fachoda” 1898, la un pas de război cu Franța); 3) a doua perioadă asiatică (tratatul cu Japonia împotriva Rusiei) și 4) perioada „europeană”, în care politica Angliei este îndreptată mai ales împotriva Germaniei*. „Ciocnirile politice dintre detașamentele de avangardă se produc pe terenul financiar”, a scris încă în 1905 „specialistul” bancar Riesser, arătând cum capitalul financiar francez, operând în Italia, a pregătit alianța politică a acestor țări, cum s-a desfășurat lupta dintre Germania și Anglia pentru Persia, lupta tuturor capitalurilor europene pentru împrumuturile solicitate de China etc. Iată realitatea vie a alianțelor pașnice „ultraimperialiste” în legătura lor indisolubilă cu conflictele imperialiste pur și simplu.

Estomparea de către Kautsky a celor mai adânci contradicții ale imperialismului, estomparea care se transformă inevitabil într-o disimulare a hidoșeniei acestuia, își lasă urmele și în critica pe care acest autor o face trăsăturilor politice prin care se caracterizează imperialismul. Imperialismul este epoca capitalului financiar și a monopolurilor, care generează pretutindeni tendințe spre dominație, și nu spre libertate. Reacțiune pe toată linia, indiferent de regimul politic, ascuțirea extremă a contradicțiilor și în acest domeniu — iată rezultatul acestor tendințe. Se întetește îndeosebi asuprirea națională și tendința spre anexiuni, adică spre încălcarea independenței naționale (căci anexarea nu este altceva decât o încălcare a autodeterminării națiunilor). Hilferding subliniază cu drept cuvânt legătura dintre imperialism și întetirea asuprii naționale: „Cît despre țările recent devenite accesibile — scrie el —, acolo capitalul importat adâncește contradicțiile și stîrnește în rîndurile popoarelor a căror conștiință națională se trezește o împotrivire mereu crescîndă față de venetici; această împotrivire se poate ușor transforma în măsuri primejdioase îndreptate împotriva capitalului străin. Vechile relații sociale trec printr-un proces de revoluționare radicală, mile-

* Schilder, op. cit. p. 178.

nara stare de izolare agrară a «națiunilor aflate în afara istoriei» dispăre, iar ele înseși sînt atrase în vîltoarea capitalistă. Chiar capitalismul dă treptat popoarelor subjugate mijloacele și căile pentru eliberarea lor. Și ceea ce a fost cîndva țelul suprem al națiunilor europene : crearea statului național unitar ca instrument al libertății economice și culturale devine și țelul lor. Această mișcare de independență amenință capitalul european în cele mai prețioase și mai promițătoare dintre domeniile lui de exploatare, iar capitalul european își poate menține dominația numai sporindu-și neîncetat forțele militare*.

La aceasta trebuie adăugat că nu numai în țările recent devenite accesibile, dar și în țările vechi, imperialismul duce la anexiuni, la întărirea asupririi naționale și, prin urmare, la creșterea împotrivirii. Luînd atitudine împotriva tezei potrivit căreia imperialismul întetește reacțiunea politică, Kautsky lasă în umbră problema, astăzi deosebit de actuală, a imposibilității unității cu oportuniștii în epoca imperialismului. Declarîndu-se împotriva anexiunilor, el o face într-o formă cît mai puțin jenantă și cît mai lesne acceptabilă pentru oportuniști. Deși se adresează nemijlocit publicului german, el ocolește lucrurile cele mai importante și mai actuale, de pildă faptul că Alsacia-Lorena este un teritoriu anexat de Germania. Să luăm un exemplu care va ilustra această „deviere a gîndirii“ lui Kautsky. Să presupunem că un japonez condamnă anexarea Filipinelor de către americani. Se pune întrebarea : cine-l va crede că o face din ostilitate față de anexiuni în general, și nu din dorința de a anexa el însuși Filipinele ? Și nu va trebui oare să admitem că „lupta“ acestui japonez împotriva anexiunilor poate fi socotită sinceră și politicește cinstită numai în cazul cînd el se ridică și împotriva anexării Coreii de către Japonia, cînd cere pentru Coreea libertatea de a se despărți de Japonia ?

Atît analiza teoretică a imperialismului, cît și critica lui din punct de vedere economic și politic sînt la Kautsky *pe de-a-ntregul* pătrunse de tendința, absolut incompatibilă cu marxismul, de a estompa și a șterge contradicțiile cele

* „Capitalul financiar“, 487.

mai fundamentale, de a menține cu orice preț unitatea cu oportunistul din mișcarea muncitorească europeană, unitate care se destramă.

X. LOCUL ISTORIC AL IMPERIALISMULUI

Am văzut că, prin esența sa economică, imperialismul este capitalism monopolist. Însuși acest fapt determină locul istoric al imperialismului, căci monopolul, care ia naștere pe terenul liberei concurențe și tocmai din libera concurență, înseamnă trecerea de la capitalism la o formațiune social-economică superioară. Trebuie să relevăm îndeosebi patru forme principale de monopoluri sau de manifestări principale ale capitalismului monopolist, caracteristice pentru epoca de care ne ocupăm.

În primul rînd, monopolul a luat naștere din concentrarea producției pe o treaptă foarte înaltă a dezvoltării ei. Acestea sînt uniunile monopoliste ale capitaliștilor, cartelurile, syndicatele, trusturile. Am văzut ce rol uriaș au ele în viața economică contemporană. Pe la începutul secolului al XX-lea, ele au devenit pe deplin precumpănitoare în țările avansate, și dacă primii pași pe calea cartelării au fost făcuți mai întîi de țări cu tarife protecționiste ridicate (Germania, America), — nu-i mai puțin adevărat că Anglia, cu sistemul liberului schimb practicat de ea, a înregistrat doar ceva mai tîrziu același fapt esențial : nașterea monopolurilor din concentrarea producției.

În al doilea rînd, monopolurile au dus la o intensificare a acaparării celor mai importante izvoare de materii prime, în special pentru industria de bază — și cea mai cartelată — a societății capitaliste : industria cărbunelui și cea siderurgică. Stăpînirea monopolistă a celor mai importante izvoare de materii prime a sporit enorm puterea marelui capital și a ascuțit contradicția dintre industria cartelată și cea necartelată.

În al treilea rînd, monopolul a luat naștere din sistemul bancar. Din modeste întreprinderi mijlocitoare, băncile s-au transformat în monopolști ai capitalului financiar. Nu mai mult de 3—5 bănci foarte mari ale oricăreia dintre na-

țiunile capitaliste cele mai avansate au realizat „uniunea personală“ a capitalului industrial și a celui bancar și au concentrat în mâinile lor puterea de a dispune de multe miliarde, care reprezintă partea cea mai mare a capitalurilor și a veniturilor bănești ale întregii țări. Oligarhia financiară, care prinde într-o rețea deasă de relații de dependență toate instituțiile economice și politice ale societății burgheze contemporane, fără excepție, — iată manifestarea cea mai pregnantă a acestui monopol.

În al patrulea rând, monopolul a luat naștere din politica colonialistă. La numeroasele mobiluri „vechi“ ale politicii colonialiste, capitalul financiar a adăugat lupta pentru izvoare de materii prime, pentru export de capital, pentru „sfere de influență“ — adică sfere de tranzacții rentabile, concesiuni, profituri monopoliste etc. —, în sfârșit lupta pentru spațiu economic în general. Când puterile europene dețineau prin coloniile lor a zecea parte din teritoriul Africii, de pildă, cum era cazul încă în 1876, politica colonialistă se putea desfășura în chip nemonopolist, după metoda „ocupării libere“, ca să zicem așa, a diferite teritorii. Dar când (pe la 1900) $\frac{9}{10}$ din Africa au ajuns să fie deja acaparate, când lumea întreagă a ajuns să fie deja împărțită, a început în mod inevitabil era stăpînirii coloniale monopoliste și, prin urmare, era luptei deosebit de înverșunate pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii.

Este îndeobște cunoscut în ce măsură a ascuțit capitalismul monopolist toate contradicțiile capitalismului. Este de ajuns să amintim scumpetea traiului și apăsarea exercitată de carteluri. Această ascuțire a contradicțiilor este cea mai puternică forță motrice a perioadei istorice de tranziție care a început o dată cu victoria definitivă a capitalului financiar mondial.

Monopoluri, oligarhie, tendințe de dominație în locul tendințelor de libertate, exploatarea unui număr tot mai mare de națiuni mici sau slabe de către un mănunchi de națiuni foarte bogate sau foarte puternice, toate acestea au generat acele trăsături distinctive ale imperialismului care ne determină să-l caracterizăm drept capitalism parazită sau în putrefacție. Tot mai mult iese în relief, ca una dintre tendințele imperialismului, crearea „statului-rentier“,

a statului-cămătar, a cărui burghezie trăiește într-o măsură mereu crescîndă din exportul de capital și din „tăierea de cupoane“. Ar fi greșit să se creadă că această tendință spre putrefacție exclude o creștere rapidă a capitalismului. Nu, unele ramuri industriale, unele pături ale burgheziei, unele țări manifestă în epoca imperialismului, cu o forță mai mare sau mai mică, cînd una, cînd alta dintre aceste tendințe. Privit în ansamblu, capitalismul crește incomparabil mai rapid decît înainte, dar această creștere nu numai că devine în general mai inegală, ci inegalitatea se manifestă în special și prin putrefacția țărilor celor mai bogate în capital (Anglia).

Cu privire la ritmul dezvoltării economice a Germaniei, Riesser, autorul unui studiu asupra marilor bănci germane, spune: „Progresul nu tocmai lent al epocii precedente (1848—1870) se află, față de ritmul dezvoltării întregii economii a Germaniei, și în special a băncilor ei, în epoca actuală (1870—1905), cam în același raport în care viteza străbunei diligențe se află față de viteza ameițitoare a automobilului modern, care începe să devină primejdioasă atît pentru cei dinăuntru lui, cît și pentru pietonul ce-și vede fără grijă de drum“. La rîndul său, acest capital financiar, care a crescut neobișnuit de repede, și tocmai pentru că a crescut atît de repede, n-ar avea nimic împotriva să treacă la o stăpînire mai „liniștită“ a coloniilor care ar putea fi smulse, nu numai prin mijloace pașnice, națiunilor mai bogate. În Statele Unite, dezvoltarea economică a avut în ultimele decenii un ritm și mai rapid decît în Germania, și tocmai datorită acestui fapt trăsăturile parazitare ale capitalismului american contemporan s-au manifestat cu o deosebită vigoare. Pe de altă parte, compararea burgheziei americane republicane, de pildă, cu burghezia monarhistă japoneză sau germană arată că chiar și cea mai pronunțată deosebire politică devine extrem de atenuată în epoca imperialismului, dar nu pentru că ar fi în genere lipsită de importanță, ci pentru că în toate aceste cazuri e vorba de o burghezie cu trăsături de parazitism net conturate.

Prin faptul că într-o ramură industrială din multe altele, într-o țară din multe altele etc., capitaliștii obțin profituri înalte de monopol, ei capătă posibilitatea economică de a

corupe unele pături de muncitori, iar vremelnic chiar o minoritate destul de însemnată a acestora, atrăgându-i de partea burgheziei din ramura industrială respectivă sau a burgheziei națiunii respective împotriva tuturor celorlalte. Accentuarea antagonismului dintre națiunile imperialiste în legătură cu împărțirea lumii întărește această tendință. Astfel se creează legătura dintre imperialism și oportunism, legătură care s-a manifestat în Anglia mai devreme și mai puternic decît în oricare altă parte, datorită faptului că unele trăsături imperialiste ale dezvoltării au apărut aici mult mai devreme ca în alte țări. Unii autori, printre care se numără și L. Martov, de pildă, preferă să ocolească faptul — deosebit de izbitor astăzi — că există o legătură între imperialism și oportunismul din mișcarea muncitorească, limitându-se la considerații „oficial-optimiste“ (în spiritul lui Kautsky și al lui Huysmans) de felul următor : cauza adversarilor capitalismului n-ar avea sorți de izbîndă dacă tocmai capitalismul avansat ar duce la întărirea oportunismului sau dacă tocmai muncitorii mai bine retribuiți ar înclina spre oportunism etc. Nu trebuie să ne înșelăm asupra semnificației acestui „optimism“ : este un optimism referitor la oportunism și care servește la camuflarea lui. În realitate însă, dezvoltarea deosebit de rapidă și deosebit de odioasă a oportunismului este departe de a constitui cheazășia unei victorii trainice a lui, după cum rapiditatea evoluției unui abces pe un organism sănătos nu poate decît să grăbească spargerea abcesului și însănătoșirea organismului. Cei mai periculoși în această privință sînt oamenii care nu vor să înțeleagă că lupta împotriva imperialismului, dacă nu este indisolubil legată de lupta împotriva oportunismului, se reduce la o frază lipsită de conținut și amăgitoare.

Din tot ce am spus mai sus despre esența economică a imperialismului reiese că acesta trebuie caracterizat drept capitalism de tranziție sau, mai bine zis, capitalism muribund. În această privință este extrem de instructiv că economiștii burghezi care descriu capitalismul contemporan folosesc în mod curent termeni ca : „împietire“, „lipsă de izolare“ etc. ; băncile sînt „întreprinderi care, prin sarcinile și prin dezvoltarea lor, nu au un caracter economic strict

privat, ci depășesc tot mai mult sfera reglementării economice strict private“. Și același Riesser, căruia îi aparțin aceste cuvinte, declară cu un aer foarte serios că „prezicerea“ marxiștilor în ceea ce privește „socializarea“ „nu s-a adevărit“ !

Dar ce exprimă cuvîntul „împlere“ ? El sesizează numai o singură trăsătură, mai izbitoare, a procesului care se desfășoară sub ochii noștri. El arată că observatorul vorbește de copaci fără să vadă pădurea. El copiază orbește ceea ce este exterior, întîmplător, haotic și ne dezvăluie în persoana observatorului un om copleșit de materialul brut și complet incapabil să înțeleagă conținutul și semnificația acestui material. Deținerea de acțiuni, relațiile dintre proprietarii privați „se împletesc întîmplător“. Dar substratul acestei împletiri, temelia ei rezidă în relațiile de producție sociale care se schimbă. Cînd o mare întreprindere devine o întreprindere gigantică și organizează metodic, pe baza unor date generale precis calculate, livrarea unor materii prime în proporție de $\frac{2}{3}$ sau $\frac{3}{4}$ din cantitatea necesară pentru satisfacerea consumului unei populații de zeci de milioane : cînd se organizează sistematic transportarea acestei materii prime la centrele de producție cele mai convenabile, aflate uneori la o depărtare de sute și mii de kilometri unul de altul ; cînd toate stadiile succesive de prelucrare a materialului, inclusiv stadiul fabricării unei serii întregi de tipuri de produse finite, sînt coordonate dintr-un centru unic ; cînd distribuirea acestor produse între zeci și sute de milioane de consumatori se face după un plan unic (desfacerea petrolului în America și în Germania de către trustul american al petrolului), devine clar că avem de-a face cu o socializare a producției, și nicidecum cu o simplă „împlere“, că relațiile economice private și relațiile de proprietate privată constituie un înveliș care nu mai corespunde conținutului și care trebuie să putrezească inevitabil, dacă înlăturarea lui va fi în chip artificial întîrziată, un înveliș care (în cazul cel mai rău, dacă vindicarea abcesului oportunist va întîrzia) poate să rămîină în stare de putrefacție un timp relativ îndelungat, dar care va fi totuși fără doar și poate înlăturat.

Schulze-Gaevernitz, un admirator entuziast al imperialismului german, exclamă :

„Dacă în ultimă instanță conducerea sistemului bancar german revine unei duzini de persoane, este clar că activitatea lor prezintă de pe acum pentru binele poporului o importanță mai mare decât activitatea majorității miniștrilor“ (aici e mai convenabil să uiți „împlinirea“ dintre bancheri, miniștri, industriași și rentieri...) „...Dacă analizăm temeinic tendințele de dezvoltare arătate mai sus, obținem următoarele : capitalul bănesc al națiunii e reunit în bănci ; băncile sînt legate între ele prin cartelare ; capitalul națiunii, în căutare de plasament, ia forma de hîrtii de valoare. Aceasta înseamnă că se împlinesc cuvintele geniale ale lui Saint-Simon : «Actuala anarhie în producție, provenind din faptul că relațiile economice se desfășoară fără o reglementare unitară, trebuie să facă loc organizării producției. Producția nu va mai fi condusă de întreprinzători izolați, independenți unul de altul, care nu cunosc nevoile economice ale oamenilor, ci de o anumită instituție socială. Un comitet central însărcinat cu această conducere, avînd posibilitatea să cuprindă domeniul vast al economiei sociale dintr-un punct de vedere mai înalt, o va reglementa spre folosul întregii societăți și va remite mijloacele de producție în mâini competente, îngrijindu-se mai ales de asigurarea unei armonii permanente între producție și consum. Există instituții care au inclus în sfera preocupărilor lor o anumită organizare a activității economice : băncile». Sîntem încă departe de împlinirea acestor cuvinte ale lui Saint-Simon, dar ne aflăm pe calea care duce la înfăptuirea lor : un marxism deosebit de acela conceput de Marx, dar deosebit numai prin formă“ *.

Nimic de zis : frumoasă „infirmare“ a lui Marx, infirmare care face un pas înapoi de la analiza științifică riguroasă a lui Marx la intuirea — deși genială, dar totuși numai intuire a lui Saint-Simon.

* „Grundriss der Sozialökonomik“, 146.

la Berlin din 1913 pînă în 1921. „Socialiștii internaționaliști din Germania“ s-au pronunțat fățiș împotriva războiului și a oportunismului și au adoptat în Germania poziția cea mai consecventă în problema delimitării de social-șovinism și de centrism. La Conferința de la Zimmerwald, J. Borchardt, reprezentantul grupului I.S.D., a fost singurul dintre cei zece delegați germani care a semnat proiectul de rezoluție și proiectul de manifest ale stîngii zimmerwaldiene. Curînd după încheierea lucrărilor conferinței, biroul stîngii zimmerwaldiene a fost încunoștințat că grupul „Socialiștilor internaționaliști din Germania“ a aderat la stînga zimmerwaldiană. O înștiințare în acest sens a fost publicată în „Internationale Flugblätter“ nr. 1. Acest grup nu a avut legături largi cu masele și de aceea s-a destrămat curînd. — 302.

- 120 Articolul „*Șovinism german și negerman*“ a apărut pentru prima oară în revista „*Voprosi Strahovania*“ nr. 5 (54) din 1916.

„*Voprosi Strahovania*“ — revistă bolșevică legală; a apărut la Petersburg, cu întreruperi, din octombrie 1913 pînă în martie 1918. În timpul primului război mondial a fost unica publicație bolșevică legală din Petersburg. Revista a luptat nu numai pentru înfăptuirea asigurărilor sociale, ci și pentru „lozincile neciuntite“ ale bolșevicilor — ziua de muncă de 8 ore, confiscarea pămînturilor moșierești și instaurarea republicii democratice. La această revistă au colaborat bolșevicii A. N. Vinokurov, N. A. Scripnik, P. I. Stucika, N. M. Șvernik, deputații bolșevici din Duma a IV-a de stat, împuterniciți ai caselor de ajutor în caz de boală, muncitori de rînd. — 304.

- 121 Vezi F. Engels. „*Rolul violenței în istorie*“, București, Editura politică, 1958, p. 67. — 306.

- 122 „*Russkoe Znamea*“ — ziar ultrareacționar, organ al „Uniunii poporului rus“; a apărut la Petersburg din noiembrie 1905 pînă în 1917. — 306.

- 123 Cartea „*Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*“ a fost scrisă în ianuarie-iunie 1916, la Zürich.

Fenomenele noi apărute în dezvoltarea capitalismului au fost constatate de Lenin cu mult înainte de începutul primului război mondial. Într-o serie de lucrări scrise între anii 1895 și 1913 („Proiect de program al partidului social-democrat și explicarea programului“ (1895—1896), „Războiul din China“ (1900), „Învățămintele crizei“ (1901), „Cronica internă“ (1901), „Concentrarea producției în Rusia“ (1912), „Creșterea bogăției capitaliste“ (1913), „Înapoiata Europă și înaintata Asie“ (1913), „Destinele istorice ale învățurii lui Karl Marx“ (1913), „Cu privire la unele cuvîntări ale deputaților muncitorimii“ (1912) și altele), Lenin a scos la iveală și a analizat diferite trăsături caracteristice epocii imperialismului: concentrarea producției și creșterea monopolurilor, exportul de capital, lupta pentru cucerirea de noi piețe și sfere de influență, internaționalizarea relațiilor economice, parazitismul și

putrefacția capitalismului, creșterea contradicțiilor dintre muncă și capital și ascuțirea luptei de clasă, crearea premiselor materiale pentru trecerea la socialism. Lenin a acordat o atenție deosebită demascării politicii coloniale, de jaf, luptei pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii, pregătirii războaielor imperialiste, de cotoșire. În articolul „Marxism și revizionism”, scris în 1908, combătând încercările de a revizui marxismul și de a-l submina sub pretextul corectării și reconsiderării învățăturii lui Marx, în speță a teoriei marxiste a crizelor, Lenin scria: „S-au schimbat formele, succesiunea și aspectul crizelor, dar ele au rămas o parte integrantă inevitabilă a orînduirii capitaliste. Concentrînd producția, cartelurile și trusturile au agravat în același timp, în mod evident, anarhia în producție, situația precară a proletariatului și au înăspriț jugul capitalismului, ascuțind astfel contradicțiile de clasă într-o măsură nemaipomenită pînă atunci. Faptul că capitalismul merge spre prăbușire, atît în sensul că provoacă diverse crize politice și economice, cît și în sensul prăbușirii totale a întregii orînduiri capitaliste, a fost dovedit în mod foarte concret și într-o măsură deosebit de mare tocmai de către cele mai moderne și mai uriașe trusturi” (Opere complete, vol. 17, București, Editura politică, 1963, ed. a doua, p. 22).

• Lenin urmărea cu atenție și studia lucrările noi consacrate capitalismului. O mărturie în acest sens este recenzia sa la cartea lui J. A. Hobson „Evoluția capitalismului contemporan” (vezi Opere complete, vol. 4, București, Editura politică, 1961, ed. a doua, p. 146—149). În august 1904, Lenin a început să traducă lucrarea lui Hobson „Imperialismul” (vezi Opere, vol. 37, București, Editura politică, 1958, p. 315). Manuscrisul acestei traduceri nu a fost găsit pînă în prezent.

Studierea multilaterală a stadiului monopolist al capitalismului a fost începută de V. I. Lenin în perioada primului război mondial. Așa cereau interesele luptei revoluționare a clasei muncitoare din Rusia și din celelalte țări capitaliste. Pentru a putea conduce în mod just mișcarea revoluționară și pentru a putea combate cu succes ideologia reacțiunii imperialiste, politica reformistă de înțelegere cu imperialiștii, trebuie lămurită „problema economică fundamentală, fără studiul căreia nici nu poate fi vorba de o justă orientare în aprecierea caracterului războiului de azi și a politicii de azi, și anume: problema esenței economice a imperialismului” (volumul de față, p. 310).

Studierea nemijlocită a literaturii referitoare la imperialism a fost începută de Lenin, pe cît se pare, la mijlocul anului 1915, în timp ce se afla la Berna (în Elveția); atunci a început el să întocmească indici bibliografici, să elaboreze planuri, să facă extrase și însemnări, să scrie conspecte. Materialele pregătitoare pentru lucrarea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului” („Caiete despre imperialism”) însumează circa 50 de coli de tipar. Ele cuprind extrase din 148 de cărți (106 germane, 23 franceze, 17 engleze și 2 în traducere rusă) și din 232 de articole (206 germane, 13 franceze și 13 engleze), apărute în

49 de publicații periodice diferite (34 germane, 7 franceze și 8 engleze).

La începutul lunii ianuarie 1916, Lenin a acceptat propunerea de a scrie o carte despre imperialism pentru editura legală „Parus”, înființată în decembrie 1915 la Petrograd. Într-o scrisoare din 29 decembrie 1915 (11 ianuarie 1916) către A. M. Gorki, Lenin scria: „Încep să lucrez la o broșură despre imperialism” (Opere, vol. 35, București, E.S.P.L.P.-1958, p. 188). În prima jumătate a lunii februarie 1916, Lenin s-a mutat de la Berna la Zürich, unde a continuat să adune și să prelucraze materiale în legătură cu imperialismul. Folosind pentru lucrarea sa cărțile aflate la Biblioteca cantonală din Zürich, Lenin comanda, totodată, cărți și din alte orașe.

La 19 iunie (2 iulie) 1916, Lenin i-a scris următoarele lui M. N. Pokrovski, care locuia în Franța și care redacta pentru editura „Parus” o serie de broșuri cu privire la statele vest-europene în perioada primului război mondial: „Îți trimit astăzi manuscrisul în banderolă, recomandat” (op. cit., p. 203). Manuscrisul expediat o dată cu scrisoarea nu i-a parvenit lui Pokrovski și a trebuit să fie trimis a doua oară. În afară de aceasta, editura a propus ca manuscrisul să fie comprimat de la 5 la 3 coli de tipar, dar Lenin a refuzat să satisfacă această cerere, deoarece, după cum a arătat el, i-a fost „absolut imposibil să mai comprime o dată expunerea în așa fel încât să încapă în 3 coli” (ibid.).

După ce cartea a ajuns la editură, elementele menșevice de la conducerea acesteia au scos din cuprinsul cărții critica aspră la adresa lui Kautsky și a lui Martov și au făcut în text modificări care nu numai că ștergeau specificul stilului lui Lenin, dar îi și denaturau ideile. Astfel, în loc de „dezvoltarea și transformarea” (capitalismului în imperialism) au pus „prefacerea”, în loc de „caracterul reacționar” (al teoriei „ultraimperialismului”) au pus „caracterul înapoiat” etc. Pe la mijlocul anului 1917, cartea a apărut sub titlul „Imperialismul, cea mai nouă etapă a capitalismului (Expunere populară)”, cu o prefață de Lenin, datată 26 aprilie 1917. — 307.

124 Prezenta prefață a fost publicată pentru prima oară în octombrie 1921, sub titlul „Imperialismul și capitalismul”, în nr. 18 al revistei „Kommunisticeskii Internațional”. În timpul vieții lui Lenin, cartea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului” a apărut în limba germană, în 1921, și în limbile franceză și engleză (parțial), în 1923. — 311.

125 *Pacea de la Brest-Litovsk* a fost încheiată între Rusia Sovietică și țările blocului german (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia) la Brest-Litovsk în ziua de 3 martie 1918 și a fost ratificată la 15 martie de Congresul al IV-lea extraordinar al Sovietelor din Rusia. După victoria repurtată în Germania de revoluția care a răsturnat regimul monarhist, la 13 noiembrie

- 1918 C.E.C. din Rusia a declarat anulat tratatul prădalnic, nedrept de la Brest-Litovsk. — 313.
- 126 *Pacea de la Versailles* — tratat imperialist pe care Antanta l-a impus Germaniei învinge în primul război mondial. Tratatul a fost semnat la 28 iunie 1919 la Versailles (Franța). — 313.
- 127 „*Wilsonismul*” — după numele lui Wilson, președinte al S.U.A. între anii 1913 și 1921. În primul an de președinție, Wilson a promulgat o serie de legi (legea impozitului progresiv pe venituri, legea antitrust etc.), pe care le-a intitulat în mod demagogic legi care inaugurează era „noii libertăți”. După cum scria Lenin, Wilson era idolul filistinilor și al pacifiștilor, care sperau că el „va salva «pacea socială», va împăca pe exploataitori cu cei exploatați, va înfăptui reforme sociale” (Opere, vol. 31, București, E.S.P.L.P. 1956, p. 205). Wilson și adepții săi camuflau prădalnica politică externă a imperialismului american sub paravanul unor lozinci și fraze demagogice despre „democrație” și despre „alianța popoarelor”. Lenin scria că „idealizata republică democratică a lui Wilson s-a dovedit a fi în fapt o formă a celui mai turbat imperialism, a celei mai nerușinate asupri și sugrumări a popoarelor mici și slabe” (Opere, vol. 28, București, Editura politică, 1959, p. 179). Chiar din primele zile de existență a Puterii sovietice, Wilson a fost unul dintre inspiratorii și organizatorii intervenției împotriva Rusiei Sovietice. Încercînd să contracareze influența profundă pe care politica de pace a guvernului sovietic o exercita asupra maselor populare din toate țările, Wilson a formulat un „program de pace” demagogic, alcătuit din „14 puncte”, care era menit să camufleze politica agresivă a S.U.A. Propaganda americană și presa burgheză din Europa i-au creat lui Wilson o falsă aureolă de luptător pentru pace. Dar fățărnicia frazeologiei mic-burgheze a lui Wilson și a „wilsoniștilor” a fost curînd demascată de reacționara lui politică antimuncitorească pe plan intern și de politica externă agresivă a S.U.A. — 313.
- 128 V. I. Lenin se referă la Internaționala a II-a (de la Berna) creată, la Conferința de la Berna din februarie 1919 a partidelor socialiste, de către liderii partidelor socialiste vest-europene în locul Internaționala a II-a care încetase să existe la începutul primului război mondial. Internaționala de la Berna a fost de fapt o slugă a burgheziei internaționale. „Ea este o adevărată Internațională galbenă”, a spus despre ea V. I. Lenin (Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1959, p. 295). — 315.
- 129 „*Partidul social-democrat independent din Germania*” — partid centrist, creat în aprilie 1917, la Congresul de constituire de la Gotha. În condițiile avîntului revoluționar, care creștea în bună parte datorită influenței exercitate de revoluția burghezo-democratică din februarie 1917 din Rusia, conducerea oportunistă a Partidului social-democrat din Germania pierdea tot mai mult încrederea membrilor de rînd ai partidului. Pentru a atenua ne-

mulțumirea maselor, pentru a le abate de la lupta revoluționară și a împiedica constituirea unui partid revoluționar al clasei muncitoare, liderii centrismului au încercat să creeze un partid cu ajutorul căruia să-și păstreze influența asupra maselor. Un astfel de partid urma să devină „Partidul social-democrat independent din Germania”. Camuflându-se sub paravanul unei frazeologii centriste, „independenței” propovăduiau „unitatea” cu social-șovinistii și alunecau pe panta renunțării la lupta de clasă. Nucleul partidului îl constituia organizația „Frăția muncii”, condusă de Kautsky.

Cîtva timp a făcut parte din acest partid și grupul „Spartacus”, care și-a păstrat însă independența organizatorică și politică, continuînd activitatea ilegală și lupta pentru eliberarea maselor de sub influența liderilor centriști. În 1918, „Uniunea Spartacus” s-a retras din „Partidul social-democrat independent” și a format nucleul în jurul căruia s-a constituit Partidul Comunist din Germania.

În octombrie 1920, la Congresul de la Hale al „Partidului social-democrat independent” s-a produs o sciziune în rîndurile sale. În decembrie 1920, o parte considerabilă din acest partid a fuzionat cu Partidul Comunist din Germania. Elementele de dreapta au constituit un partid separat, adoptînd vechea denumire de „Partid social-democrat independent din Germania”; acest partid a dăinuit pînă în 1922. — 315.

- 130 *Spartachiștii* — organizație revoluționară a social-democraților germani de stînga; a luat ființă în ianuarie 1916, avînd în frunte pe K. Liebknecht, R. Luxemburg, F. Mehring, C. Zetkin, I. Marhleviski, L. Ioghihes (Tyszka) și W. Pieck. În aprilie 1915, R. Luxemburg și F. Mehring au fondat revista „Die Internaționale”, în jurul căreia s-a unit principalul grup al social-democraților de stînga din Germania. În afară de manifestele politice tipărite în 1915, începînd din 1916, grupul „Internaționala” a început să tipărească și să difuzeze ilegal „Scrisori politice” semnate „Spartacus” (care au apărut regulat pînă în octombrie 1918); de aceea grupul „Internaționala” a început să fie denumit grupul „Spartacus”. Spartachiștii au desfășurat o activitate de propagandă revoluționară în mase, au organizat mari acțiuni împotriva războiului, au condus o serie de greve, au demască caracterul imperialist al războiului mondial și trădarea comisă de liderii oportuniști ai social-democrației. În același timp însă, spartachiștii au avut greșeli serioase într-o serie de probleme teoretice și politice: ei contestau posibilitatea războaielor de eliberare națională în epoca imperialismului, dădeau dovadă de inconsecvență în ceea ce privește lozincă transformării războiului imperialist în război civil, subapreciau rolul partidului proletar ca avangardă a clasei muncitoare, subapreciau țărănimea ca aliat al proletariatului, se temeau de o ruptură definitivă cu oportuniștii. Lenin a criticat în repetate rînduri aceste greșeli ale social-democraților de stînga din Germania (vezi „Despre broșura lui

Junius", „Despre o caricatură de marxism și despre «economismul imperialist»" etc.).

În aprilie 1917, spartachiștii au intrat în „Partidul social-democrat independent din Germania“, partid centrist, păstrându-și în cadrul lui independența organizatorică. În noiembrie 1918, în timpul revoluției din Germania, spartachiștii au constituit „Uniunea Spartacus“ și, după ce și-au publicat la 14 decembrie 1918 programul, au rupt-o cu „independenții“. Între 30 decembrie 1918 și 1 ianuarie 1919, spartachiștii au creat Partidul Comunist din Germania. — 316.

- 131 *Versaillezii* — dușmanii de moarte ai Comunei din Paris din 1871, partizanii guvernului burghez contrarevoluționar francez condus de A. Thiers, care după victoria Comunei s-a instalat la Versailles. La înăbușirea Comunei din Paris, versaillezii au dat dovadă de o cruzime nemaiauzită față de comunarzi. După 1871, numele de „versaillezi“ a devenit sinonim cu „contrarevoluție bestială“. — 317.
- 132 O analiză amănunțită și un conspect al cărții lui J. A. Hobson „Imperialism. A Study“ (Londra, 1902) se găsesc în „Caiete despre imperialism“ (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 387—420). În 1904, Lenin a tradus în rusește cartea lui Hobson (vezi Opere, vol. 37, București, Editura politică, 1958, p. 315); manuscrisul traducerii nu a fost găsit pînă în prezent. Lenin spunea despre cartea lui Hobson că „este folositoare în general și mai cu seamă pentru că ajută la dezvăluirea poziției fundamentale greșite a kautskismului în această problemă“ (Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 92). Folosind bogatul material factual din cartea lui Hobson, Lenin critică, totodată, concluziile sale reformiste și încercările de a apăra într-o formă camuflată imperialismul. — 318.
- 133 În lucrarea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului“ și în „Caiete despre imperialism“, Lenin se referă în repetate rînduri la cartea „Capitalul financiar“ de R. Hilferding. Folosind materialul factual din această sursă pentru caracterizarea diferitelor aspecte ale capitalismului monopolist, Lenin îl critică, totodată, pe autor pentru tezele și concluziile sale nemarxiste în probleme deosebit de importante ale imperialismului. În „Caiete despre imperialism“, Lenin îl califică pe Hilferding — unul dintre liderii Internaționalei a II-a — drept kantian și kautskist, reformator și unul dintre „cei ce caută să convingă burghezia imperialistă“ (Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 600). Rupînd politica de economie, Hilferding dă în cartea sa o definiție greșită a imperialismului și a capitalului financiar; el estompează rolul hotărîtor al monopolurilor în condițiile imperialismului și ascuțirea tuturor contradicțiilor acestuia din urmă, ignorează trăsături deosebit de importante ale imperialismului, cum sînt împărțirea lumii și lupta pentru reîmpărțirea

ei, parazitismul și putrefacția capitalismului. Cu toate aceste greșeli serioase, cartea lui Hilferding a jucat un anumit rol pozitiv în studierea celei mai noi faze de dezvoltare a capitalismului. — 318.

- 134 Este vorba de rezoluția adoptată la 20 septembrie 1912 de Congresul de la Chemnitz al social-democrației germane în problema imperialismului și a atitudinii socialiștilor față de război. Rezoluția condamnă politica imperialistă și sublinia importanța luptei pentru pace: „Congresul declară că este ferm hotărât să facă totul pentru a instaura înțelegerea reciprocă între națiuni și a apăra pacea. El cere ca prin acorduri internaționale să se pună capăt întrecerii nebunești în domeniul înarmărilor, întrecere care amenință pacea și care duce cu pași repezi omenirea spre o catastrofă îngrozitoare... Congresul consideră că membrii de partid vor depune neîncetat toate eforturile... pentru a lupta cu energie sporită împotriva imperialismului pînă cînd va fi definitiv doborât” („Handbuch der sozialdemokratischen Parteitage von 1910 bis 1913“, München, 1917, S. 243—244). — 318.
- 135 În perioada care s-a scurs de la această analiză leninistă, concentrarea producției a atins în Statele Unite ale Americii un grad și mai înalt. Concentrînd în mîinile lor o mare parte din capacitățile de producție și din desfacerea produselor în principalele ramuri ale economiei naționale, monopolurile au un rol hotărîtor în economia și în politica S.U.A. În 1954, în 43 de ramuri industriale din S.U.A., 4 corporații dețineau peste 75% din volumul producției, în 102 ramuri — între 50 și 74%, iar în 162 de ramuri — între 25 și 49%. În 1958 existau în S.U.A. 373 000 de companii industriale; în același an, 343 de corporații aveau fiecare o cifră de afaceri de peste 100 000 000 de dolari. 50% dintre salariați (în afară de agricultură și de aparatul de stat) depindeau de 200 de mari corporații. Printre marile corporații industriale se disting cîteva zeci de corporații gigantice, din care 36 cu o cifră de afaceri de peste 1 miliard de dolari, iar 22 cu active de la 1 miliard în sus. Aceste 36 de corporații au obținut 37% din totalul profiturilor, iar 500 de mari monopoluri industriale — 76% din totalul profiturilor corporațiilor industriale. — 320.
- 136 „Die Bank“ — revistă a financiarilor germani, care a apărut la Berlin din 1908 pînă în 1943. În lucrările pregătitoare pentru cartea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului“, Lenin analizează în repetate rînduri articole și materiale publicate în această revistă (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 52—69, 153—174, 475—476 și multe altele). — 332.
- 137 În „Caiete despre imperialism“ (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 136—151), Lenin a făcut o analiză amănunțită a cărții lui O. Jeidels „Das Verhältnis der deutschen

- Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie" (Leipzig, 1905). — 332.
- 138 În „Caiete despre imperialism" (Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 31—44), Lenin face o analiză critică a lucrării lui G. Schulze-Gaevernitz „Die deutsche Kreditbank". Lenin scria despre autor: „Peste tot (passim), pretutindeni iese la iveală la Schulze-Gaevernitz grohăitul acestui porc care este imperialismul german triumfător ! ! ! !". Cu prilejul analizei critice a unei alte lucrări a lui Schulze-Gaevernitz, și anume a lucrării „Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts", Lenin l-a caracterizat astfel pe autor: „Mare nemernic, trivial, kantian, adept al religiei, șovinist; a adunat o serie de fapte, extrem de interesante, în legătură cu imperialismul englez și a scris o carte vioaie, de loc plictisitoare. A călătorit prin Anglia, a adunat o mulțime de materiale și observații. D-lor englezi, dv. ați jefuit destul, acum permiteți-ne să jefuim și noi, «sfințind» acest jaf cu Kant, cu dumnezeu, cu patriotismul și știința = iată care este, în esență, poziția acestui «savant» ! !" (op. cit., p. 430). — 335.
- 139 În „Caiete despre imperialism" (Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 354—363), Lenin face o analiză critică a cărții lui R. Liefmann „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen" (Iena, 1909). Lenin scrie despre R. Liefmann: „Autorul e un prost fără pereche, care se ocupă mereu de niște definiții cît se poate de neghioabe, care converg toate spre cuvîntul «substituție». Sînt valoroase datele factice, în cea mai mare parte cu totul brute. Este un adversar al teoriei valorii bazate pe muncă etc. etc." — 336.
- 140 Lenin a folosit cartea lui J. Riesser „Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland" în edițiile apărute la Iena în 1910 și 1912. În „Caiete despre imperialism", Lenin analizează amănunțit materialul factic cuprins în această carte (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 323—353). — 336.
- 141 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P. 1955, p. 580. — 340.
- 142 *Crabul de bursă* s-a produs în prima jumătate a anului 1873, mai întîi în Austro-Ungaria, iar apoi în Germania și în alte țări. În primii ani de după 1870, expansiunea creditului, febra fondării de societăți anonime și speculațiile de bursă luaseră proporții nemaivăzute pînă atunci. Speculațiile de bursă au continuat să crească în perioada în care în industrie și în comerț începuseră să se manifeste indiciile vădite ale crizei economice mondiale în curs de dezvoltare. Catastrofa s-a produs în ziua de 9 mai 1873 la bursa din Viena; în decurs de 24 de ore, valoarea acțiunilor

a scăzut cu sute de milioane; au urmat nenumărate falimente. Apoi crahul de bursă s-a extins în Germania. „Ceea ce s-a întâmplat la Paris în 1867 — scria Engels —, ceea ce s-a întâmplat în repetate rînduri la Londra și la New York n-a întârziat să se întâmple în 1873 la Berlin: speculația deșănțată s-a soldat cu un crah general. Companiile au dat faliment cu sutele. Acțiunile companiilor care s-au menținut nu puteau fi vîndute. Deruta e completă pe toată linia” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, ed. rusă, 1961, p. 178). — 342.

143 *Scandalurile* provocate de febra fondării de societăți anonime s-au produs în perioada creșterii accentuate a numărului noilor societăți pe acțiuni în Germania, pe la începutul deceniului al 8-lea al secolului trecut. Creșterea numărului societăților pe acțiuni a fost însoțită de o deșănțată speculă cu terenuri și hîrtii de valoare la bursă și de manopere frauduloase ale afaceriștilor burghezi, care se îmbogățeau. — 342.

144 Grupul financiar-monopolist Rockefeller controla în 1955 capitaluri în sumă de 61,4 miliarde de dolari, iar grupul Morgan — în sumă de 65,3 miliarde de dolari. Sub influența grupului Morgan se află vreo 70 de bănci și corporații americane, dintre care 12 se află sub controlul său deplin. Printre companiile industriale controlate de grupul Morgan se numără marile monopoluri americane „United States Steel”, „General Electric”, „General Motors” și multe alte corporații din industria carboniferă, alimentară, chimică, textilă și din alte ramuri industriale, precum și companii din ramura metalurgiei neferoase, din ramura transporturilor, a telecomunicațiilor și a serviciilor comunale. Grupul Rockefeller controlează în industria extractivă și prelucrătoare întreprinderi cu active în sumă de peste 17 miliarde de dolari. Temelia puterii acestui grup o constituie controlul asupra industriei petrolului; în sfera sa de influență intră cele mai mari 6 monopoluri petroliere din S.U.A., printre care „Standard Oil Co. (New Jersey)”, „Standard Oil of Indiana” etc. Grupul Rockefeller posedă pachetele de acțiuni de control ale unui șir de întreprinderi din industria aeronautică, atomică etc.

Grupurile Rockefeller și Morgan exercită o influență puternică asupra vieții politice a S.U.A. Mulți președinți și miniștri ai S.U.A. au fost oamenii grupului Morgan; Rockefellerii împreună cu alți magnați finanțează Partidul republican din S.U.A. și urmăresc ca în diferite funcții să fie numite persoanele ce le convin lor. Monopolurile din sfera de influență a grupurilor Morgan și Rockefeller obțin profituri uriașe din comenzile militare și din alte furnituri către stat. — 343.

145 „*Frankfurter Zeitung*” — cotidian, organul de presă al marilor speculanți de bursă germani; a apărut la Frankfurt pe Main din 1856 pînă în 1943. În 1949 și-a reluat apariția sub denumirea

- de „Frankfurter Allgemeine Zeitung“; este purtătorul de cuvânt al monopoliștilor vest-germani. — 344.
- 146 Teoria „capitalismului organizat“, al cărei caracter burghezo-apologetic și antiștiințific este demascată de Lenin în cartea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului“ și în „Caicete despre imperialism“, pretinde că imperialismul este un capitalism deosebit, transformat, în care ar fi înlăturate concurența, anarhia în producție și crizele economice și ar avea loc o dezvoltare planificată a economiei naționale. Teoria „capitalismului organizat“, formulată de ideologi ai capitalismului monopolist ca Sombart, Liefmann și alții, a fost adoptată de reformiști — de Kautsky, Hilferding și alți teoreticieni ai Internaționalei a II-a. Apărătorii contemporani ai imperialismului născocesc nenumărate variante ale teoriei capitalismului „organizat“ și „planificat“, menite să înșele masele populare și să prezinte în culori trandafirii capitalismul monopolist. Viața a demonstrat justetea caracterizării leniniste a imperialismului: dominația monopolurilor nu înlătură, ci mărește anarhia în producție; ea nu izbăvește economia capitalistă de crize. După cel de-al doilea război mondial, în principala țară capitalistă din zilele noastre — Statele Unite ale Americii —, numai în perioada 1948—1961 s-au înregistrat patru recesiuni economice (în 1948—1949, 1953—1954, 1957—1958 și 1960—1961). — 349.
- 147 Critica leninistă a teoriilor burghezo-reformiste cu privire la „democratizarea capitalului“, care sînt născocite pentru a prezenta în culori trandafirii imperialismul și pentru a ascunde dominația monopolurilor, este în întregime confirmată de realitatea din zilele noastre. Răspîndirea acțiunilor mici este folosită de magnații capitalului pentru propria lor îmbogățire, pentru intensificarea exploatării și pentru înșelarea poporului. Contrar afirmațiilor propagandei burgheze, care pretinde că în țările imperialiste contemporane acțiunile mici („populare“) sînt larg răspîndite în masă, în realitate numai puțini muncitori calificați, reprezentanți ai așa-numitei aristocrații muncitorești, au posibilitatea de a dobîndi acțiuni. Astfel, în 1958 circa 500 000 de familii de muncitori din S.U.A. dețineau acțiuni a căror valoare reprezenta doar 0,2% din valoarea totală a acțiunilor existente în țară. În același timp însă, numai familia Dupont are de 10 ori mai multe acțiuni decît toți muncitorii americani la un loc. Așadar, realitatea infirmă teoriile apologetice cu privire la transformarea muncitorilor în proprietari (coproprietari) ai întreprinderilor și la „nivelarea“ veniturilor obținute de capitaliști și de muncitori. Capitalismul contemporan se caracterizează prin adîncirea prăpastiei dintre muncă și capital, dintre popor și monopoluri. — 352.
- 148 Lenin se referă la G. V. Plehanov. Opiniile lui G. V. Plehanov în problema imperialismului sînt expuse în culegerea de articole „Despre război“, editată la Petrograd în timpul războiului. — 353.

- 149 În cartea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului“, care urma să fie editată legal în Rusia, Lenin a fost nevoit să limiteze la câteva observații și concluzii sumare analiza imperialismului rus. În „Caiete despre imperialism“, în afară de cartea în limba germană „Marile bănci și piața mondială. Însemnătatea economică și politică a marilor bănci pe piața mondială sub raportul influenței lor asupra economiei naționale a Rusiei, precum și asupra relațiilor germano-ruse“ de E. Agahd (Berlin, 1914), Lenin folosește și o serie de date scoase din lucrările „Germanii și capitalul german în industria rusă“ de A. N. Zak și „Elemente străine în economia națională a Rusiei“ de B. Ischchanian (vezi V. I. Lenin. Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 93—113, 228—229, 248—249) etc. În afară de aceasta, „Caietele despre imperialism“ conțin un vast material pentru caracterizarea capitalismului monopolist din Rusia, precum și o serie de aprecieri făcute de Lenin în legătură cu diferite aspecte ale imperialismului rus (vezi op. cit., p. 123, 127, 181, 232, 238—239, 240, 268, 269, 273, 280, 282, 285, 287, 310—311, 369, 390, 448—449, 450, 453, 454, 457, 458, 459, 464, 466, 469, 471, 472, 480—481, 485—486, 489—490, 511—513, 514, 519—522, 524—525, 543—544, 583—584, 665—673, 715—717). — 357.
- 150 *Afacerea Panama din Franța* — expresie apărută în legătură cu scandalul izbucnit în Franța, în anii 1892—1893, în jurul marilor abuzuri și al venalității unor oameni de stat, oameni politici și funcționari superiori, precum și în jurul corupției din presă, ieșite la iveală cu prilejul falimentului Companiei franceze pentru construirea Canalului Panama. — 362.
- 151 Materialele pregătitoare pentru cartea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului“, cuprinse în „Caiete despre imperialism“, reflectă munca vastă depusă de Lenin pentru studierea, verificarea și analizarea științifică a vastului material faptic, pentru totalizarea și gruparea datelor statistice. Astfel, datele referitoare la emisiunile din lumea întreagă și la repartizarea hîrtilor de valoare pe țări, furnizate de A. Neymarck în „Bulletin de l'institut international de statistique“, t. XIX, livr. II. La Haye, 1912, au fost comparate și confruntate de Lenin cu datele prezentate de W. Zollinger în lucrarea „Die Bilanz der internationalen Wertübertragungen“, 1914 (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 123—127, 369). — 364.
- 152 În „Caiete despre imperialism“, Lenin scrie următoarele despre cartea lui H. C. Morris „The History of Colonization from the Earliest Times to the Present Day“ (New York, 1900): „Sînt interesante datele statistice... «Istoria» însăși este, pe cît se pare, o searbădă enumerare de fapte“. Pe baza datelor scoase din această sursă, Lenin face calcule care arată repartizarea coloniilor între statele capitaliste (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 231—235). — 381.

- 153 În „Caiete despre imperialism” găsim o analiză amănunțită a datelor lui A. Supan și a tabelelor geografice-statistice ale lui O. Hübner (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 274—286). — 384.
- 154 Analiza critică amănunțită a articolului lui K. Kautsky „Der Imperialismus”, publicat în revista „Die Neue Zeit”, 1914, Jg. 32, Bd. 2, nr. 21, a fost făcută de Lenin în „Caiete despre imperialism”. Tot acolo găsim o analiză multilaterală a articolelor scrise de K. Kautsky și de adepții lui în legătură cu imperialismul. Lenin arată că concepțiile kautskiștilor despre imperialism nu sînt decît reformism mic-burghez camuflat în marxism, că ei sînt „*p e n t r u* un capitalism curățel, pomădat, moderat și cumsecade” (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 92, 173—174, 243—248 și altele). — 398.
- 155 Adunînd materialele pregătitoare pentru cartea sa despre imperialism, Lenin a dat o mare atenție statisticii căilor ferate. Materialele reproduse în „Caiete despre imperialism” (vezi Opere, vol. 39, București, Editura politică, 1962, p. 468—474, 476—479) arată că Lenin a cules din diferite izvoare și a prelucrat numeroase date cu privire la dezvoltarea rețelei de căi ferate din diferite țări (marile puteri, statele independente și semiindependente, coloniile) pe anii 1890 și 1913. Lenin a sintetizat rezultatele acestui studiu în două tabele scurte (vezi volumul de față, p. 401—402). — 401.
- 156 Vezi K. Marx și F. Engels. *Ausgewählte Briefe*, Dietz Verlag, Berlin, 1953, p. 131—132. — 411.
- 157 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXIV, 1931, p. 529, 530. — 411.
- 158 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, 1936, p. 262—278. — 412.
- 159 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea I, București, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 131. — 418.
- 160 V. I. Lenin se referă la așa-numitul „protocol final”, semnat la 7 septembrie 1901 de puterile imperialiste (Anglia, Austro-Ungaria, Belgia, Franța, Germania, Italia, Japonia, Rusia, Olanda, Spania și S.U.A.) și de China, în urma înăbușirii răscoalei boxerilor din anii 1899—1901. Prin acest protocol, capitalul străin căpăta noi posibilități pentru exploatarea și jefuirea Chinei. — 423.
- 161 *Răscoala boxerilor* (mai exact: răscoala Ihetuan) — răscoală populară antiimperialistă, care a avut loc în China între anii 1899 și 1901 și care s-a desfășurat sub conducerea asociației „I-he-țiuian” („Pumnul în numele dreptății și al concordiei”), denumită ulterior „I-he-tuan”. Răscoala a fost înăbușită cu cru-

zime de un corp expediționar represiv unit al puterilor imperialiste, comandat de generalul german Waldersee. La înăbușirea răscoalei au luat parte imperialiștii germani, japonezi, englezi, americani și ruși. În 1901, China a fost nevoită să semneze așa-numitul „protocol final”, prin care ea a fost transformată într-o semicolonie a imperialismului străin.

În legătură cu lupta poporului chinez împotriva dominației străine vezi articolul lui V. I. Lenin „Războiul din China” (Opere complete, vol. 4, București, Editura politică, 1961, ed. a doua, p. 369—374). — 424.

162 Documentul de față reprezintă tezele raportului cu privire la caracterul primului război mondial și la tactica internaționaliștilor revoluționari, prezentat de Lenin la o consfătuire neoficială a social-democraților de stînga delegați la Conferința de la Zimmerwald. Consfătuirea s-a ținut la 4 septembrie 1915, în ajunul deschiderii Conferinței de la Zimmerwald. În afară de delegații de stînga au mai asistat la consfătuire și alți cîțiva delegați la conferință. Consfătuirea a adoptat proiectul de manifest și proiectul de rezoluție pe care cei de stînga le-au prezentat apoi la Conferința de la Zimmerwald. — 435.

163 Lenin se referă la consfătuirea prealabilă (Vorkonferenz) în problema convocării unei conferințe socialiste internaționale, consfătuire care a avut loc la 11 iulie 1915 la Berna și a fost convocată din inițiativa socialiștilor italieni și elvețieni. La această consfătuire au participat, de asemenea, reprezentanți ai C.C. al P.M.S.D.R., ai conducerii Partidului social-democrat polonez, ai P.P.S.-„levița” și ai Comitetului de organizare (al menșevicilor). La consfătuirea prealabilă au predominat centristii. Socialistul elvețian R. Grimm, redactorul responsabil al ziarului „Berner Tagwacht”, care a fost unul dintre organizatorii consfătuirii prealabile, i-a invitat și pe Kautsky, Haase și Bernstein, dar ei au refuzat să participe, susținînd că această consfătuire este convocată împotriva dorinței Biroului socialist internațional, din care făceau și ei parte.

Principala problemă dezbătută la consfătuirea prealabilă a fost aceea a componenței viitoarei prime conferințe socialiste internaționale. Majoritatea kautskistă a consfătuirii insista ca la această conferință să fie invitați centristii în frunte cu Kautsky și chiar social-șoviniști fățiși ca Troelstra și Branting. Reprezentantul C.C. al P.M.S.D.R. a propus ca la următoarea consfătuire prealabilă să fie invitați reprezentanții elementelor cu adevărat de stînga din mișcarea muncitorească internațională, care pînă în acel moment se desprinseseră de partidele oficiale în majoritatea țărilor (elementele de stînga din Olanda, „tesniacii” bulgari, opoziția de stînga din rîndurile social-democrației suedeze și norvegiene, grupul de stînga „Socialiștii internaționaliști din Germania”, social-democrații polonezi (opoziția) și social-democrații letoni). Dar majoritatea kautskistă